

Įkvėpkim šviežio oro!

Politikos esmė yra vieša diskusija apie idėjas, kurios formuoja ateities viziją. Rinkimai - šių idėjų ir ateities vizijos pasirinkimas.

Po to, kai išsivadavome iš priespaudos ir okupacijos, po to kai įstojome į Europos Sąjungą, NATO, EBPO ir kitas organizacijas, idėjos kaip vystyti Lietuvą, tarsi pasibaigė.

Kokia yra pozityvi mūsų šalies vizija? Kokiais mes norime tapti? Atsakymų nepateikia, jokie šiuo metu reitingų viršūnėse esantys politikai. Dūstame nuo politinių rietenų, intrigų, nekompetencijos ir neefektyvių sprendimų.

Lietuvos žaliųjų partija siūlo įkvėpti šviežio oro.

Mūsų vizija - žalioji visuomenės ir ekonomikos transformacija, kuri užtikrintų, kad Lietuva ir jos žmonės galėtų ilgai, sveikai ir saugiai gyvuoti savo šalyje.

Transformacija tuo pačiu žymi nepriklausomybės nuo iškastinio kuro sukūrimą, o tai reiškia ir bambagyslės su teroristinėmis valstybėmis, kurios graso mūsų ir planetos saugumui, nutraukimą.

Žalioji transformacija yra vienintelis teisingas ir atsakingas kelias vystyti Lietuvos valstybę.

Klimato ir biologinės įvairovės krizė, karai, pandemijos - netvarios mūsų veiklos pasekmės. Delsdami imtis pokių, mes tik didiname kainą, kurią turėsime sumokėti už apsimesinėjimo ir saviapgaulės laiką.

Raginame nedelsti ir kurti pasaulį, kuriame nereikėtų nerimauti dėl ateities.

Savo programą formulavome atsižvelgdami į ilgalaikę Lietuvos žaliųjų partijos veiklos programą, Lietuvos ir užsienio ekspertus vienijančių asociacijų ir nevyriausybinų organizacijų lūkesčius, Europos žaliųjų partijos manifesto nuostatas.

Kviečiame susipažinti su joje dėstomais tikslais ir prioritetais. Kviečiame teikti siūlymus jos pildymui. Kviečiame balsuoti už ateitį, kuri yra žalia, solidari ir saugi.

Turinys

Turinys.....	2
I. Misija: Žalioji revoliucija šiandien.....	4
1.1. Tikslas. Neutrali klimatui Lietuva 2040 m.....	5
1.1.1. Priemonė. Ryžtinga ir skubi energetikos dekarbonizacija.....	5
1.1.2. Priemonė. Kelionės be skolos sveikatai ir aplinkai.....	11
1.1.3. Priemonė. Piniginei ir gamtai draugiški pastatai.....	16
1.1.4. Priemonė. Principinga miškų apsauga ir sparti plėtra.....	19
1.1.5. Priemonė. Naudą aplinkai ir valstybei kuriantis žemės ūkis, dirvožemio apsauga ir pelkių atkūrimas.....	22
1.2. Tikslas. Lietuva be atliekų 2040 m.....	29
1.2.1. Priemonė. Gyvenimas dalijantis.....	29
1.2.2. Priemonė. Žiediško sprendimai pasiūlos pusėje.....	31
1.3. Tikslas. Pagarba gamtai.....	34
1.3.1. Priemonė. Principinga įvairovės ir kraštovaizdžio apsauga.....	34
1.3.2. Priemonė. Gyvūnų gerovė.....	37
II. Misija: Solidarios valstybės kryptis.....	41
2.1. Tikslas. Vieši finansai - bendram gėriui.....	42
2.1. Priemonė. Žalioji mokesčių reforma.....	43
2.2. Tikslas. Solidari visuomenė - aktyvūs piliečiai.....	46
2.2.1. Priemonė. Tvari socialinė politika.....	46
2.2.2. Priemonė. Darbuotojų teisių stiprinimas.....	49
2.3. Tikslas. Migracija auginanti Lietuvą.....	52
2.3.1. Priemonė. Ilgalaikė integracinė politika.....	52
III. Misija: Saugi Lietuva.....	55
3.1. Tikslas. Tvirta ir kompleksiška gynybos politika.....	56
3.1.1. Priemonė. Gynybos infrastruktūros ir pajėgumų didinimas.....	56
3.2. Tikslas. Teisės viršenybė.....	59
3.2.1. Priemonė. Dvejopų standartų atsisakymas.....	59
3.2.2. Priemonė. Pasitikėjimo teismais ir teisėsauga stiprinimas.....	60
3.3. Tikslas. Progresyvi užsienio politika.....	62
3.3.1. Priemonė. Globalūs sprendimai globaliems iššūkiams.....	62
3.3.2. Priemonė. Ambicinga darbotvarkė 2027 m. Lietuvos pirmininkavimui ES Tarybai.....	65
IV. Misija: Sveiki, laimingi ir išsilavinę žmonės.....	67
4.1. Tikslas. Didesnės investicijos į mokslą ir švietimą.....	68
4.1.1. Priemonė. Daugiau išteklių mokslui ir inovacijoms.....	68
4.1.2. Priemonė. Kokybiškas ir prieinamas ikimokyklinis, bendrasis ir profesinis ugdymas.....	69
4.1.2. Priemonė. Aukštojo mokslo prieinamumas.....	71
4.2. Tikslas. Didesnės investicijos į sveikatos priežiūros sektorių.....	73

4.2.1. Priemonė. Visiems prieinama sveikatos priežiūra.....	73
4.2.3. Priemonė. Daugiau dėmesio psichinei ir emocinei sveikatai.....	79
4.3. Tikslas. Kultūra – sveikatos ir nacionalinio saugumo dalis.....	84
4.3.1. Priemonė. Bazinis kultūros paslaugų paketas.....	84
4.3.2. Priemonė. Vieningos sistemos įgyvendinimo tvarumas.....	85
4.3.3. Priemonė. Žiniasklaidos laisvė ir nepriklausomumas.....	86
4.4. Tikslas. Fizinis visuomenės aktyvumas.....	87
4.4.1. Priemonė. Profesionalumas aukšto meistriško sporte.....	87
4.4.2. Priemonė. Paskatos ir sąlygos aktyvumui.....	88
V. Misija: Žmogaus teisės visiems.....	90
5.1. Tikslas. Tvari žmogaus teisių politika.....	90
5.1.1. Priemonė. Institucinės lyderystės modelis.....	90
5.2. Tikslas. Lygios galimybės ne tik popieriuje.....	93
5.2.1. Priemonė. Lyčių stereotipų ir patriarchalinio požiūrio užkardymas.....	93
5.2.2. Priemonė. LGBTQIA+ asmenų ir jų šeimų teisių apsauga.....	97
5.3. Tikslas. Solidarumas tarp kartų.....	98
5.3.1. Priemonė. Stipresnis jaunimo balsas.....	99
5.3.2. Priemonė. Girdimi senjorai.....	100
VI. Misija: Pagrįstas, atviras ir kompetentingas valstybės valdymas.....	102
6.1. Tikslas. Adaptyvūs ir įrodymais grįsti valstybės sprendimai.....	102
6.1.1. Priemonė. Atviri, įtraukūs ir demokratiški procesai.....	103
6.1.2. Priemonė. Sprendimų poveikio vertinimas.....	104
6.1.3. Priemonė. Skaitmeninių reikalų ministerija.....	106
6.1.4. Priemonė. Struktūrizuoti, susisteminti ir atviri duomenys.....	107
6.1.5. Priemonė. Efektyvesnė kontrolė ir priežiūra pasitelkiant šiuolaikines technologijas.....	108
6.1.6. Priemonė. Atgalinis vertinimas valstybės tarnyboje.....	109

I. Misija: Žalioji revoliucija šiandien

„Žmogaus mėnulyje momentas Europai“ - taip 2019 m. Europos Komisijos pirmininkė apibūdino Europos žaliąjį kursą.

Ši strategija tapo vienu svarbiausių žingsnių ne tik Europos, bet ir viso turtingojo pasaulio istorijoje. Šiuo žingsniu pripažinome, kad gyventi taip, kaip gyvenome iki šiol, negalima: privalome pertvarkyti savo ekonomines ir socialines sistemas, kad jos galėtų gyvuoti darnoje su aplinka.

Europos žaliasis kursas Lietuvai itin svarbus ir dėl geopolitinių sumetimų.

Teroristinė Rusija apie pusę savo nacionalinio biudžeto surenka parduodama iškastinį kurą. Nors karas Ukrainoje prasidėjo 2014 m., bet iki pat 2022-ųjų mūsų šalis už dujų, naftos ir kito kuro produktus Rusijai kasmet sumokėdavo po 3 mlrd. eurų. Šiandien mes šiuos pinigus Rusijai tebemokame, tik jau nebe tiesiai, o šešėlinės flotilės pagalba arba tarpininkaujant kitoms valstybėms.

Apsimetinėti nebegalima - mūsų priklausomybė nuo iškastinio kuro yra pagrindinis Lietuvos nesaugumo šaltinis.

Užtenka politikos, kai vienas žingsnis į priekį yra lydimas dviejų žingsnių atgal.

Mes ne tik pritariame Europos žaliojo kurso strategijai. Mes įsitikinę, kas jos įgyvendinimas socialiai atsakingu būdu yra būtina Lietuvos ir jos žmonių išgyvenimo strategija.

Mūsų misija įgyvendinti žaliąją revoliuciją turi tris tikslus:

- (1) Pasiiekti neutralų Lietuvos poveikį klimatui iki 2040 m.
- (2) Pasiiekti, kad Lietuva išmoktų gyventi be atliekų iki 2040 m.
- (3) Pasiiekti, kad įsitvirtintų pagarbus požiūris į gamtą

Tolesniuose skyriuose pristatomos idėjos ir priemonės šiems tikslams realizuoti.

1.1. Tikslas. Neutrali klimatui Lietuva 2040 m.

Kiekvienas gali pasirinkti - būti sprendimo ar problemos dalimi. Mes, žalieji, suprantame, kad Lietuva viena klimato krizės nesustabdys, tačiau siekti neutralaus mūsų ekonomikos ir visuomenės poveikio klimatui yra svarbu.

Neutralus poveikis klimatui reiškia, kad mes maksimaliai mažinsime šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijas, ir maksimaliai didinsime neišvengiamai susidarančių emisijų absorbavimą.

Ką tai reiškia paprasčiau?

Imsimės transformacijų energetikos, transporto, pastatų ir kituose sektoriuose, kad jie būtų greičiau dekarbonizuoti. Paraleiliai kovosime už gamtos ir ekosistemų atkūrimą: miškų gausinimą, pievų ir pelkių atstatymą, dirvožemio sveikatą ir kitas priemones.

Ką tai duos praktiškai?

- didins energetinę nepriklausomybę ir geopolitinį saugumą;
- mažins taršą ir kurs sveikesnę aplinką žmonėms ir biologinei įvairovei;
- leis vystyti ilgalaikes, gerai apmokamas, inovacijomis paremtas darbo vietas;
- užtikrins, kad Lietuva vykdys savo tarptautinius įsipareigojimus, išvengdama galimų baudų už sutarčių nevykdymą, ir tuo pačiu sukurs papildomų pajamų šaltinį;
- užtikrins švarią sąžinę kiekvienam iš mūsų ateities kartų akivaizdoje.

1.1.1. Priemonė. Ryžtinga ir skubi energetikos dekarbonizacija

Pritariame kuo spartesniam „[Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos](#)“ (toliau - NENS) ir „[Nacionalinio energetikos ir klimato srities veiksmų plano](#)“ (toliau - NEKS) įgyvendinimui. Visgi manome, kad dalies tikslų įgyvendinimas turėtų ir galėtų būti paakstintas ir patikslintas konkretesnėmis priemonėmis.

Ne amžiaus pabaigoje ar viduryje.

Mes siekiame, kad galutiniai energetikos dekarbonizacijos tikslai būtų numatyti 2040 m. Laiko tam yra. Ko trūksta? Visų turimų resursų sutelkimo. Svarbu:

- atsinaujinančių energijos išteklių (toliau - AEI) gamybos pajėgumų plėtra,
- energijos naudojimo efektyvumo sprendimai,
- energijos kaupimo įrenginių įrengimas,
- išmanūs tinklai, skaitmenizacija, investicijos į energetikos tyrimus ir technologijas,
- vandenilio infrastruktūros plėtra,
- visuomenės švietimas ir tinkama politika, reguliacinė aplinka - kuo anksčiau investuosime, tuo greičiau ir didesnę naudą mūsų šaliai šios investicijos atneš.

Lygiagrečiai **mes siekiame užtikrinti elektros kainų mažinimą, nes tai yra valstybės konkurencingumo garantas.** Žemos elektros kainos lemia verslo galimybes gaminti pigesnes prekes ir teikti pigesnes paslaugas.

Elektra - būtinas ekonomikos elementas, reikšmingai lemiantis Lietuvos verslo konkurencingumą, o tuo pačiu – ir prekių bei paslaugų kainas gyventojams. Žemesnė elektros kaina namų ūkiams reiškia daugiau sutaupytų lėšų, kurias galima panaudoti kitiems poreikiams: kultūros, švietimo, kelionių, būsto, planų ir svajonių įgyvendinimui.

Siekiame, kad Lietuvos politikoje visiems laikams būtų pripažintas 2012 m. referendumo rezultatas, kuomet didelė dauguma Lietuvos gyventojų išreiškė nepritarimą naujos atominės elektrinės statybai Lietuvos Respublikoje.

Atominė energetika yra imli ištekliams (urano, vandens ir kt), kuria radioaktyvius atliekas, kurių nėra kaip neutralizuoti, taigi jas paliekame kaip pavojų ir nuolatinį lėšų poreikį sau, bei kaip praeiksmą ateities kartoms. Be to, Ukrainos pamokos rodo, kad atominiai reaktoriai, kaip ir radioaktyvių atliekų kaupimo aikštelės, yra didžiausias rizikos šaltinis karinio konflikto atveju. „Taikaus atomo“ idėja diskredituota jau labai seniai, todėl ši energijos rūšis, bent jau dabartiniame jos išsivystymo etape, neturi vietos ateities energetikos strategijoje.

Esamos valdžios planus statyti mažus atominius reaktorius Lietuvoje, neatsižvelgiant žmonių, laikome nepagarba gyventojams ir demokratinėms vertybėms.

Siekiame, kad energetikos transformacija vyktų decentralizuojant gamybą, kuo labiau įtraukiant žmones ir pritraukiant gamybą arčiau vartotojo. Kaip? Didžioji Lietuvos gyventojų dalis gyvena daugiabučiuose, būtent čia suvartojama didžiausia gyventojų suvartojamos energijos dalis.

Juk visa ši energija galėtų būti pagaminta vietoje - ant dabar menkai išnaudotų daugiabučių stogų.

Per mažai dėmesio yra skiriama ir išmaniųjų tinklų plėtrai, skaitmenizacijai ir energijos efektyvumui didinti, kurie gali daug labiau įtraukti gyventojus į energetikos dekarbonizacijos procesą.

Galiausiai, įsibėgėjant AEI plėtrai, itin **svarbu parengti teisinę bazę, griežtai įpareigojančią suderinti AEI vystymą su biologinės įvairovės išsaugojimu ir gamtos atkūrimo tikslais.**

Kokius sprendimus matome?

1. Strategijų ir planų peržiūra numatant tikslų pasiekimą 2040 m.

Būtina iš naujo peržiūrėti ir atnaujinti NENS strategiją bei NEKS veiksmų planą, siekiant užtikrinti, kad galutiniai dekarbonizacijos terminai būtų tvirtai susieti su 2040 m.

Tikslas – ne tik suderinti šiuos dokumentus su naujausiais klimato kaitos iššūkiais ir technologinėmis galimybėmis, bet ir sukurti aiškų veiksmų planą, kuris leistų pasiekti ambicingus tvarumo tikslus iki nustatytos datos. Tai yra būtina, siekiant užtikrinti, kad perėjimas prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų vyktų sklandžiai ir laiku, atsižvelgiant į nacionalinius bei tarptautinius įsipareigojimus.

2. Nepriklausomų energijos tiekėjų modelio reforma

Elektros kaina priklauso nuo dviejų pagrindinių dedamųjų: (1) elektros energijos, kaip prekės, kainos ir (2) infrastruktūros - perdavimo, skirstymo tinklų ir rezervinių gamybos pajėgumų - išlaikymo kainos.

2013 m. buvo įgyvendintas rinkos liberalizavimo procesas komercinių vartotojų (t.y. įmonių) atžvilgiu, numatant jiems pareigą elektros energiją įsigyti iš nepriklausomų elektros tiekėjų. Nuo 2020 m., įgyvendinant Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimus, toks įpareigojimas numatytas ir gyventojams.

Tačiau, atsižvelgiant į Lietuvos elektros rinkoje veikiančių tiekėjų skaičių, konkurencija rinkoje yra nepakankama, kad užtikrintų gyventojams mažesnes galutinės elektros energijos kainas. Manome, kad „nepriklausomų energijos tiekėjų modelis“, kuris turėjo remtis jų konkurencija elektros vartotojui labai, naudos neatnešė ir turėtų būti tobulinamas.

3. Optimalus ir vartotojams palankus elektros tiekimo rinkos reguliavimas

Turime sukurti vartotojams palankų elektros tiekimo rinkos reguliavimą, kuris skatintų elektros tiekimo veikloje dalyvauti naujus rinkos dalyvius, įskaitant užsienio, bet tuo pačiu užtikrintų vartotojams saugias sąlygas naudotis jų paslaugomis.

4. Finansinės paskatos gaminantiems vartotojams ir energetikos bendrijoms

Siekiame, kad vartotojai elektros energiją gautų palankiausiomis kainomis, todėl kovosime už palankesnes finansines sąlygas tapti gaminančiais vartotojais, taip už paskatas burtis į energetikos bendrijas, kuriose dalinamasi elektros energija. Tai leis vartotojams sumažinti savo elektros energijos pirkimo kaštus ir lengviau valdyti elektros energijos kainų kilimo riziką.

5. Efektyvus elektros tinklų išnaudojimas, rekonstrukcija ir plėtra

Skatiname optimalias ir savalaikes investicijas į elektros tinklų plėtrą ir rekonstrukciją, sudarant galimybę prie elektros tinklų prijungti daugiau AEI naudojančių pajėgumų, kaupimo įrenginių, elektromobilių įkrovimo stotelių.

Tuo pačiu siekiame, jog esama elektros infrastruktūra būtų išnaudojama efektyviai - per teisės aktų pakeitimą turėtų būti sudarytos paskatos vartotojams atsisakyti perteklinių rezervuotų tinklo galių, kurios galėtų būti suteiktos kitiems vartotojams, perteklinai neplečiant tinklo.

Skatiname taikyti lankstų prijungimą prie elektros tinklų, kai vartotojai ar gamintojai prie tinklo būtų jungiami net ir tais atvejais kai nėra pakankamai tinklo pajėgumų, bet su sąlyga pikiniais vartojimo / gamybos laikotarpiais riboti jų vartojimą / gamybą.

Siekiame pilnai išnaudoti tinklą didesne apimtimi atliekant hibridinių elektrinių (saulė + vėjas + kaupimo įrenginys) prijungimą viename taške.

Efektyvus infrastruktūros išnaudojimas užtikrins mažesnes infrastruktūros plėtros ir išlaikymo išlaidas bei atitinkamai mažesnę persiuntimo paslaugos tarifą.

6. Žaliojo vandenilio gamybos spartinimas

Vandenilio gamybos spartinimas yra būtina ateities energetinės sistemos ir jos saugumo dalis, todėl siekiame, kad Vyriausybė specialiai šiam tikslui parinktų sklypus, suderintus su aplinkinėmis gyventojų bendruomenėmis, gamtos interesais ir šalies infrastruktūriniais sprendimais. Šio klausimo palikimas spęsti vien tik investuotojams neturės tokio vystymo greičio, koks yra reikalingas NENS nurodytų tikslų įgyvendinimui.

7. Atsakingas vėjo energetikos vystymas

Vėjo energetikos vystymo klausimais Vyriausybė turi apibrėžti aiškias teritorines ribas, kur vėjo energetikos vystymas yra įmanomas. Esame įsitikinę, kad siekiant 100% patenkinti elektros gamybos iš atsinaujinančių energijos išteklių poreikį, vien investuotojų pastangų ir galių, sprendžiant šį klausimą, nepakanka. Turi būti pilnai išnaudotas jūrinio vėjo potencialas, sudarant sąlygas konkursuose dalyvauti ir užsienio investuotojams, tam reikalingos aiškios, skaidrios konkursų sąlygos ir stabili reguliacinė bei investicinė aplinka.

8. Didesnės elektros tinklo balansavimo galimybės

Ateities elektros sistemos veikla bus ypatingai priklausoma nuo tinklo galimybių balansuoti gamybą ir vartojimą. Raginame Vyriausybę sudaryti palankesnes sąlygas investuotojams vystyti tinklo balansavimą užtikrinančias priemones, mažinant biurokratiją, užtikrinant prieigą prie subsidijų ir paskolų. Taip pat svarbu pramonės įmonėms ir atsinaujinančios energijos parkų vystytojams įvesti aiškias paskatas ir sąlygas investuoti į tinklo stabilumą užtikrinančias baterijas ir akumuliatorius.

9. Atsakingas centralizuoto šilumos tiekimo vystymas

Šilumos gamybos sektoriuje svarbu toliau siekti centralizuoto šilumos tiekimo sistemų vystymo miestuose. Tai yra švariausias ir pigiausias šilumos gamybos ir tiekimo būdas. Su sąlyga, kad naudojamas tvarus vietinis biokuras. Biokurui miškai niekuomet nebuvo ir nebus kertami. Garantuosime, kad ir toliau šilumai gaminti būtų naudojamos tik miško ir medienos pramonės atliekos.

Raginsime Vyriausybę sudaryti sąlygas centralizuotos šilumos tiekimo įmonėms pasinaudoti prieiga prie ES fondų ir lengvatinių paskolų, kad investicijos į šį sektorių nekeltų šilumos kainų gyventojams.

Sieksime, kad centralizuotos šilumos tiekimo įmonės kuo greičiau išspręstų šilumos poreikio pikų klausimą, naudodamos atsinaujinančios energetikos, energijos kaupimo priemones ir kitokius inovatyvius modelius. Šilumos tiekimo įmonės turi tapti klasikinėmis, daugiafunkcėmis energetinėmis kompanijomis.

10. Socialinis teisingumas transformacijų metu

Svarbu stiprinti profesinio mokymo ir perkvalifikavimo galimybes, kad žmonės galėtų prisitaikyti prie darbo rinkos pokyčių, atsirandančių dėl žalinimo procesų. Tai ne tik padės darbuotojams įgyti naujų įgūdžių ir užtikrinti jų konkurencingumą rinkoje, bet ir prisidės prie teisingo perėjimo, kuris nepaliks nuošalyje.

Siekiant socialinio teisingumo, būtina užtikrinti, kad visiems, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ar amžiaus, būtų suteikta galimybė pasinaudoti šia parama ir įsilieti į naujas, tvarias darbo rinkos nišas.

1.1.2. Priemonė. Kelionės be skolos sveikatai ir aplinkai

Transporto sektoriaus tarša Lietuvoje yra auganti problema, daranti tiesioginę neigiamą įtaką ne tik aplinkai, bet ir žmonių sveikatai.

Nors bendrai šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos (ŠESD) pastaruosius 15 metų Lietuvoje mažėjo 10 procentų, transporto sektoriaus išmetimai, priešingai - augo net 49 procentais¹ ir taip prisidėjo prie klimato kaitos spartinimo.

Lietuvoje automobilių parkas yra senas ir taršus. 69,2 proc. automobilių parko sudaro dyzeliniai automobiliai, kurių tarša kietosiomis dalelėmis net 10 kartų lenkia benzininius. Vidutinis automobilių amžius siekia 15 metų ir yra vienas seniausių Europos Sąjungoje (ES vidurkis 11,7 metų)².

Jis atsakingas už 69 proc. oro taršos azoto oksidais ir 25 proc. - kietosiomis dalelėmis. Jau dabar 52 proc. Lietuvos gyventojų gyvena teritorijose, kuriose tarša kietosiomis dalelėmis viršija leidžiamą normą³. 2018 m. oro taršos sukeltos priešlaikinės mirtys mūsų šalyje pareikalavo daugiau nei 2800 gyvybių⁴. Turime pabusti - **1 iš 12 žmonių mūsų šalyje miršta vien dėl šios priežasties.**

Šie klausimai ypatingai opūs miestuose, kur dėl didelių transporto srautų fiksuojamos didžiausios kietųjų dalelių koncentracijos. Tyrimai rodo, kad kiekvienas didžiųjų Lietuvos miestų gyventojas per metus patiria vidutiniškai 1281 Eur žalą dėl oro taršos (pinigine išraiška įvertinus medicininės paslaugas, ankstyvas mirtis, prarastas darbo dienas ir kitas sveikatos išlaidas, sukeltas dėl oro taršos kietosiomis dalelėmis, pažemio ozonu ir azoto dioksidu)⁵.

Kur dar laikas, gaištamas spūstyse, ieškant parkavimo vietos, vėlavimas. Mūsų prarastas laikas, kurį galėjome skirti saviugdai, darbui ar tiesiog poilsiui taip pat kainuoja.

¹ Lithuania's Greenhouse Gas Inventory Report 2021

<https://am.lrv.lt/uploads/am/documents/files/Klimato_kaita/NIR_2021%2003%2015.pdf>

² Average age of the EU vehicle fleet, by country, The European Automobile Manufacturers' Association <<https://www.acea.auto/figure/average-age-of-eu-vehicle-fleet-by-country/>>

³ EBPO aplinkosauginio veiksmingumo apžvalga, 2021 <<https://doi.org/10.1787/48d82b17-en>>

⁴ Air quality in Europe, 2020 report, European Environment Agency <<https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2020-report>>

⁵ Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport <<https://cleanair4health.eu/wp-content/uploads/sites/2/2020/10/final-health-costs-of-air-pollution-in-european-cities-and-the-linkage-with-transport-c.pdf>>

Kai įvertiname aplinkybę, kad pats mobilumas (nuo kelionės bilietų iki automobilių išlaikymo) yra antra pagal dydį Europos namų ūkių išlaidų sritis, situacija skamba daugiau nei absurdiškai.

Iki šiol mes matėme politikų trūkčiojimą vietoje, kuris transporto sukeliamas problemas tik gilino.

Mūsų žmonių sveikatos žalojimas ir priklausomybė nuo teroristinių valstybių iškastinio kuro turi baigtis. Jei neišspręsimė šio klausimo, nuo 2027 m. Lietuva turės kasmet mokėti apie 1 mlrd. Eur per siekiančias baudas, perkant papildomus taršos leidimus.

Ar tai reiškia, kad turime nustoti keliauti? Ne. Turime koreguoti įpročius ir diegti inovacijas.

Ar turime omenyje visuotinį persėdimą į elektromobilius? Taip pat – ne. Kalbame apie principinį požiūrį į tai, kaip, kur ir kodėl, judame peržiūrą ir priemones, kurios leistų mobilumą pakeisti į naudą ir malonumą.

Kokius sprendimus matome?

1. Atsakingesnis miestų planavimas

Mūsų miestai turi koreguoti savo išplanavimą, kad gatvėse karaliautų ne automobilis, o pėstysis, dviratininkas ar autobusas, o atlaisvinta vieta būtų panaudota vertei, bet ne žalai kurti.

Gera apgalvotas miesto išplanavimas, suderintas su saugiomis gatvėmis, kokybiškais pėsčiųjų takais, dviračių trasomis ir patikimu viešojo transporto tinklu, gali sumažinti kasdienį poreikį naudotis asmeninėmis motorinėmis transporto priemonėmis, mažinti spūstis bei prisidėti prie oro kokybės gerinimo.

Sieksime, kad savivaldybės gautų visą būtiną metodinę pagalbą tokiai požiūrio į susisiekimą transformacijai.

2. Geresnės sąlygos gyvenimui be (nuosavo) automobilio

Įpareigosime savivaldybes daugiau investuoti į viešojo transporto plėtrą ir kokybę, patogios infrastruktūros ir paslaugų mikromobilumo srityje kūrimą, sąlygų dviratininkams ir pėstiesiems gerinimą, kad tai būtų pirmasis judėjimo mieste pasirinkimas.

Dviračių takai turi būti ne tik rekreaciniai, bet ir jungiantys gyvenamuosius miestų rajonus su rajonais, kuriuose yra daugiausia darbo vietų. Užtikrinsime, kad dviračių naudojimo infrastruktūros plėtra apimtų ne tik dviračių takų tiesimą, bet ir dviračių statymo vietų įrengimą. Plėtosime dviračių ir viešojo transporto jungties aikšteles (angl. Bike and Ride).

Tikslinsime mikromobilumo priemonių parkavimo tvarką. Turi būti draudžiama parkuoti mikro mobilumo priemonės šaligatviuose, jei šaligatvio praėjimo plotis dėl statomos transporto priemonės būtų mažesnis nei 1,50 m pločio. Draudžiama parkuoti mikro mobilumo priemonės skersai takų, parkuoti kuo arčiau tako važiuojamosios dalies krašto.

3. Daugiau kelionių traukiniais

Turime didinti išlaidas geležinkelių infrastruktūrai: esamo tinklo skaitmenizavimui ir modernizavimui, trūkstantoms geležinkelių jungtims tarp šalių, vėžių vienodinimui, kad kelionė traukiniu po Lietuvą ir į Europą būtų greita, patogi ir prieinama. Svarbu stiprinti pastangas ES lygiu, kad būtų sukurta bendra traukinio bilieto sistema ES.

4. Elektromobilių ir jų įkrovimo prieigų prieinamumo didinimas

Inicijuosime diskusiją dėl socialinės išperkamosios elektromobilių nuomos (angl. social leasing) modelio taikymo Lietuvoje.

Sieksime, kad naujiems ir naudotiems elektromobiliams būtų taikomas 0 proc. PVM tarifas.

Skatinsime viešųjų elektromobilių įkrovimo stotelių tinklo plėtrą, teikdami subsidijas jų įrengimui.

Remsime dinaminio galios valdymo įdiegimą įkrovimo stotelėse, kad būtų efektyviau naudojama elektros energija.

Supaprastinsime įkrovimo stotelių įrengimo procesą daugiabučių teritorijose, mažinant teisės aktų reikalavimus sklypams formuoti.

5. Jokių žūčių keliuose

2022 m. Lietuvos keliuose žuvo mažiausiai žmonių per visą nepriklausomybės laikotarpį⁶. Tačiau net ir viena mirtis yra per daug. Privalome didinti saugumą keliuose, kad iki 2050 m. mirčių skaičius dėl eismo įvykių siektų nulį.

Sieksime, kad ilgalaikėse kelio darbų zonose būtų privalomas laikinųjų sektorinių greičio matuoklių įrengimas.

Skatinsime savivaldybes užtikrinti, kad visos viešojo transporto stotelės, įskaitant nuo miestų nutolusias, būtų apšviestos, jas lydėtų pėstiesiems ir dviratininkams saugūs šaligatviai ar šalikelės.

6. Renesansas metro idėjai Vilniuje

⁶ LR Susisiekimo ministerijos pranešimas
<https://sumin.lrv.lt/lt/naujienos/2022-metais-salies-keliuose-zuvo-dar-maziau-zmoniu/>

Metropoliteno idėją Vilniuje atgaivino ne tik prastėjanti susisiekimo ir oro kokybės situacija, bet ir karas Ukrainoje. Požeminės metro linijos didžiuosiuose miestuose tapo slėptuve tūkstančiams žmonių. Radus privatų investuotoją ir nenaudojant valstybės lėšų metro projektas galėtų tapti realus ir skatintų tvarų sostinės augimą ilgalaikėje perspektyvoje. Sieksime persvarstyti šią idėją, atsižvelgiant į slėptuvių poreikius.

7. Žalesnės prekių ir krovinių kelionės

Turime siekti, kad ES lygiu būtų nustatyti tikslai stambių įmonių automobilių ir furgonų parkams, jog jie taptų pilnai varomi elektra iki 2035 m., paraleliai atitinkamu tempu skatinant įkrovimo infrastruktūros plėtrą.

Sieksime skatinti logistikos paslaugų intermodalumą, nustatant įpareigojimus tiek transporto paslaugos užsakovams, tiek tiekėjams: dalį kelių logistikos perkėlus į vandens kelius ar geležinkelius, kad ženkliai sumažintume sektoriaus emisijas.

Reikia didesnių pastangų sektoriaus skaitmenizacijai ir transporto krovinių srautų optimizavimui, kad būtų sumažinta tuščia rida.

Sunkiasvores transporto priemonės, vykdančias tarptautinius (tranzitinius) pervežimus, sieksime apmokestinti pagal iš tikrųjų nuvažiuotą atstumą (įvedant konkurencingą mokesčių tarifą). Turime įgyvendinti infrastruktūrinį projektą, kuris leistų tokį apmokestinimą vykdyti, ir nagrinėti privataus kapitalo pritraukimą projektui finansuoti. Iš mokesčio surinktas lėšas būtų galima panaudoti keliams prižiūrėti, žvyrkeliams asfaltuoti.

Turime dėti pastangas skatinti ES institucijas peržiūrėti Mobilumo paketo nuostatą dėl privalomo vilkikų gražinimo į registracijos vietą kas aštuonias savaites – orios dirbančiųjų darbo sąlygos privalo būti garantuotos, tačiau tam realizuoti reikalingos priemonės, neprovokuojančios perteklinės taršos, siunčiant tuščias/nepakrautas transporto priemones į registracijos šalį.

8. Elito keliamos taršos užkardymas

Ultraturtingi žmonės atsakingi už didžiąją taršos dalį, kylančią dėl privačių lėktuvų, prabangių visureigių ir superjachtų naudojimo. Bendradarbiaudami ES lygmeniu turime nuo 2030 m. riboti taršių privačių lėktuvų ir superjachtų naudojimą, o automobiliams įvesti svorio ir dydžio apribojimus.

9. Tik aplinkai draugiško kuro naudojimas

Faktas, kad atsinaujinantys energijos išteklių Lietuvos transporto sektoriuje sudaro tik apie 6,28%⁷, yra aiški pertvarkų vėlavimo ir nepakankamo dėmesio šiai problemai išraiška.

Būtina siekti visų atsinaujinančios energijos išteklių – atsinaujinančios elektros, tvarių biodegalų, biodujų, sintetinių degalų ir kitų technologijų įdarbinimo viešajame, komerciniame ir asmeniniame gyventojų transporte. Sieksime riboti netvirių biodegalų naudojimą transporte (pavyzdžiui, priskiriant sojų aliejų bei palmių riebalų rūgščių distiliatą prie rizikingų žaliavų).

10. Paskatos rinktis mažiau taršius automobilius

Kaip sudėtinę žaliosios mokesčių reformos dalį matome Motorinių transporto priemonių taršos apmokestinimo pakeitimus.

Automobilių taršos mokestis turi būti konstruojamas remiantis taršos kriterijais: kuro naudojimo efektyvumu (kiek gramų anglies dioksido emisijų tenka vienam kilometrui) ir oro taršos koeficientu (EURO standarto kriterijumi pagal kuro tipą). Tai skatintų vartotoją atkreipti dėmesį į savo transporto priemonės pasirinkimo aplinkosaugines ir socialines pasekmes bei keisti elgseną.

Iš mokesčio surinktos lėšos būtų nukreipiamos į naują fondą, savivaldybių investicijoms į mažiau taršaus viešojo transporto plėtrą, dviračių trasų ir takų infrastruktūrą ir kitas priemones. Tai leistų paspartinti vartotojams patogesnių ir prieinamesnių sąlygų aplinkai draugiškam judumui kūrimą.

Siekiant užtikrinti socialinį teisingumą, mokestis neturėtų būti taikomas mažiau pasiturinčių daugiavaikių šeimų, senjorų, negalią turinčių žmonių valdomiems automobiliams. Tuo pačiu įpareigosime numatyti mechanizmą, padėsiantį užkirsti kelią piktnaudžiavimams.

⁷ NENS strategija <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E151BC09AE62/asr>

1.1.3. Priemonė. Piniginei ir gamtai draugiški pastatai

Lietuvoje yra apie 35 tūkst. senos statybos daugiabučių namų, tačiau per metus renovuojama vos keli šimtai jų⁸.

Nors nueinanti Vyriausybė žadėjo renovacijos bangą (atnaujinti po 1 tūkst. daugiabučių per metus), realybėje atnaujinama tik apie 1/3 žadėto kiekio, o per paskutinius ketverius metus šis skaičius nedaug padidėjo (nuo 300 iki 400). Akivaizdu, kad tokiais tempais praeis šimtas metų, kol Lietuva atnaujins visus daugiabučius.

Tokia situacija nėra toleruotina. Kodėl?

- gyventojai praranda savo uždirbtus pinigus šildydami atmosferą, o ne namus. Energija šildymui ir vėsinimui sudaro beveik 50%⁹ galutinio energijos suvartojimo;
- klimato pokyčiai daro įtaką mūsų pastatams – dėl drėgnesnių žiemų, karščio ir šalčio bangų, dažnėjančių audrų, staigių temperatūrų pokyčių pastatai tampa vis labiau pažeidžiami. Svarbu laiku pritaikyti juos orų ekstremumams;
- savo numatytą gyvenimo laiką pergyvenę daugiabučiai sukelia vis didesnę riziką jų gyventojams - tiek saugumo, tiek sveikatos prasme;
- niūrūs, pilki, nušiuurę ir apibyrėję sovietiniai daugiabučiai kuria slogią emocinę atmosferą juose gyvenantiems ir šalia būnantiems žmonėms. Ir tikrai neleidžia jaustis, kad gyvename Europos Sąjungoje, o ne Černobylio seriale.

Kiekvienas turime gyventi būste, kurį galime išlaikyti draugiškai piniginei ir klimatui - renovuotas, energetiškai taupus, funkcionalus.

Kokius sprendimus matome?

1. Didesnis valstybės indėlis į renovacijos projektus

Daugiabučių savininkai turi gauti didesnę finansinę valstybės paramą arba lengvatines paskolas būstų renovacijai.

⁸ LRT 2024.03.21 straipsnis "Renovacijos banga taip ir nekilo? Vyriausybė planavo po 1 000 namų per metus, realybėje – triskart mažiau"

<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2219879/renovacijos-banga-taip-ir-nekilo-vyriausybe-planavo-po-1-000-namu-per-metus-realybeje-triskart-maziau>

⁹ Europos Komisija 2016 m.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/MEMO_16_311

Sieksime supaprastinti ir optimizuoti renovacijos projektų rengimą, procesų planavimo ir valdymo procedūras, kad pastatų atnaujinimas vyktų greičiau.

Skatinsime kurti geresnes sistemas renovacijos kokybės užtikrinimui ir ilgalaikiai priežiūrai.

2. Nepriklausomybė nuo iškastinio kuro

Nutrauksime ilgus dešimtmečius besitęsiančią ir renovavimo progresą stabdančią lengvatą neefektyvaus šildymo kompensavimui. Sutaupytos lėšos bus skiriamos renovavimo ir pastatų efektyvumo didinimui. Socialiai pažeidžiamiems gyventojams parama turi būti teikiama efektyvesniais būdais.

Turime sukurti socialiai teisingas paramos schemas, padedančias individualiuose namuose atsisakyti neefektyvių iškastinę kurą naudojančių šildymo įrenginių ir pakeisti juos efektyvesniais (pvz. šilumos siurbliais).

Kai būstai taps nepriklausomi nuo iškastinio kuro – bus ne tik ekologiškesni, bet ir bus pigiau juos išlaikyti.

3. Apželdinimas ne tik šalia pastato, bet ir ant jo

Sudarysime tinkamas sąlygas daugiabučių gyventojams išnaudoti pastatų stogus saulės energetikai. Jeigu miestuose esančių pastatų stogai nebus naudojami atsinaujinančiai energijai gaminti, reguliacinėmis priemonėmis skatinsime įrengti žaliuosius stogus.

Užtikrinsime, kad urbanizuotose teritorijose maksimalia galima apimtimi būtų integruojami gamtos pagrindu sukurti sprendimai (ang. Nature-based solutions): pavyzdžiui, lietaus nuotekos tvarkomos įrengiant žalius stogus, laidžias dangas, apželdintus vandens kanalus.

Seniai žinoma, kad karščio ir ekstremalių temperatūrų, triukšmo, taršos poveikį gyventojams sumažintų daugiau medžių ir augmenijos miestuose. Tai turi būti miestų prioritetas.

4. Žiedinis mąstymas statybų sektoriuje

Turime didinti reikalavimus perdirbtų medžiagų ir pakartotinai panaudoti tinkamų produktų daliai statant ar rekonstruojant pastatus.

Svarbu ir pastatų gyvavimo ciklo projektavimas, kad jie būtų tinkami dekonstrukcijai, būtų galima pakartotinai naudoti ir geriau perdirbti medžiagas.

Teikti paskatas, kad būstai būtų ne tik darnesni, sveikesni, bet ir įperkamesni.

5. Parama organinių ir novatoriškų medžiagų naudojimui

Modulinių medžio, šiaudų ar molio konstrukcijų pastatai. Plieno ir betono keitimas organinėmis medžiagomis. Betonai, kuriame užrakinta iš atmosferos surinkta anglis. Šiems sprendimams turime sudaryti palankų finansavimą.

Turime siekti nulinių ar net neigiamų CO₂ išmetimų iš naujų pastatų. Būtina pastatus versti energiją generuojančiomis, o ne eikvojančiomis sistemomis.

6. Bendragyvenimas ir nauja būsto paradigma

Turime skatinti naują būsto paradigmą, remti valstybinį, kooperatyvinį, socialinį ir bendruomeninį būstą, pritaikyti valstybės pagalbos taisykles, kad jos padėtų spręsti būsto krizę.

Dalijimasis biurais didmiesčiuose šiandien jau mažai ką stebina, bet dalintis galima ir namų funkcionalumu.

Kiekvienam žmogui nebūtina turėti atskiro nuosavo būsto su visa tam būtina infrastruktūra – taigi mažėja vartojimas. Antra, tai kainuoja pigiau. Trečia – auga bendrystės, pasitikėjimo vienas kitu jausmas, sprendžiasi psichologinės ir socialinės problemos.

Bendragyvenimo (angl. co-living; co-housing) vietos išlaisvina, todėl sieksime, kad derinant tokius projektus su savivalda jiems būtų skiriamas prioritetas.

7. Paveldo apsauga

Patvirtinti aukščiausius aplinkosaugos ir kokybės standartus išsaugant ir prižiūrint istorinius pastatus.

1.1.4. Priemonė. Principinga miškų apsauga ir sparti plėtra

Miškas - biologinės įvairovės namai ir šaltinis. Jame vietos randa begalė augalų, grybų, paukščių, gyvūnų rūšių. Miškas absorbuoja anglies dvideginį ir tiekia deguonį, taip padėdamas kovoti su žmogaus sukelta klimato krize, taip pat reguliuoja vandens apytaką, užtikrina jo filtraciją.

Ne mažiau svarbi miško teikiama rekreacinė nauda, kurią ypač pajautėme pandemijos metu – miškas buvo tapęs kone vienintele atgaivos, saugaus laiko praleidimo vieta.

Žmogaus ir miško ryšys Lietuvoje jau oficialiai pripažintas nematerialaus kultūros paveldo vertybe. Nors tai jaučiame, kartu su šiuo formalumu privalome priimti ir pareigą miškų valdymo srityje rodyti pavyzdį.

Miškas nėra tik medienos šaltinis, tiekiantis žaliavą su mediena susijusiam verslui, deja, pagal šiuo metu galiojantį reglamentavimą, **99% Lietuvos miškų gali būti naudojami pelno siekimui**. Saugomos teritorijos visai nėra saugomos, o priimami įstatymų pakeitimai dar labiau mažina ir taip menką apsaugą, dėl ko sparčiai prarandame brandžiausius ir vertingiausius Lietuvos miškus.

Šiuo metu mūsų miškai suskirstyti į grupes, kurios aiškiai rodo disbalansą tarp mūsų ekonominių, ekologinių ir socialinių pageidavimų miškui:

- 2,5 % miškų ploto yra skirti rekreaciniam naudojimui;
- 10,1 % - ekosistemų apsaugai;
- 87,4 % yra ūkiniai miškai¹⁰.

Neūkinių miškų plotas tendencingai mažėja - per pastarąjį dešimtmetį net 15 tūkst. hektarų rekreacinių ir ekologinių miškų buvo paversti į ūkinius miškus¹¹.

Dauguma saugomų teritorijų miškų yra ūkiniai, jie intensyviai kertami. Kirtimų leidimuose vyrauja plynieji kirtimai. Neatsižvelgiama į vietinių bendruomenių, ir visuomenės, netiesiogiai naudojančios miško išteklius, poreikius ir gamtines-kultūrinės vertybes miškuose.

¹⁰ [VALSTYBINĖ MIŠKŲ TARNYBA - OFICIALIOJI STATISTIKA](https://amvmt.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/qGEXyCGXcKY.pdf) - <https://amvmt.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/qGEXyCGXcKY.pdf>

¹¹ Aplinkosaugos koalicijos „APLINKOS BŪKLĖS VISUOMENINĖ APŽVALGA 2023“ https://www.akoalicija.lt/aplinkos_bukle/miskininkyste

Mes siekiame ambicingos ir neskylėtos miškų apsaugos, intensyvaus jų gausinimo.

Kokius sprendimus matome?

1. Iki 2050 m. įvairialypiai ir įvairiaamžiai miškai turi dengti 40 proc. šalies teritorijos

Šiuo metu šalies miškingumas siekia 33 proc. Sieksime, kad iki 2050 m. šis skaičius išaugtų iki 40 proc.

Pasisakome už tai, kad būtų formuojami klimato kaitai atsparesni įvairiaamžiai ir įvairiarūšiai miškai.

Išnagrinėsime galimybę apželdinti visas tinkamas laisvas erdves (išnaudotus karjerus, regeneruotinas išekspluatuotų durpynų dalis, nederlingas ir žemės ūkiui netinkamas žemes ir pan).

2. Didesni ir griežčiau reguliuojami saugomų teritorijų plotai

Sieksime įtvirtinti visuomenei naudingas miško naudojimo proporcijas: 10% miškų griežtai saugomų (rezervatinių), 20% ekosistemų apsaugai skirtų miškų. Dar bent 10% miškų sudarytų rekreacinės paskirties gamtiškai turtingi miestų ir priemiesčių miškai bei kitos nemedieninei ekonomikai ir kultūriniam paveldui svarbios teritorijos.

Griežtai saugomuose miškuose nevyks jokie kirtimai, o ekosistemų apsaugai ir rekreacijai skirtuose miškuose nebus vykdomi plynieji kirtimai.

Siekiant geresnių galimybių rekreacijai miškuose, siūlysimė rekreacinius miškus išdėstyti aplink gyvenamąsias vietas. Medienos gavyba čia turi būti reglamentuota tik kaip šalutinis produktas ir augtų dėmesys kitoms miškų naudoms.

Saugomose teritorijose ir prie miestų turi būti taikoma naujos kartos miškininkystė be išplyninančių ūkinių kirtimų, jose žmonių rekreacinei, edukacinei, dvasinei veiklai reikalingi miškai ar prižiūrimi parkai, bet ne kirtavietės!

3. Jokių kirtimų be realaus nacionalinio susitarimo

Pritariame pasiektiems Nacionalinio susitarimo dėl miškų sutarimams, tačiau nesutarti klausimai negali kyboti ore.

Kol nebus pasiektas realus susitarimas, ultimatyviai siūlysimė skelbti moratoriumą valstybės miškų kirtimams.

Tam, kad sutarti klausimai įgytų įstatyminę formą ir turinį, inicijuosime Lietuvos nacionalinės miškų strategijos iki 2050 m. įstatymą.

Turime užtikrinti, kad miško veiklų ir apsaugos planavimas būtų įtraukus, atviras ir kompleksinis, su vienoda atida atliepiantis ir ekonomines, ir ekologines, ir socialines miškų funkcijas.

4. Reikalavimas miškų auditui

Sieksime visaapimančio, autoritetingo, tarptautinio valstybinių miškų audito.

Privalome turėti patikimus, visuomenei atvirus ir suprantamus duomenis. Tik taip galėsime priimti teisingus sprendimus dėl valstybinių miškų ateities.

5. Valstybinių miškų privatizavimo prevencija

Užkirsime kelią bet kokiems mėginimams pakeisti Valstybinės miškų urėdijos, kaip valstybės įmonės, statusą į akcinę bendrovę. Tokio statuso suteikimas tik sustiprintų ūkinės naudos siekimą per kirtimų intensyvumą, susilpnintų aplinkosaugos, miško priežiūros funkcijų vykdymą.

6. Valstybinių miškų valdymo kokybės stiprinimas

Pasisakome už pirminių Valstybinės miškų urėdijos grandžių – girininkijų – stiprinimą. Girininkijų dydžiai ir jose dirbančių miškininkų santykis turi atitikti atliekamų darbų apimtį, konkrečių miškų specifiką.

Sieksime, kad Valstybinė miškų urėdija neprarastų teisės ir pareigos vykdyti realias aplinkos apsaugos funkcijas, pavyzdžiui, išlaikytų teisę rašyti administracinio nusizengimo protokolus. Tai yra puiki prevencija miško niokojimo didinimui. Aplinkos apsaugos departamento vykdoma miškų priežiūra puikiai gali būti papildanti (bet ne pagrindinė) miškų apsaugos funkcija ir veikla.

Sieksime, kad miškininko profesijai grįžtų geras vardas ir prestižas. Ši profesija, miškininkų atsakingas darbas verti visuomenės pagarbos.

7. Atsakingas ir sąžiningas ūkininkavimas miškuose

Ūkiniuose miškuose ūkininkavimas turi vykti tausojančiu būdu: kertant ne vien plynaisiais kirtimais, o atsižvelgiant į saugomas gamtines vertybes. Privalu naudoti „mažąją“ kirtimo ir medienos traukimo techniką neplyniesiems kirtimams.

Už gamtinių vertybių apsaugą privačiuose miškuose turi būti teisingai ir sąžiningai atlyginama, išperkant valstybės naudai miško sklypus arba mokant vienkartines ar kasmetines kompensacijas privataus miško savininkams.

8. Nemedieninės ekonomikos skatinimas

Sieksime sudaryti pajamų iš miško nemedieninių paslaugų gavimo modelį ir diegti teises ir finansines sąlygas šiam modeliui plėtoti. Valstybinių miškų

urėdija galėtų būti vedančioji organizacija, o nemedieninės paslaugos ilgainiui galėtų pakeisti jos pajamas iš medienos pardavimų.

Miškų ekosistemas saugančius savininkus sieksime skatinti ir įgalinti. Tokių savininkų gausėja, tačiau jų poreikiai vis dar nėra tinkamai atstovaujami, valstybės institucijos nesuteikia jiems palaikymo, į miškų ekosistemų saugojimą orientuotos pagalbos.

Galime pasiekti, kad Lietuva taptų sveikatingumo ir gamtinio turizmo lydere Europoje. Taip ne tik išsaugosime sveiką aplinką, bet ir prisidėsime prie ekonominės naudos kūrimo ir nacionalinio saugumo stiprinimo.

9. Paskatos agrarinei miškininkystei

Kursime paskatas agrarinės miškininkystės taikymui, t.y. būdo derinti medžių sodinimą ir jų priežiūrą kartu su įprastine žemės ūkio veikla tame pačiame žemės ūkio paskirties žemės sklype.

Esame įsitikinę, kad tokia veikla gali būti vertinga gamtine prasme, socialiai reikšminga ir ekonomiškai naudinga.

1.1.5. Priemonė. Naudą aplinkai ir valstybei kuriantis žemės ūkis, dirvožemio apsauga ir pelkių atkūrimas

Aplinkai draugiška žemės ūkio veikla gali dovanoti sveiką, prieinamą maistą ir netgi turtingesnę bioįvairovę. Vietinė maisto žaliava reikalinga logistikos grandinėms trumpinti ir atsparumui užsitikrinti. Galų gale, tai erdvė technologinių inovacijų vystymuisi ir be galo reikalingos darbo vietos regionuose.

Bėda ta, kad ilgą laiką šioje srityje leidome valstybei eiti klaidinga kryptimi. Situacija, kurią atskleidžia mokslu grįsti duomenys, liudija, kad turime keisti žaidimo taisykles:

- Nyksta paukščiai. Dagilis, pievinis kalviukas, kurapka, čiurlys, tilvikas... Šie ir kiti vardai gali belikti tik popieriuje, nes nebebus ko jais šaukti. Anot Lietuvos ornitologų draugijos stebėsenos, dėl besaikio augalų apsaugos produktų (pesticidų) naudojimo, šlapžemių melioracijos, didžiulių monokultūrų laukų, daugiamečių pievų suarimo ir kitų gamtai nedraugiškų praktikų per 23 metus Lietuvoje išnyko net 55

proc.¹² kaimo kraštovaizdžio paukščių, o pastaruosius dešimt metų fiksuojamas kone masinis jų mažėjimas.

- Dumblių upės, upeliai. Net 64 proc.¹³ visų paviršinių vandens telkinių Lietuvoje neatitinka geros ekologinės būklės – juose per daug azoto, fosforo ir kitų medžiagų (2006 m. ši dalis siekė vos 10 proc.).
- Kenčia Baltijos jūra. 97 proc.¹⁴ jos kurią smardina ir dusina eutrofikacija – dumblių „žydėjimas“, dėl kurio vandenyje mažėja deguonies ir tai sukuria ištisas negyvas zonas, t. y. plotus, netinkamus vandens gyvūnijai ir augalijai. Kyla grėsmė žuvininkystės ir rekreacijos sektoriams
- Nyksta bitės ir kiti apdulkintojai.

Lietuvos žemės ūkio sektorius yra trečias pagal klimato kaitą spartinančių emisijų kiekį, atsakingas už apytiksliai 23 proc. išmetimų (transporto ir energetikos sektoriai išmeta atitinkamai 31 ir 30 proc. ŠESD)¹⁵.

Ši atsakomybė kyla iš to, kad didžioji dalis Lietuvos pievų ir nenaudojamos žemės yra suarta. Nuo įstojimo į ES Lietuvoje pievų plotai kasmet mažėja po 25 000 ha¹⁰: maždaug tiek, kiek Kauno ir Klaipėdos miestų plotai kartu sudėjus. Jau praradome apie 0,5 mln. ha pievų. O jos reikalingos ne tik akims ganyti. Pievos gerina dirvožemio struktūrą, jose auga augalai savo šaknimis stabdantys dirvožemio eroziją, gerinantys jo struktūrą, valantys vandenį. Augalai labai svarbūs vabzdžiams apdulkintojams, paukščiams ir kitai gyvybei, nuo kurios kritiškai priklausomi yra patys ūkininkai.

Kai pievos suariamos, jose saugota iš atmosferos sugerta anglis „išlaisvinama“. Papildomos emisijos išskiriamos ir nusausinant durpinius dirvožemius. Kaip skelbia Pelkių atkūrimo ir apsaugos fondas, toks ūkininkavimas išsiskiria net 5 proc. visų ŠESD emisijų, nepaisant to, kad durpynai tesudaro vos 6 proc. žemės ūkio naudmenų ploto.

¹² BEF organizacijos naujiena 2024 02 21 “Ž. Morkvėnas: žemės ūkio politikoje reikia esminių pokyčių”

<https://bef.lt/2024/02/21/z-morkvenas-zemes-ukio-politikoje-reikia-esminiu-pokyciu/>

¹³ Aplinkos apsaugos agentūros Apibendrinta Lietuvos aplinkos būklės ir jos pokyčių ataskaita 2022 m.

<https://experience.arcgis.com/experience/08b18f0d2704442cbd47c902f71f9a87/>

¹⁴ HELCOM holistic assessment. State of the Baltic Sea 2023. <https://stateofthebalticsea.helcom.fi/>

¹⁵ Klimato kaita tinklapis 2024 02 06 “ŠESD mažinimas Lietuvoje” <https://klimatokaita.lt/klimato-kaitos-svelninimas/sesd-mazinimas-lietuvoje/>

Dėl šių priežasčių Europos Sąjunga nustatė konkrečius reikalavimus, kiek pievų ploto turi būti išlaikoma visose valstybėse narėse, siekiant apsaugoti biologinę įvairovę, mažinti ŠESD išmetimus ir užkirsti kelią žemės degradacijai. Be to, ES pripažino, kad dabartinis žemės ūkio modelis, kuris remiasi intensyviu žemės naudojimu ir dideliu cheminių medžiagų naudojimu, kelia grėsmę aplinkai ir yra esminė problema, trukdanti įgyvendinti Žaliojo kurso tikslus. Todėl buvo iškelti labai ambicingi tikslai, kuriuos reikia pasiekti iki 2030 m.¹⁶:

- didelio įvairumo kraštovaizdžio elementai turi sudaryti bent 10% dirbamos žemės ploto;
- maistinių medžiagų (azoto ir fosforo) nuostoliai turi būti sumažinti bent 50%;
- tręšiamųjų produktų naudojimas turi mažėti 20%, augalų apsaugos produktų (pesticidų) ir antimikrobinių medžiagų - po 50%;
- 25% dirbamos žemės turi būti skirta ekologiniam ūkininkavimui.

Lietuvoje dominuoja netvarus intensyvios pramoninės augalininkystės modelis, kurio pamatas - intensyvus mineralinių trąšų ir augalų apsaugos produktų (pesticidų) naudojimas, grūdinių kultūrų auginimui ir eksportui.

ES ir pati Lietuva žemės ūkio sektoriui subsidijų pavidalu tiesiogiai skiria apie 1 mlrd. per metus (apie 860 mln. eurų per metus KPP parama¹⁷, apie 92 mln. eurų per metus „žaliojo“ dyzelino lengvata¹⁸). Tiek pat dar būtų galima suskaičiuoti per netiesioginę paramą (įvertinant visas mokesčių lengvatas ir išimtis, kuriuos skirtos išimtinai šiam sektoriui) ir nuolatinę pagalbą žemės ūkio sektoriui dėl sausrų, šalnų, potvynių, produkcijos realizavimo rinkų sutrikdymų, kainų pokyčių ir galybės vis nesibaigiančių negandų. Tačiau vietoj to, kad šie pinigai būtų panaudoti visuomenės ir ES iškeltiems tikslams pasiekti, jie nukreipiami toliau intensyvinti vieną iš taršiausių pramoninės žemdirbystės modelių.

¹⁶ ES Komisija 2022 m. vasaris “Green Deal targets for 2030 and agricultural production studies”

https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-02/factsheet-farmland-comparison-table_en_0.pdf

¹⁷ LR Žemės ūkio ministerija “Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2023–2027 m. strateginis planas”

<https://zum.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/bendroji-zemes-ukio-politika/lietuvos-zemes-ukio-ir-kaimo-pletros-2023-2027-m-strateginis-planas-1/>

¹⁸ 15min.lt straipsnis “Iš Seimo – užklausa EK dėl lengvatų „žaliajam“ ir „raudonajam“ dyzelinui”

<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/energetika/is-seimo-uzklausa-ek-del-lengvatu-zaliajam-ir-raudonajam-dyzelinui-664-2033866>

Šis modelis neatneša naudą nei Lietuvos žmonėms, kurių aplinkos būklė vis bloginama, nei smulkiesiems šeimos ūkiams, nei toms šalims, į kurias yra eksportuojama mūsų stambiųjų ūkininkų produkcija (daugiausiai, kviečiai), nes dempinguotomis kainomis mes žlugdome smulkios besivystančių šalių ūkininkus ir dėl to daugelis žmonių netenka pragyvenimo šaltinio.

Kokius sprendimus matome?

1. Ilgalaikio strateginio požiūrio formavimas

Įtraukiant aplinkosaugos ir žemės ūkio specialistus bei visuomenę, sieksime parengti ilgalaikę Lietuvos žemės ūkio sektoriaus strategiją, atsižvelgiančią į tarptautinę klimato krizės suvaldymo darbotvarkę, ES Žaliojo kurso strategiją, Gamtos atkūrimo reglamentą.

Sieksime, kad išmokos žemės ūkio sektoriuje būtų suteikiamos tik už viešųjų gėrybių išsaugojimą ar atkūrimą, o už aplinkos būklę bloginančias praktikas būtų taikomos realios sankcijos, taip realizuojant „teršėjas moka“ principą.

Stambus žemės ūkis Lietuvoje yra remiamas pakankamai, kad galėtų transformuotis į aplinkai draugišką veiklos modelį, kuris užtikrintų geriau apmokamas darbo vietas Lietuvos žmonėms, švarią aplinką, ŠESD emisijų mažinimą bei nedidintų skurdo problemų besivystančiose šalyse.

2. Valstybės parama tik smulkiems ir aplinkai draugiškai veikiantiems ūkiams

Turime keisti žemės ūkio mokesčių politiką ir išmokų dydį, palankų šeimos, smulkiems ir vidutiniams tvariu ūkininkavimu užsiimantiems ūkiams.

Paramos mechanizmai ir išmokos turi būti susietos su ilgalaikiais rezultatais tausojant aplinką, absorbuojant ir mažinant ŠESD emisijas, maistmedžiagių išsiplovimus, įtraukiant naujus indikatorius, pvz., pievų dieninių drugių indeksą ir pan., o ne apsodintus plotus, kaip yra dabar.

Todėl būtina ateinančio periodo Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros strateginio plano taisyklių peržiūra, užtikrinant, kad jos atitiktų šiuos kriterijus.

3. Skaitmenizacija, kuri padeda, o ne apsunkina

Skatinsime kurti informacinę sistemą, kuri leistų ūkininkui paprastai įvertinti savo poveikį aplinkai (joje būtų integruoti naujausi duomenys ir modeliai) ir remiantis ja būtų apskaičiuotos priklausančios išmokos.

4. Žiedinio požiūrio įgalinimas

Sieksime panaikinti atviro tipo mėšlo ir srutų kaupimo vietas ir skatinti biodujų

gamybą, kitų alternatyvų (pvz., mėšlo ir srutų įterpimo į dirvą) taikymą, taip saugant gruntinius vandenis, stiprinant žiedinę ekonomiką ir kuriant naujas darbo vietas. Šiuo tikslu suformuosime subsidijavimo programas.

Sieksime stabdyti dirvos eroziją ir atstatyti jos būklę plačiau taikant žalinimo programas, skatinant neariminių technologijų, sėjomainos taikymą, tarpinių kultūrų auginimą. Tai ne tik pagerins dirvožemio kokybę, bet ir spręs perteklinio trąšų naudojimo problemą.

5. Trumpesnis maisto kelias nuo ūkio ant stalo

Sieksime palankesnių sąlygų trumpųjų maisto tiekimo grandinių principo taikymui, taip stiprinant smulkų ir vidutinį verslą regionuose, kuriant darbo vietas.

Tobulinsime viešųjų pirkimų reglamentavimą taip, kad būtų supaprastintas maisto produktų pirkimas iš kooperatyvų, smulkių ir vidutinių, ekologinių ūkių, taip skatinant kooperacijos plėtrą žemės ūkyje.

Procesui palengvinti turi būti vykdomi mokymai ūkininkams, nustatyti vadybos modernizavimo, rinkos paieškų prioritetai.

Finansiniais įrankiais siesime skatinti tautinio maisto paveldo turizmą, taip saugant ir puoselėjant Lietuvos istoriją, regionų kultūrą ir papročius, maisto produktų gamintojų tradicijas ir būdus.

6. Parama inovacijoms

Skatinsime tikslų ūkininkavimą, kuris didina anglies kiekį dirvožemyje, bei agrarinę miškininkystę.

Sudarysime sąlygas ūkininkams gauti įvairių ir kokybiškų sėklų tų augalų veislių, kurios būtų atsparios klimato kaitos poveikiui.

Taikant dalinį subsidijavimą ir reguliacines priemones, spartinsime reguliuojamojo drenažo ir išmaniosios melioracijos diegimą. Tai leis reguliuoti dirvos drėgnumą, kas yra ypač svarbu dažnėjant ekstremaliems orų reiškiniams (ypač saurams). Be to, tokia drenažo sistema padės augalams geriau įsisavinti trąšas ir sumažins jų nutekėjimą į vandens telkinius.

Robotai, ravintys daržus. Dronai, laistantys laukus. Daržinės, nuklotos saulės baterijomis, o tvartų prieigose – biodujų jėgainės, energiją generuojančios iš gyvulių mėšlo ir maisto atliekų. Tai gali būti kaimo realybė.

7. Pastangos pozityviems pokyčiams ES mastu

Turime išnaudoti savo balsą ES institucijose tam, kad būtų uždraustas glifosato naudojimas ES mastu, finansiškai padedant ūkininkams pereiti prie aplinkai draugiškesnių augalų apsaugos priemonių.

Maistui ir pašarams nebūtų naudojami genetiškai modifikuotų organizmai, nes tai vis dar nėra pakankamai saugus pasirinkimas.

Skatinsime kurti naujus metodus augalų apsaugai nuo kenkėjų ir ligų: telkti investicijas į biotechnologijas, naujų biologinių produktų kūrimą, genomų tyrimus.

Sieksime palankesnesnių sąlygų tvariams ir novatoriškiems gyvulių pašarų priedams. Mažinant priklausomybę nuo tokių pašarinių žaliavų kaip soja (šiuo metu neretai auginama iškirstų miškų žemėje), pereinant prie ES kuriamų alternatyvų: augalinių baltymų, dirbtinai kultivuojamos mėsos, vabzdžių, dumblių ar net šalutinių bioekonomikos produktų (pvz., žuvų atliekų).

8. Integruotos kenksmingų organizmų kontrolės skatinimas

Skatinsime, kad ūkio subjektai savo ūkinėje veikloje naudojantys augalų apsaugos produktus (pesticidus) dažniau taikytų integruotą kenksmingų organizmų kontrolę, kuri yra privaloma pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2009/128/EB nustatančią Bendrijos veiksmų pagrindus siekiant tausiojo pesticidų naudojimo.

Integruota kenksmingųjų organizmų kontrolė akcentuojamas sveikų augalų auginimas, kuo mažiau pažeidžiant žemės ūkio ekosistemas, ir skatinami kuo saugesni žmonėms ir aplinkai kenksmingųjų organizmų kontrolės mechanizmai. Integruotą kenksmingųjų organizmų kontrolę sudaro: kenksmingųjų organizmų stebėseną, jų prognozavimą ir įspėjimą apie galimą žalą, kontrolės metodų parinkimas ir taikymas.

Prioritetas turi būti skiriamas necheminiams augalų apsaugos metodams, o cheminiai augalų apsaugos produktai naudojami, kai kitos efektyvios ir ekonomiškai tinkamos alternatyvos nenaikina kenksmingųjų organizmų.

9. Daugiau pagalbos lietuviškiems bičių ūkiams

Bičių produktai – medus, vaškas, bičių duonelė – turi didelę paklausą ir vertę tiek vietinėje, tiek tarptautinėje rinkoje. Sieksime didesnės paramos Lietuvos bičių ūkiams, kad jie išlaikytų (ar įgytų) konkurencingumą, stiprintų eksporto galimybes.

Bitės apdulkina daugelį žemės ūkio kultūrų, nuo kurių priklauso derlingumas ir maisto tiekimas. Didesnė parama bičių ūkiams gali padėti užtikrinti sveikas bičių populiacijas ir išvengti ekologinių disbalansų, kas tiesiogiai prisideda prie didesnio ir kokybiškesnio derliaus. Didesnė parama skatintų šių ūkių plėtrą, darbo vietų kūrimą ir kaimo bendruomenių išlikimą.

10. Etika ir pažanga

Raginsime įgyvendinti Gerosios žemės ūkio praktikos kodeksą, nustatant minimalius reikalavimus geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės išlaikymui.

Pasisakome už tai, kad reguliacinėmis priemonėmis ūkiniai gyvūnai būtų apsaugoti nuo žiauraus elgesio ir perteklinės kančios, o jų laikymo sąlygos būtų orios ir atitiktų fiziologinius poreikius, o priežiūros standartai būtų pažangūs ir humaniški.

Sieksime, kad vištos dedeklės, antys, žąsys, putpelės būtų auginamos ir laikomos laisvai arba alternatyviose, ne narvinėse sistemose;

Imsimės priemonių, kad gyvūnus žalojančios praktikos (pavyzdžiui, snapų nupjaustymas, peršėrimas, kastravimas be nuskausminamųjų, skerdimas ar skandinimas be apsvaiginimo) nebūtų leidžiamos.

Išnaudodami bendradarbiavimo ES mastu galimybes, sieksime, kad gyvūnų transportavimo laikas būtų ribojamas (kiaulių ir atrajojančių gyvulių kelionės trukmė negali viršyti 8 val., naminių paukščių ir triušių - <4 val.), o pažeidžiamų gyvūnų gabenimas nutrauktas.

Skatinsime dialogą, kad prioritetas būtų teikiamas skerdienos, mėsos ar embrionų, o ne gyvo gyvulio gabenimui.

1.2. Tikslas. Lietuva be atliekų 2040 m.

Jei visi gyventų taip, kaip vidutinis lietuvis, žmonijai reikėtų 3,8 Žemės planetos¹⁹.

Dabar Žemei reikia beveik 1,5 metų, kad atkurtų tai, ką mes visame pasaulyje sunaudojame per metus. Tokius duomenis pateikia tarptautinės organizacijos kasmet skaičiuojančios Žemės paviršiaus dienos datą (angl. Earth Overshoot Day).

Žiedinė ekonomika yra beveik uždara sistema, kurioje siekiama naudoti kuo mažiau neatsinaujinančių išteklių, išmesti kuo mažiau atliekų, kuo ilgiau išlaikyti daiktų vertę ir kuo efektyviau juos naudoti.

Deja, šiuo metu tik 9,1 proc. pasaulio ekonomikos veikia žiediniu principu. Europos žiediškumas šiek tiek didesnis – 11,9 proc., tačiau tai vis vien nėra pakankama. Lietuvos žiediškumas tesiekia 4 % (2019 m.). Tai reiškia, kad daugiau nei 95 proc. iš Žemės paimtų medžiagų – sunaikinamos.

Suprasdami šios padėties trapumą, privalome imtis iniciatyvos.

Sieksime, kad iki 2040 metų Lietuva taptų šalimi, kurioje nebeliktų šiukšlių - į visas atliekas būtų žvelgiama kaip į išteklius. Atliekų susidarytų maksimaliai mažai, o susidarancios būtų pakartotinai naudojamos, perdirbamos.

Tam pasiekti būtini pokyčiai ir gamintojų, ir vartotojų žaidimo aikštelės pusėje.

O pagrindinė prielaida sėkmei - požiūrio keitimas: ryžtas ir gebėjimas pereiti nuo vartojimo kultūros prie atsakingo, bendradarbiavimu grįsto gyvenimo būdo.

1.2.1. Priemonė. Gyvenimas dalijantis

Ko mums reikia - pakuotės ar to, kas jos viduje? Daikto ar jo atliekamos funkcijos?

Kasdien mūsų dėmesį stengiančios užvaldyti reklamos stengiasi įtikinti, kad laimės receptas yra daugiau daiktų. Kaip ir ligšiolinė praktika vertinti valstybės gerovę vien per BVP dinamiką.

¹⁹ Earth overshoot day 2022 m.

<https://overshoot.footprintnetwork.org/how-many-earths-or-countries-do-we-need/>

Tačiau augantys atliekų kalnai ir žmogaus emocinę būklę analizuojantys tyrimai rodo, kad [daiktų kiekis laimės neatneša](#). Daiktai reikalauja juos prižiūrėti, saugoti, atnaujinti - visa tai atima mūsų erdvę, energiją ir laiką iš tų dalykų, kurie iš tiesų atneša laimę.

Todėl vartotojiškumas neturėtų būti ekonomikos tikslas.

Kokius sprendimus matome?

1. Paskatos dalijimosi ekonomikos sprendimams

Dviračių, paspirtukų, elektrinių automobilių ar kitų susisiekimo priemonių; darbo įrankių ir panašios dalijimosi paslaugos turi būti skatinamos.

Sieksime sukurti aiškų ir palankų teisinį reguliavimą, kuris skatintų dalijimosi ekonomikos augimą, užtikrintų saugumą ir sąžiningą konkurenciją.

Plėsimė infrastruktūrą, skirtą dalijimosi ir remonto veiklai.

Skatinsime savivaldybes pritaikyti viešąsias erdves taip, kad jose veiktų kuo daugiau dirbtuvių daiktų taisymui ar kūrybiniam perdirbimui (angl. upcycling). Tokiose dirbtuvėse turėtų turėti būti prieinama ne tik taisymo įranga, bet ir technologijos (pvz. 3D spausdintuvai ir kt), leidžiančios pasigaminti taisymui reikalingas detales.

Bendradarbiaudami su atliekų tvarkymo centrais, nevyriausybiniu sektoriaus organizacijomis ir kitais ekosistemos veikėjais sieksime, kad daiktų mainų stotelės, maisto atiduotuvės ir panašios erdvės veiktų ne užmiesčiuose, o lengvai pasiekiamose vietose (pvz. greta prekybos centrų) ir būtų pirmasis pasirinkimas prieš svarstant įsigijimą.

2. Daiktų taisymo finansavimo programos

Remontuoti/taisyti turi kainuoti pigiau nei įsigyti naują. Todėl tokioms paslaugoms turi būti sudaryta tinkama terpė veikti.

Ieškosime Lietuvos rinkai tinkamiausių daiktų remonto/taisymo paslaugų rėmimo schemų: lengvatinis apmokestinimas ar tiesioginės subsidijos paslaugų teikėjams, lėšų susigrąžinimas ar taisymo talonų įsteigimas paslaugų vartotojams.

Nuoseklus ir principingas valstybės požiūris bei konkrečios ir stabilios paskatos kurs didesnę paslaugų teikėjų pasitikėjimą, prisidės prie vietinių darbo vietų steigimo, mažins gyventojų išlaidas ir ugdys aplinkai draugiškus įpročius.

3. Laisvė bendruomenių dalijimosi iniciatyvoms

Teisinis reguliavimas negali trukdyti imtis tvarumą įgyvendinančioms iniciatyvoms. Prešingai, jis turi padėti įgyvendinti bendruomeniškumo dvasią.

Bendruomeninių šaldytuvai maisto mainams, bendros erdvės buitinės elektronikos naudojimuisi ar bet kokios kitos iniciatyvos, kurios skatina prekių ir paslaugų dalijimąsi, kūrybinį pernaudojimą turi būti remiamos ir palaikomos ne vien žodžiais, bet ir metodine pagalba, viešąja infrastruktūra, galimybėmis aplikuoti į finansinę paramą. Todėl veiksime, kad savivaldybės ir vykdomoji valdžia ieškotų platformų kaip tokias idėjas įgalinti.

4. Atsisveikinimas su vienkartinėmis ir perteklinėmis pakuotėmis

Vienkartinės ir perteklinės pakuotės, kurios neatlieka būtinosios produkto apsaugos funkcijos, turi išnykti. Tai privalu reguliuoti per įpareigojimus gamintojams, todėl sieksime aktyvaus Lietuvos atstovų ES institucijose veikimo, kad vieningas reguliavimas kuo greičiau būtų nustatytas visos ES mastu, tiek bendrijos rinkos, tiek importuojamoms prekėms.

Ieškosime finansavimo schemų įgalinančių pakuočių užstatų (depozito) sistemų plėtrą.

Prekybos vietos sudarančios sąlygas vartotojams ir skatinančios įsigyti prekes su savo ar daugkartine tara taip pat turėtų būti palaikomos.

5. Sąmoningumo ugdymas

Sieksime didinti viešojo sektoriaus ir nevyriausybinų organizacijų bendradarbiavimą ir finansavimą aplinkosauginio sąmoningumo didinimo iniciatyvoms. Edukaciniai projektai ir kampanijos apie dalijimosi privalumus, ekologinius ir ekonominius šio sprendimo aspektus, atsakingo vartojimo būdus yra itin svarbūs formuojant naują vartotojų elgesio modelį.

1.2.2. Priemonė. Žiediško sprendimai pasiūlos pusėje

Nors Lietuvoje ir Europoje nemažai nuveikta siekiant sumažinti atliekų kiekį, vis dėlto dar daug reikia padaryti, kad tausotume turimus pirminius resursus ir jų nešvaistytume laikinam vienkartiniam pseudo komfortui kurti. O svarbiausia - tai darytume ne tik popieriuje, bet realybėje - kiekvieno daikto ar paslaugos kūrimo etape.

Turime pereiti prie maksimalaus pakartotinio medžiagų naudojimo.

Mūsų vizija yra visiškai žiedinė ekonomika, kurioje mes kartą paimtas medžiagas išlaikome uždareme cikle: pakartotinai naudojame, perdirbame, dalinamės. Tai ne tik leistų tvariai naudoti ribotus resursus, bet ir kurtų naujas lokalias darbo vietas, didintų atsparumą išorės krizėms, stripintų

mūsų ekonominę nepriklausomybę, bei būtų teisinga ir aplinkos, ir kartu (esamų ir būsimų) atžvilgiu.

Ekonominės veiklos visų pirma turėtų būti pertvarkytos taip, kad vartotojiškumas mažėtų ir susidarytų kuo mažiau atliekų.

Tačiau Lietuvos vartotojiškumas auga. Išteklių naudojimas vienam gyventojui auga nuo pat 2009 metų. 2022 m. jis buvo trečdaliu didesnis, nei prieš dešimt metų.

Bendras atliekų kiekis iš esmės nemažėja. Lietuvos antrinių žaliavų panaudojimo (žiediškumo) indeksas labai toli nuo Europos Sąjungos vidurkio (ES indekso vidurkis apie 12 %, Lietuvos 4 %) ²⁰. Nors ir Vyriausybės programoje buvo numatyta pasiekti jį, tačiau pagerėjimo nepasiekta.

Kokius sprendimus matome?

1. Plėsti gamintojų atsakomybę

Stiprinti gaminių projektavimo ir dizaino taisykles, kad jau šiame etape būtų užkirstas kelias pertekliniam atliekų susidarymui.

Taikyti išplėstinės gamintojo atsakomybės schemas, kad toksinės cheminės medžiagos būtų pašalintos iš naudojamų medžiagų ir nustatyti privalomus pakartotinio naudojimo uždavinius.

Gamintojai turi užtikrinti vartotojo teisės į remontą prieinamumą, kurti atsarginių dalių rinką.

Atsižvelgiant į augantį metalų ir kitų kritinių mineralinių žaliavų poreikį, laikytis pakankamumo principo ir teikti pirmenybę strateginių medžiagų atgavimo, apdorojimo ir perdirbimo pajėgumų plėtrai, stiprinti technologinę pažangą ir tyrimus siekiant rasti tvaresnius pakaitalus.

2. Didinti žaliavų naudojimo mokesčius

Sieksime didinti naujų žaliavų panaudojimo mokesčius, įvesti atliekų deginimo mokestį ir skirti finansinę paskatą su atliekomis geriausiai besitvarkančioms savivaldybėms.

3. Mažiau šalinimo, daugiau perdirbimo

Sieksime apriboti neparduotų vartojimo prekių, išskyrus maistą, šalinimą.

Siekiant padidinti perdirbimo rodiklius ir žymiai sumažinti atliekų deginimą, užtikrinti aukštesnius įpareigojimus atliekų perdirbimo ir prevencijos tiksluose.

²⁰ Europos komisija 2023 m. "EU's circular material use rate slightly up in 2022" <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231114-2>

Užtikrinti kuo spartesnę atskirą organinių atliekų surinkimą ir tvarkymą visoje Lietuvoje Alytaus regiono pavyzdžiu.

4. Daugiau paramos technologinei pažangai

Sieksime remti ir skatinti visas inovacijas, kurios padėtų atliekų susidarymo prevencijai, skatintų pakartotinį naudojimą ir perdirbamumą.

Būtina parengti vieningą emisijų apskaitos metodologiją, sukurti tvarumo duomenų bazę bei aplinkosauginių kriterijų vertinimo formą visai tiekimo grandinei. Tai leis tiksliai ir nuosekliai vertinti produktų poveikį aplinkai, užtikrins skaidrumą visuose tiekimo grandinės etapuose ir sudarys galimybes pasiūlyti vartotojams klimatui draugiškus produktus, atitinkančius aukščiausius aplinkosauginius standartus.

5. Mažiau žaliojo smegenų plovimo

Reikia griežtinti produktų ženklinimo ir vartotojų informavimo reikalavimus.

Stiprinti aplinkosauginio sertifikavimo kontrolę.

Nustatyti daugkartinės pakuotės įpareigojimus maisto ir gėrimo išsinešimui maitinimo vietose. Tai paskatintų gėrimų pardavėjus pradėti teikti daugkartinės gėrimų pakuotes.

6. Antrinio padangų panaudojimo įgalinimas

Privalome išspręsti bešeimininkių padangų, teršiančių aplinką, problemą. Nėra normalu, kad XXI amžiuje padangos išmetamos į upelius ar paliekamos viduryje miškų. Nėra padoru, kad net ir savanoriškai surinkus padangas iš viešų erdvių ir pristatčius jas į surinkimo vietas, iš savanorių reikalauja sumokėti už padangų tvarkymą.

Siūlysime įpareigoti regioninius atliekų tvarkymo centrus bent kartą per metus skelbti amnestiją padangų pridavimui - nemokamai priimti iš gyventojų panaudotas ar bešeimininkes padangas.

Per dešimtmetį įvyko mažiausiai 30 didesnių ar mažesnių gaisrų padangų surinkimo vietose. Svarbu nutraukti jų perdirbimo imitavimą, kai padangos tik sandėliuojamos. Sieksime, kad teisinis reguliavimas ir finansinės paskatos realiai įgalintų žiedinį padangų panaudojimą: išorinių garso izoliacinių plokščių, kelių atitvarų ar kitų daiktų gamybą iš gumos granulių, jų naudojimą kelių tiesimo darbuose, fasadų renovacijai ar kitose srityse.

1.3. Tikslas. Pagarba gamtai

Mūsų vizija – Lietuva, gebanti darniai vartoti išteklius ir sauganti ekosistemų stabilumą.

Pasiekėme būklę, kai kelio atgal nebėra: gamtos apsauga turi tapti ne sudėtine viešųjų ryšių dalimi, o tikru prioritetu – tiek valstybės, tiek įmonių, institucijų ar pavienių asmenų veikloje.

Mūsų šalies ir planetos ateitis priklauso nuo mūsų sugebėjimo derinti ekonomikos augimą su gamtos išsaugojimu. Laikas keisti požiūrį į gamtą ir pripažinti ją ne tik ištekliumi, bet ir mūsų sąjungininke.

Įgyvendinant šį tikslą, būtina, kad biologinės įvairovės ir kraštovaizdžio apsauga ir gyvūnų gerovė iš paraščių būtų perkelta į valstybės dėmesio centrą.

1.3.1. Priemonė. Principinga įvairovės ir kraštovaizdžio apsauga

Gamtos sveikata tiesiogiai lemia žmogaus sveikatą ir gerovę. Daugiau nei pusė pasaulio ekonomikos priklauso nuo gamtos teikiamų ekosisteminių paslaugų.

84 % pasėlių ES bent iš dalies priklauso nuo vabzdžių apdulkinimo. Per pastaruosius 30 metų apdulkintojų skaičius sumažėjo 75%, tolesnis jų nykimas ateityje derlių sumažintų nuo ketvirtadalio iki trečdaliao.²¹

Sveikos ekosistemos taip pat yra pagrindinė priemonė spręsti dvigubą klimato ir biologinės įvairovės krizę. Tačiau šiuo metu daugiau nei 80 % Europos buveinių yra prastos būklės ir tik 23 % rūšių, stebimų pagal ES gamtos, paukščių ir buveinių bei kitas direktyvas, yra geros būklės²². Dabar labiau nei bet kada mums reikia griežtų įstatymų, kad išsaugotume savo piliečius ir gamtą.

²¹ Europos Komisija “Pollinators”

https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/pollinators_en

²² Europos Aplinkos Apsaugos Agentūra 2023 m. “The importance of restoring nature in Europe”

<https://www.eea.europa.eu/publications/importance-of-restoring-nature/the-importance-of-restoring-nature>

Kokius sprendimus siūlome?

1. Gamtos teisė į gyvybę

Sieksime, kad Lietuvos Konstitucijoje būtų įtvirtinta Gamtos teisė į gyvybę. Tai leistų piliečiams ir jų organizacijoms efektyviau atstovauti gamtos ir viešąjį interesą.

Gamtos teisė į gyvybę – tai idėja, kad gamtiniai objektai, tokie kaip augalai, gyvūnai, upės ir ekosistemos, turi teisę egzistuoti, vystytis ir tęsti savo gyvenimą, nepriklausomai nuo jų naudingumo žmonėms. Ši koncepcija yra susijusi su ekologinės etikos įgyvendinimu ir siekiu pripažinti gamtos vertę ne tik kaip išteklių žmogui, bet ir kaip savarankišką subjektą.

Ekvadoro ir Bolivijos Konstitucijos yra vienos pirmųjų įtvirtinusių šią nuostatą.

Dokumento pakeitimu gamtai turėtų būti pripažįstama teisė į egzistavimą, gyvybingumą, regeneraciją ir natūralių funkcijų atlikimą ekosistemose. Taip pat pripažįstama teisė būti atstatytai, kai jos ekosistemos buvo pažeistos. Ši teisė leistų bet kuriam piliečiui ar organizacijai pareikšti ieškinį už gamtos teisių pažeidimus.

2. Aplinkos apsaugos kodeksas

Pasisakome už tai, kad būtų parengtas Aplinkos apsaugos kodeksas - galiojančių aplinkosaugos taisyklių susisteminimas, kuris palengvintų aplinkos stebėseną ir kontrolę, ekspertų ir aktyvistų įsitraukimą.

3. Gamtinio karkaso apsauga

Siekiame sukurti ilgalaikę nacionalinę gamtinio karkaso palaikymo strategiją ir jos laikytis. Įgyvendinti principą, kad gamtinio karkaso palaikymo strategijos privalo koreliuoti tarp greta esančių savivaldybių.

Natūralios gamtos išsaugojimas – teritorijų ir ūkinės veiklos plėtros planavimo prioritetas. Gamtiniai išteklių yra visos visuomenės, todėl kilus ginčams dėl jų naudojimo, sprendimai turi būti priimami tik bendru sutarimu.

Turime aiškiai reglamentuoti žmogaus veiklą saugomose teritorijose. Kasmet peržiūrėti saugomų teritorijų gamtinę būklę ir skirti skatinimo priemones privatiems savininkams už buveinių atkūrimą ir saugojimą, o ženkliai suprastėjus jų būklei - baudas ir skypų nusavinimą valstybei, su tikslu atkurti. Taip užkirsime kelią piktnaudžiavimui ir interpretacijoms, derinant gamtos, visuomenės bei turto ir verslo savininkų interesus.

4. Aplinkosaugos kontrolės stiprinimas

Sieksime užkardyti ekologinius nusikaltimus, stiprinant aplinkosaugos tarnybas – didinti aplinkos apsaugos pareigūnų darbo užmokestį ir skirti finansavimą efektyviam darbui būtinais įrangai įsigyti bei išlaikyti.

Sieksime, tinkamai išnaudoti neetatinių aplinkos apsaugos inspektorių potencialą – kvalifikacinius reikalavimus atitinkantiems ir savanoriškai aplinkosaugos labai pasiruošusiems dirbti žmonėms turi būti suteikti didesni įgaliojimai bei sudarytos darbu reikiamos sąlygos.

Suteikti visuomenei veto teisę priimant sprendimus, galinčius kelti grėsmę gamtai, bei užtikrinti galimybę visuomenės atstovams valstybės lėšomis kreiptis į teismus aplinkos apsaugos klausimais.

Sukurti teisinius mechanizmus, kurie leistų privatiems savininkams palikti savo žemės sklypus savaiminiam gamtos atsikūrimui.

5. Klajoklio teisė ir gamtinis turizmas

Sieksime stiprinti ir neleisime menkti visuomenės teisės lankytis miškuose: praeiti, uogauti, grybauti, keliauti su nakvyne, rengti žygius ir pan.

Lietuvoje ilgainiui galėtų būti įteisintas ir skandinaviškas visuotinės teisės būti gamtoje modelis.

Per artimiausią dešimtmetį pasiekti, kad Lietuva taptų gamtinio turizmo ir sveikatingumo lydere Europoje. Išsaugodami savo šalies gamtinį unikalumą, prisidėsime ir prie jos žinomumo didinimo ir prie ekonominės naudos kūrimo ilgalaikėje perspektyvoje.

6. Atsakinga atsinaujinačios energetikos plėtra

Turime spartinti atsinaujinančių energijos šaltinių plėtrą, derinant kartu su gamtos apsauga ir atkūrimu. Tai labai svarbu sprendžiant klimato ir biologinės įvairovės krizes; šie du sprendimai neturėtų būti priešinami vienas kitam. Saulės ir vėjo energijos naudojimas gali būti vykdomas suderinant jį su gamta.

Mūsų tikslas išsaugoti ir atkurti natūralias buveines, apsaugoti retas ir nykstančias rūšis, bei skatinti tvarų kraštovaizdžio valdymą.

7. Edukacija

Skatinsime tarpdisciplinininių studijų programų atsiradimą. Pvz., sieksime, kad miškų ar žemės ūkio ar technologijų ir gamtos išsaugojimo mokslai artėtų ir rastų tarpusavio balansą ir ryšį.

1.3.2. Priemonė. Gyvūnų gerovė

Gyvūnų gerovės užtikrinimas yra visuomenės brandos ženklas. Pasisakome už tai, kad reguliacinėmis priemonėmis gyvūnai būtų apsaugoti nuo žiauraus elgesio ir perteklinės kančios, jų laikymo sąlygos būtų orios ir atitiktų fiziologinius poreikius, o priežiūros standartai būtų pažangūs ir humaniški.

Kokius sprendimus matome?

1. Peržiūrėti ir griežtinti administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už gyvūnų kankinimą, žiaurų elgesį ir netinkamą priežiūrą.

Dabartinės bausmės už žiaurų elgesį su gyvūnais yra nepakankamai atgrasančios, kad veiksmingai apsaugotų gyvūnus nuo žiauraus elgesio. Griežtesnės sankcijos sustiprintų prevencinį poveikį, aiškiai parodydamos, kad visuomenė netoleruoja žiauraus elgesio su gyvūnais, ir tuo pačiu užtikrintų, kad visi, kurie pažeidžia šias taisykles, patirtų tinkamą atsakomybę.

Daugelis Europos šalių jau sugriežtino bausmes už gyvūnų kankinimą, siekdamos geriau apsaugoti gyvūnų teises. Lietuva, siekdama būti pažangia ir humaniška valstybe, turėtų sekti šiuos pavyzdžius ir užtikrinti, kad mūsų įstatymai atitiktų tarptautinius standartus.

2. Didinti Lietuvos industriniuose ūkiuose laikomų gyvūnų apsaugą

Turime mažinti jų kančią įdiegiant kitose šalyse pasiteisinusias praktikas gyvūnų apsaugai gerinti.

Sieksime, kad vištos dedeklės, antys, žąsys, putpelės būtų auginamos ir laikomos laisvai arba alternatyviose, ne narvinėse sistemose;

Imsimės priemonių, kad gyvūnus žalojančios praktikos (pavyzdžiui, snapų nupjaustymas, peršėrimas, kastravimas be nuskausminamųjų, vyriškos lyties viščiukų žudymas, skerdimas ar skandinimas be apsvaiginimo) nebūtų leidžiamos.

Išnaudodami bendradarbiavimo ES mastu galimybes, sieksime, kad gyvūnų transportavimo laikas būtų ribojamas (kiaulių ir atrajojančių gyvulių kelionės trukmė negali viršyti 8 val., naminių paukščių ir triušių - <4 val.), o pažeidžiamų gyvūnų gabenimas nutrauktas.

Skatinsime dialogą, kad prioritetas būtų teikiamas skerdienos, mėsos ar embrionų, o ne gyvo gyvulio gabenimui.

3. Naktinio matymo taikiklių naudojimo medžioklėje uždraudimas.

Naktinio matymo taikiklių naudojimas medžioklėje kelia rimtų etinių, ekologinių ir saugumo problemų. Naktinis medžiojimas su taikikliais gali trikdyti natūralias ekosistemos funkcijas. Naktis yra svarbus laikas, kai daugelis gyvūnų maitina savo jauniklius, ieško maisto arba ilsisi. Šie natūralūs procesai gali būti sutrikdyti, jei bus vykdoma intensyvi medžioklė naktį.

Tai gali turėti neigiamą poveikį ne tik atskirų gyvūnų sveikatai, bet ir platesnei ekosistemai, kurios pusiausvyra priklauso nuo šių natūralių ciklų. Taip pat naktinio matymo taikikliai padidina riziką, kad naktinės medžioklės metu gali įvykti nelaimingi atsitikimai dėl riboto regėjimo lauko net ir naudojant technologijas.

Nėra praktinių būdų kontroliuoti, kad naktiniai taikikliai būtų naudojami medžiodami tik tuos gyvūnus, kuriuos nurodo šis įstatymo projektas – šernus, lapes, mangutus ir kitus invazinius gyvūnus. Tuo pačiu nėra įrodymų, kad kurioms nors Europos šalims naktinių taikiklių padėjo kontroliuoti kiaulių maro epidemiją (kas buvo pagrindinis argumentas leidžiant naudoti naktinius taikiklius).

4. Leistinų zoologijos sodų veiklos principų peržiūrėjimas.

Gyvūnų laikymo sąlygos zoologijos soduose dažnai nėra tinkamos natūraliems jų poreikiams tenkinti. Gyvūnai dažnai gyvena ribotoje erdvėje, kurioje negali išreikšti savo natūralių instinktų, tokių kaip medžioklė, judėjimas didelėse teritorijose ar socialiniai ryšiai. Tai gali sukelti gyvūnams stresą, elgesio sutrikimus ir kitas sveikatos problemas.

Anot Gyvūnų apsaugos ir teisių organizacijos, 2018–2022 metais zoologijos soduose nugaišo apie 120 laikomų gyvūnų, o dar 40 dingo be žinios. Klaipėdos zoologijos sode per tą laiką tarpą nugaišo 73 gyvūnai, iš jų 11 tigrų, o neaiškiais aplinkybėmis dingo apie 40 saugomų gyvūnų rūšių atstovų.

Sieksime įvertinti, ar dabartinės sąlygos atitinka tarptautinius gyvūnų gerovės standartus, ir, jei ne, imtis priemonių jas pagerinti.

5. Gyvūnų žymėjimo auskarais ir tatuiruotėmis uždraudimas.

Auskarai ir tatuiruotės, naudojami naminių gyvulių žymėjimui, ne tik sukelia stresą, infekcijas ar ilgalaikį skausmą, bet gali paveikti ir jų elgesio modelį. Pavyzdžiui, gyvūnui gali būti sunku vėl pasitikėti žmonėmis, sukilti agresija prieš šeimininką ir kitus gyvūnus.

Auskarų vėrimas ir tatuiravimas gali padidinti infekcijų ir kitų sveikatos komplikacijų riziką. Be to, tatuiravimo dažai ar auskarų medžiagos gali sukelti alergines reakcijas ar kitokias komplikacijas, kurios gali būti pavojingos gyvūnų sveikatai.

Sieksime, kad gyvulininkystės ūkiai naudotų alternatyvias priemones auskarams ir tatuiruotėms kaip pvz. čipai ir apyrankės.

6. Pertvarkyti Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos (VMVT) veiklą

Sustiprinti Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos veiklą, įgalinant ją efektyviau reaguoti į pranešimus apie gyvūnų teisių pažeidimus. ES standartai dėl gyvūnų gerovės nuolat griežtėja, todėl būtina užtikrinti, kad šalies gyvulininkystės sektorius atitiktų šiuos standartus.

Griežtesnė VMVT veikla padėtų užtikrinti, kad gyvūnų gerovės reikalavimai būtų ne tik formaliai deklaruojami, bet ir realiai įgyvendinami. Tai sumažintų gyvūnų kančias ir padėtų kurti atsakingesnį požiūrį į gyvulininkystę.

Taip pat sieksime stiprinti bendradarbiavimą tarp įvairių institucijų, įskaitant VMVT, policiją ir gyvūnų apsaugos organizacijas, siekiant užtikrinti efektyvesnę kontrolę ir greitą reagavimą į gyvūnų gerovės pažeidimus.

7. Remti gyvūnų prieglaudas

Padidinti finansavimą ir paramą gyvūnų prieglaudoms bei gelbėjimo organizacijoms, kurios teikia priežiūrą ir globą benamiams, sužeistiems ir nukentėjusiems nuo žiauraus elgesio gyvūnams.

Šios įstaigos, vykdydamos savo veiklą, patiria daug finansinių išlaidų, tačiau dažnai nesulaukia reikiamos paramos iš savivaldybių. Remsime ir skatinsime visuomenę remti prieglaudas, siekiant užtikrinti, kad šie gyvūnai turėtų saugią vietą gyventi, gautų kokybišką maistą ir būtinąją medicininę priežiūrą.

Prieglaudos dažnai vykdo švietėjiškas veiklas, siekdamos didinti visuomenės sąmoningumą apie atsakingą gyvūnų laikymą, sterilizaciją, ir žiauraus elgesio su gyvūnais prevenciją. Parama padeda prieglaudoms vykdyti šias programas, kurios ilgainiui gali sumažinti apleistų gyvūnų skaičių.

Taip pat sieksime įvesti privalomą benamių gyvūnų sterilizaciją ir skiepų programą, taip padedant kontroliuoti jų populiaciją ir užtikrinant geresnę jų sveikatą bei gyvenimo kokybę.

8. Edukuoti gyventojus

Inicijuoti nacionalines švietimo kampanijas apie atsakingą gyvūnų laikymą, jų apsaugą ir gerovę, siekiant ugdyti visuomenės sąmoningumą ir empatiją gyvūnams.

Taip pat sieksime užtikrinti, kad tiek ūkio subjektai, tiek kontrolę įgyvendinantys specialistai gautų nuolatinį mokymą apie geriausias praktikas gyvūnų gerovės srityje.

9. Lietuva - zona be pirotechnikos gaminių

Pirotechnikos sprogimai trikdo laukinius gyvūnus, ypač paukščius. Fejerverkų sprogimai gali juos išgąsdinti ir priversti palikti lizdus, dėl ko kyla pavojus

jaunikliams. Paukščiai gali skristi dideliais atstumais, susidurdami su pastatais ar kitais objektais, kas gali baigtis jų žūtimi. Triukšmas ir šviesos mirksniai taip pat gali trikdyti kitų laukinių gyvūnų elgesį, pavyzdžiui, mitybos, miego ar migracijos įpročius.

Fejerverkai išmeta į orą kenksmingas chemines medžiagas ir sunkiuosius metalus, kurie gali užteršti orą, dirvožemį ir vandenį. Po fejerverkų likusios nuolaužos dažnai nesurenkamos ir lieka aplinkoje, tapdamos šiukšlėmis, kurios gali pakenkti laukiniams gyvūnams arba patekti į vandens telkinius, kur kenksmingos medžiagos gali paveikti vandens gyvūnus, augalus ir kelti riziką visuomenės sveikatai.

Skatinsime savivaldybes ir gyventojus rinktis draugiškesnes švenčių alternatyvas, pavyzdžiui, šviesos projekcijas, lazerių šou ar tylos akimirkas, kurios nekelia pavojaus gyvūnams ir gamtai.

II. Misija: Solidarios valstybės kryptis

Kiekvienas laivas turi turėti kelionės kryptį. Šalies laivo kryptį nustato politika. Lietuvoje iki šiol ta kryptis buvo nukreipta link integracijos į Vakarų struktūras ir ekonominio neoliberalizmo idėjų įgyvendinimo.

Atėjo metas politikoje keisti ekonominės minties kryptį.

Dešimtmečius dominavusi neoliberali ekonominė mąstysena iškėlė privatus pelno siekimą aukščiau visuomenės poreikių, o tai stumia mus į vis didesnę socialinę ir ekologinę krizę. Neoliberalios politikos pasekmė - byrantis viešasis sektorius, karpomos darbuotojų teisės, išaugusi ekonominė nelygybė ir ją lydintis visuomenės susiskaldymas bei nepasitikėjimas vieni kitais, kuris kelia grėsmę demokratinei santvarkai.

Mes siūlome solidarios valstybės kryptį.

Tai ne tik ekonominio klestėjimo ir socialinės apsaugos garantijų sujungimas, bet ir visuomenės gerbūvio, kur kiekvienas žmogus jaučiasi saugus, orus ir galintis realizuoti savo potencialą, kūrimas. Mūsų tikslas – kurti tvarų, teisingą ir solidarų gerovės modelį, kuriame ekonomika tarnauja žmonių poreikiams, o ne atvirkščiai.

Mūsų ekonominė programa orientuota į dirbantį žmogų. Mes neviliojame pigiais pažadais dalinti „nemokamus“ pinigus ir pašalpas visiems iš eilės. Tačiau galime tvirtai pažadėti, kad sieksime stiprinti darbuotojų teises, grąžinti poilsio ir darbo balansą, subalansuoti mokesčių sistemą.

Mūsų tikslas viešajame sektoriuje – perimti ir pritaikyti Šiaurės šalių gerovės modelio principus: įgyvendinti socialinį dialogą viešųjų įstaigų lygmeniu, stiprinti viešąją švietimo sistemą, orientotis į inovatyvią ekonomiką ir žaliąją energetiką. Siekiame užtikrinti, kad socialinė apsauga būtų prieinama visiems, nepriklausomai nuo jų amžiaus, socialinės padėties, įsitikinimų ar gyvenamosios vietos.

Šiame skyriuje dėmesys skiriamas klausimams, į kuriuos atsakę, turėsime prielaidas gerovės valstybės kūrimui: finansinius išteklius ir demografinį stabilumą.

2.1. Tikslas. Vieši finansai - bendram gėriui

Mes gyvename iliuzijoje, kad sveikatos priežiūros, švietimo, susisiekimo paslaugos, saugumas ir švari aplinka yra nemokami ir garantuojami valstybės.

Ši iliuzija išsisklaido, kai mums tiesiogiai šių paslaugų prireikia – tuomet suprantame, kad norėdami jas gauti laiku ir kokybiškai, turime primokėti iš savo kišenės. Galiausiai, šios privačiai įgytos paslaugos mums kainuoja brangiau ir patiriame, ką liudija ir liaudies išmintis: „skūpus moka du kartus.“

Kodėl taip atsitinka?

Šiems sektoriams skiriame nepakankamai finansinių resursų.

2024 m. Lietuvos biudžetas yra apie 20,6 mlrd. eurų²³. Procentine išraiška nuo BVP jis yra vienas mažiausių Europoje (vidutiniškai jis mažesnis 9 procentais nuo BVP lyginant su ES valstybėmis)²⁴. Tai reiškia, kad mūsų valstybės biudžetas yra mažesnis 6,4 mlrd. eurų nei turėtų būti. Šalies pajamų santykis su BVP yra mažiausias tarp Baltijos šalių ir vienas mažiausių ES²⁵.

Mažas BVP perskirstymas per biudžetą yra pagrindinė kliūtis, trukdanti tinkamai finansuoti viešąsias paslaugas. Tai reiškia mažas pensijas, mažus mokytojų atlyginimus, negalėjimą patekti pas gydytojus, kelius su duobėmis ir t.t.

Mes, žalieji, siekiame didinti valstybės pajamas įgyvendinant žaliąją mokesčių reformą ir užtikrinant mokesčių sistemos progresyvumą. Mokesčių sistema turėtų kelti mažesnę našta dirbantiems, o didesnę teršiantiems ir ultra turtingiems.

²³ Valstybės biudžeto asignavimai pagal valstybės veiklos sritis 2024 m. <https://finmin.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/3/GKzmCSINrEA.pdf>

²⁴ LR Finansų ministerija 2024 06 07 "IMF: Lithuania's economic recovery this year is faster than projected" <https://finmin.lrv.lt/en/news/imf-lithuanias-economic-recovery-this-year-is-faster-than-projected/>

²⁵ LRT "Baltijos šalių 2024-ųjų biudžetai gana panašūs, didžiausias deficitas – Lietuvoje" <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2142344/baltijos-saliu-2024-uju-biudzetai-gana-pana-sus-didziausias-deficitas-lietuvoje>

2.1. Priemonė. Žalioji mokesčių reforma.

Skaidriai ir aiškiai veikianti mokestinė sistema yra vienas svarbiausių įrankių transformuojant mūsų ekonomiką į ekologišką ir tvarią gamybą. Skaidrumo pagrindas - tai atviras politinis dialogas su visuomene, kuri turi žinoti, kam ir kodėl renkami mokesčiai, kur pinigai keliauja ir kokia nauda iš to mums bei mūsų artimiesiems.

Mūsų vizija - paprastai ir aiškiai veikianti mokestinė sistema, kuri skatintų visuomenės narių norą gyventi aktyvų ir kūrybišką gyvenimą, įsitraukti į savo bendruomenėms naudingą veiklą, o viešajam sektoriui užtikrintų pakankamą finansavimą teikti kokybiškas paslaugas.

Dabartinė Lietuvos mokesčių sistema yra per daug paini, neskatina sąžiningo ekonominio veikimo ir sukuria galimybes turtingiausiems visuomenės nariams išvengti mokesčių mokėjimo. Šiai dienai mūsų mokesčių sistema:

- 1) Kuria „gyvulių ūkį“, kur visi lygūs, bet yra lygesnių už kitus: leidžiama pajamas apmokestinti skirtingais tarifais, priklausomai ne nuo pajamų dydžio, bet nuo įgijimo formos. Dėl to daugelis dideles pajamas gaunančiųjų moka labai nedidelius mokesčius, palyginus su tais, kurių pajamos yra mažos.
- 2) Toleruoja įvairias išimtis, kurios sukuria galimybę nemokėti mokesčių. Skaičiuojama, kad 2023 m. dėl įvairių mokestinių lengvatų Lietuvos valstybės ir savivaldybių biudžetai neteko 3,6 mlrd. eurų²⁶.
- 3) Neužkardo ekonomikos šešėlio. Jis Lietuvoje, skirtingai nei kitose Baltijos šalyse, didėja ir 2023 m. sudarė 26,4 proc. BVP²⁷. Tai reiškia, kad apie ¼, arba 20 mlrd. Eur, mūsų ekonomikos yra paralelinėje valstybėje. Ši paralelinė Lietuva naudodamasi mūsų valstybės paslaugomis (infrastruktūra, saugumo, švietimo, sveikatos, viešojo valdymo ir t.t.) nieko negrąžina atgal. Kadangi šiuo metu Lietuva per biudžetą perskirsto apie 32% BVP, galima įvertinti²⁸, kad dėl šešėlio mūsų valstybės biudžetas netenka apie 7 mlrd. eurų per metus.

²⁶ Delfi 2024 07 12 “Dėl mokesčių lengvatų pernai valstybės ir savivaldybių biudžetas neteko 3,6 mlrd. eurų”

<https://www.delfi.lt/verslas/verslas/del-mokesciu-lengvatu-pernai-valstybes-ir-savivaldybiu-biudzetas-neteko-3-6-mlrd-euru-120035815>

²⁷ LRT 2024 06 12 “Šešėlinė ekonomika Baltijos valstybėse 2023-iaisiais plėtėsi tik Lietuvoje”
<https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2295257/seseline-ekonomika-baltijos-valstybese-2023-iaisiais-pletesi-tik-lietuvoje>

²⁸ OECD Tax revenue Total, % of GDP, 2022

<https://www.oecd.org/en/data/indicators/tax-revenue.html>

Įgyvendinus žaliąją mokesčių sistemos pertvarką, bus sukurti finansiniai impulsai veiklai, kuri visuomenei naudinga (pvz. darbas, aplinkai draugiška gamyba, smulkus, socialiai atsakingas verslas), ir sumažinta motyvacija užsiimti visuomenei žalinga (pvz. aplinką teršiančia, gamtos išteklius išnaudojančia) veikla.

Pagrindinis žaliosios mokesčių sistemos pertvarkos elementas - darbo pajamų apmokestinimo mažinimas, kartu įtvirtinant visą ekonomiką apimantį tiesioginį CO₂ mokestį, kuris pakeistų ir išplėstų kai kuriuos kitus aplinkosauginius mokesčius.

Tokiu būdu atsirastų stiprus, efektyvesnis už ribojimus ir draudimus, ekonominis instrumentas ir kainos signalas. Jis padėtų ženkliai sumažinti šalies ekonomikos subjektų ir namų ūkių į atmosferą išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį.

Kokius sprendimus matome?

1. Skirtingo veiklos formų apmokestinimo atsisakymas

Supaprastinti mokesčių apskaitą ir sistemą, palaipsniui atsisakant skirtingų veiklos formų apmokestinimo kaip verslo liudijimai, individualios veiklos pažymėjimai.

Pajamų apmokestinimas turi veikti nepriklausomai nuo pajamų šaltinio – visos pajamos (tiek darbo, tiek kapitalo) turi būti apskaitomos kartu.

Mokestinė našta turi palaipsniui didėti aukštas pajamas uždirbantiems žmonėms ir mažėti žemesnes nei vidutinį atlyginimą gaunantiems žmonėms.

2. Nekilnojamo turto mokestis

Palaipsniui išplėsti nekilnojamo turto mokesčio bazę, įtraukiant daugiau nekilnojamojo turto objektų, ir judėti link visuotinio nekilnojamojo turto mokesčio.

Šis pokytis padėtų užtikrinti teisingesnį mokestinį balansą, didinant valstybės biudžeto pajamas bei mažinant socialinę nelygybę.

Siekiant sklandaus perėjimo, būtina parengti laipsnišką įgyvendinimo planą, kuris užtikrintų tiek gyventojų, tiek verslo pasirengimą. Be to, būtina numatyti atitinkamas lengvatas socialiai pažeidžiamiems asmenims, kad šis mokestis nepadidintų jų finansinės naštos.

3. Lengvatų pagrįstumo peržiūrėjimas

Peržiūrėti mokestines lengvatas ir naikinti tas, kurios nėra būtinos socialinės gerovės užtikrinimui. Lengvatos galimos tik ten kur kuriamas bendras gėris:

švietimas, vaikų ir jaunimo užimtumas, mokslas, sportas, parama/labdara, kaupimas senatvės pensijai, aplinkosauga ir ekologija.

Esame įsitikinę, kad svarbu peržiūrėti ir mažinti nepagrįstas mokestines išimtis bei lengvatas bažnyčioms ar religiniams judėjimams. Religijos laisvė - neginčijama, tačiau klierikalizmas - nepageidautinas. Pasisakome už religijos laisvę bei valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą. Bažnyčias ir religines organizacijas valstybė turėtų traktuoti lygiavertiškai, nenumatant privilegijų tam tikrai vienai bažnyčiai ar religinei bendruomenei.

4. Paskatos auginti vaikus

Siūlome taikyti diferencijuotą gyventojų pajamų mokesčio (GPM) tarifą, kuris būtų mažinamas pagal auginamų vaikų skaičių. Kuo daugiau vaikų augina šeima ar asmuo, tuo mažesnis GPM tarifas būtų taikomas jų pajamoms.

Tokia mokesčių politika skatintų šeimas turėti daugiau vaikų ir užtikrintų didesnę finansinę apsaugą, ypač šeimoms su mažesniais pajamomis. Tai taip pat padėtų sumažinti socialinę atskirtį ir užtikrinti, kad šeimos, auginančios vaikus, galėtų lengviau patenkinti savo finansinius poreikius.

5. Paskatos maitintis sveikiau

Siekti įvesti mokesčių lengvatas augalinės kilmės produktams, įskaitant daržoves ir vaisius, auginamus vietos ūkininkų ekologiškai.

Vieši pinigai negali būti leidžiami aplinkai ir sveikatai kenkiantiems produktams.

6. Pajamų ir mokesčių slėpimo mažinimas

Skatinsime įvertinti GPM susigrąžinimas (ar NPD didinimo) už įgytas namų ruošos paslaugas (vaikų priežiūra/auklės, valymo/namų priežiūros paslaugos, remonto ir taisymo ir pan).

Stiprinti pranešėjų apsaugą – sukurti naudos dalinimosi mechanizmą skatinantį pranešti apie bet kokias mokesčių slėpimo apraiškas.

Įtvirtinti asmeninę įmonės savininko ir aukščiausios grandies vadovų atsakomybę mokesčių slėpimo ar vengimo bylose. Ne „UAB“ slepia mokesčius – o konkretūs vardai, kurie joms vadovauja.

Stipriau kontroliuoti PVM grobstymą ir griežtinti atsakomybę už šešėlinę veiklą. PVM grobstymui užkardyti būtinas kontroliuojančių įstaigų pajėgumų stiprinimas, kontrolė ir baudų didinimas.

2.2. Tikslas. Solidari visuomenė - aktyvūs piliečiai

Šiandien kas penktas žmogus Lietuvoje patiria skurdo riziką. Tokia statistika turėtų priversti sunerimti, tačiau politinėje erdvėje trūksta valios iš esmės spręsti ekonominės ir socialinės nelygybės problemas.

Politinės valios trūkumas kyla ne tiek dėl to, kad neužjaučiame skurstančių. Tai nenoras kalbėti apie ekonominės nelygybės priežastis ir turtingųjų visuomenės narių apmokestinimą.

O skurdo su skurdžiu valstybės biudžetu niekada nepanaikinsime.

Tarp labiausiai pažeidžiamų grupių yra darbo neturintys, vieniši asmenys, vieniši tėvai, auginantys vaikus, senjorai, žmonės su negalia ir vaikai. [Net trečdalis vaikų](#), augančių su tik vienu iš tėvų, patenka į skurdo rizikos lygį.

Mes, žalieji, socialinę gerovę laikome neatsiejama ekologinės darnos dalimi. Mūsų įsitikinimu, žmogus, kuris yra nepavalgęs, nežinantis iš kokių pinigų sumokėti mokesčius, krapštantis paskutines santaupas, kad galėtų išleisti vaikus į mokyklą, neturi prabangos susimąstyti apie ekologines problemas.

Todėl mes keliame tikslą žengti žingsnį link didesnio mūsų visų kuriamo turto persikirstymo. Tam, kad materialinio saugumo jausmas būtų užtikrintas kuo didesnei mūsų visuomenės narių daliai.

2.2.1. Priemonė. Tvari socialinė politika

Keliame tikslą panaikinti skurdo riziką dirbantiems žmonėms.

Eurostat duomenimis²⁹, 2023 m. 7.9 proc. dirbančiųjų Lietuvoje susidūrė su skurdo rizika. Siekiame, kad kiekvienas darbas būtų gerbiamas, o minimalus atlyginimas garantuotų ekonominį saugumą.

Būtina stiprinti švietimo, būsto ir socialinės apsaugos prieinamumą. Be to, ypatingas dėmesys reikalingas mažas pajamas gaunančių namų ūkių apsaugai nuo energetinio skurdo ir pensijų indeksavimui, siekiant apsaugoti gyventojus nuo infliacijos poveikio.

Kokius sprendimus matome?

²⁹ Trading economics "Lithuania - In work at Risk of Poverty rate"
<https://tradingeconomics.com/lithuania/in-work-at-risk-of-poverty-rate-eurostat-data.html>

1. Oresnė minimali mėnesinė alga

Šiuo metu MMA siekia 924 Eur ir sudaro apie 45% vidutinio atlyginimo. „Sodros“ duomenimis, tokį atlyginimą gauna apie 110.000 žmonių, arba 9% visų dirbančiųjų. Vyriausybė nutarusi nuo 2025 metų MMA didinti 12,34%, arba 114 Eur – iki 1.038 Eur (neatskaičius mokesčių).

Esame įsitikinę, kad toks didinimo tempas nėra pakankamas ir neatitinkantis nustatytos metodikos, todėl siūlome kelti MMA iki $\frac{2}{3}$ vidutinio atlyginimo lygio.

Atlyginimų didinimas leidžia į darbo rinką labiau įtraukti nedirbančius žmones, mažėja pigios darbo jėgos iš trečiųjų šalių poreikis. Be to, didesni atlyginimai skatina diegti naujas technologijas, modernizuotis.

2. BVP perskirstymo didinimas

Siekiant užtikrinti socialinę gerovę, svarbu tinkamai sureguliuoti mokesčių sistemą, padidinti BVP perskirstymą ir tokiu būdu sukurti biudžetą, iš kurio būtų galima stiprinti viešąjį sektorių bei valstybės socialinę apsaugą.

3. Parama šeimoms

Valstybė turi suteikti tinkamą paramą ir šansą atsikvėpti vienišioms tėvams, artimuosius ar žmones su negalia slaugantiems žmonėms.

Siūlome taikyti diferencijuotą gyventojų pajamų mokesčio (GPM) tarifą, kuris būtų mažinamas pagal auginamų vaikų skaičių. Kuo daugiau vaikų augina šeima ar asmuo, tuo mažesnis GPM tarifas būtų taikomas jų pajamoms.

Tokia mokesčių politika skatintų šeimas turėti daugiau vaikų ir užtikrintų didesnę finansinę apsaugą, ypač šeimoms su mažesnėmis pajamomis. Tai taip pat padėtų sumažinti socialinę atskirtį ir užtikrinti, kad šeimos, auginančios vaikus, galėtų lengviau patenkinti savo finansinius poreikius.

4. Pensijų didinimas - „Sodros“ pertekliumi

Lietuva socialinei apsaugai senatvėje išleidžia tik 6,6 proc. BVP, t. y. kone dvigubai mažiau nei vidutiniškai išleidžia ES šalis (11,4 proc. nuo BVP). Mūsų pensijų sistema nepakankamai finansuojama ir tai yra esminis kliuvinys senjorų gerbūviui užtikrinti.

Tvarus ir ilgalaikis senatvės pensijų didinimo kelias yra vienintelis - didesnis visuomenės solidarumas. Jis pasireiškia, per didesnį mokesčių surinkimą ir didesnį perskirstymą. Kad šis procesas būtų socialiai teisingas, būtina žaliaji mokesčių reforma - didesnis taršios ūkinės ir ekonominės veiklos apmokestinimas ir, paraleliai, darbo apmokestinimo mažinimas.

Kalbant apie konkretų mechanizmą trumpuoju laiku, palaikysime siūlymus esant Sodros biudžeto pertekliui jį nukreipti ne valstybės deficito padengimui (jis turi būti užkaišomas kitais mokesčiais ir sistemos skaidrinimu), o senatvės pensijų didinimui.

Šiuo metu senatvės pensijos pakeitimo norma (vidutinės pensijos ir vidutinės algos santykis) lygi apie 43 proc. Sieksime ją turėti bent 70 proc., arba bent tokį lygmenį, kuris sutaptų su EBPO vidurkiu.

5. Negalią turinčiųjų įgalinimas

Žmonėms su negalia sudaryti lygiavertes sąlygas gyventi aktyvų visuomeninį gyvenimą, mokytis, dirbti ir ilsėtis. Infrastruktūrinių objektų (įskaitant gatves ir kelius) priėmimo naudoti komisijose privalomai turi dalyvauti neįgaliųjų organizacijų atstovai. Žmonių su negalia integracijai turi būti skiriama pakankamai valstybės lėšų.

6. Pagalba

Sieksime užtikrinti, kad socialinės paramos išmokos būtų susietos su minimaliu vartojimo poreikių dydžiu, kuris būtų kasmet peržiūrimas ir koreguojamas pagal metinį infliacijos lygį.

Atsižvelgsime į tai, kad įsiskolinimai yra vienas didžiausių įsidarbinimo barjerų. Žmonės, turintys įsiskolinimų, dažniausiai įkrenta į paramos sistemą, griebiasi nelegalaus darbo arba gyvena išlaikomi artimųjų, įsiskolina už būsto išlaikymą, norėdami patenkinti būtinuosius poreikius arba padengti esamus įsiskolinimus žmonės ima greituosius kreditus. Todėl sieksime, kad būtų mažinama išskaitas iš minimalios mėnesinės algos, didinsime ribą, kurią peržengus iš skolininko galima išieškoti jam priklausantį būstą, ieškosime būdų didinti žmonių raštingumą finansų valdyme.

7. Ilgalaikė socialinės apsaugos strategija

Bendradarbiaujant su nevyriausybinio sektoriumi, profesinėmis sąjungomis ir kitomis visuomeninėmis organizacijomis, sieksime sukurti ilgalaikę socialinės apsaugos strategiją, kuri užtikrintų, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų lygias galimybes dirbti, turėti būstą, šviestis ir puoselėti kultūrinę savimonę.

Siekti, kad kiekvienas vaikas turėtų galimybę mokytis kokybiškoje švietimo įstaigoje ir tobulėti popamokinėse veiklose. Stiprinti programas, skirtas didinti formalaus ir neformalaus švietimo bei ugdymo prieinamumą vaikams iš socialiai pažeidžiamų šeimų. Taip pat užtikrinti lygiavertišką prieigą prie neformalaus

ugdymo veiklų regionuose, taip suteikiant visiems vaikams bei jaunimui Lietuvoje šansą ugdyti(s) bendrąsias kompetencijas.

Siekti mažinti energetinį skurdą, ypatingą dėmesį skiriant mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams, kurie dažnai negali sau leisti investuoti į energetiškai efektyvius sprendimus. Šios priemonės ne tik sumažins šildymo sąskaitas, bet ir prisidės prie kovos su klimato kaita, mažinant energijos vartojimą ir taršą. Taip pat svarbu suteikti papildomą dėmesį ir įvertinimą kasdieniam rūpybos darbui, kuris vis dar neproporcingai krenta ant moterų pečių.

Su socialiniais partneriais sieksime aptarti ir įvertinti Universalių bazinių pajamų programos įgyvendinimą Lietuvoje, išmėginti jo taikymą.

2.2.2. Priemonė. Darbuotojų teisių stiprinimas

Nepaisant besitęsiančio darbuotojų stygiaus, Lietuva išlieka sąlyginai pigaus darbo šalimi. Statistikos departamento 2022 m. spalio mėn. duomenimis, 50 proc. darbuotojų uždirbo iki 1473 eurų ant popieriaus, o tai reiškia, kad daugiau nei pusės Lietuvos darbuotojų atlyginimas į rankas siekė ne daugiau kaip 1000 eurų.

Maisto kainų kilimas, būsto nuomos ir paskolų kaštų augimas suvalgė nominalų minimalaus atlyginimo kėlimą.

Lietuvos darbuotojus kamuoja ne tik piniginės problemos. Darbo vietose gausu nepasitenkinimo dėl įtemptų darbo sąlygų, neretai pasitaiko ir mobingo atvejai. Dažnoje įmonėje darbuotojai vengia išsakyti savo nuomonę bijodami užsitraukti vadovų nemalonę ar būti persekiojami.

Lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis, Lietuva išlieka žemesnėse vietose pagal Darbo santykių demokratijos vertinimą.

Lietuvoje sudaroma ypač mažai kolektyvinių sutarčių - tik apie 15 proc., iš jų didžioji dauguma viešajame sektoriuje. Palyginimui - Danijoje ir Olandijoje kolektyvinių sutarčių apimtis vidutiniškai svyruoja tarp 75 ir 95 proc., Slovėnijoje siekia 70 proc., o Slovakijoje – apie 35 proc. Socialinio dialogo stygius yra sisteminė problema, kurią reikia spręsti stiprinant profesinių sąjungų institutą ir suteikiant darbuotojams daugiau laisvės įsitraukti į kolektyvines derybas bei savo darboviečių sprendimus.

Menkos pajamos verčia žmones ieškoti papildomų pajamų šaltinių. Nors viešumoje kalbame apie darbo savaitės trumpinimą, realybėje daug darbuotojų dirba ne įprastu 40 val. per savaitę grafiku, o "aria" po 50 ar net

60 valandų per savaitę. Tokio intensyvaus gyvenimo tempo rezultatas - išaugusi psichologinio perdegimo rizika, fizinės ir psichinės sveikatos problemos.

LŽP tikslas - atstatyti darną žmogaus gyvenimą ir užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų jaustis oriai, nepaisant to, kokį darbą jis ar ji dirba.

Kokius sprendimus matome?

1. Įgalinti kolektyvines derybas liberalizuojant streikų įstatymą.

Lietuvoje kolektyvinius santykius ir streikus reglamentuojantys įstatymai riboja darbuotojų galimybes derėtis dėl geresnių darbo sąlygų. Sieksime, kad šie įstatymai būtų supaprastinti ir darbuotojai galėtų lengviau vesti kolektyvines derybas ir derėtis dėl geresnių darbo sąlygų savo darbovietės ar sektoriaus lygmeniu.

2. Riboti didžiųjų prekybos centrų darbą sekmadieniais.

Prekybos tinkluose dirba daugiau nei 26 tūkst. darbuotojų. Daugelis šių žmonių dirba slenkančiu grafiku ir neturi stabilaus kas savaitinio poilsio laiko. Sieksime, kad didieji prekybos tinklai sekmadieniais nedirbtų. Garantuotas laisvas dienis leistų darbuotojams lengviau planuoti savo laisvalaikį ir laiką su artimaisiais.

3. Sugrąžinti 100 proc. kompensaciją už nedarbingumą dėl ligos.

Mažiausiai uždirbantiems darbuotojams net ir 20 proc. pajamų sumažėjimas yra reikšmingas. Dėl to dalis darbuotojų renkasi eiti į darbą net ir ligos metu. Sieksime, kad kompensacija už nedarbingumą dėl ligos pilnai padengtų prarastas pajamas.

4. Užtikrinti platformų darbuotojų teises.

Platforminėse įmonėse dirbantys žmonės laikomi „individualiais verslininkais“, tačiau įmonės gali vienašališkai nustatyti šių žmonių paslaugų kainas, keisti darbo sąlygas.

Įgyvendindami ES direktyvą dėl platforminio darbo, sieksime, kad darbuotojų interesai būtų apsaugoti, o direktyva atneštų pozityvų pokytį individualiai dirbantiems žmonėms.

5. Viešųjų ir valstybinių įstaigų tarybose - po balsą darbuotojų atstovams.

Viešosios įstaigos turėtų tapti pavyzdinėmis darbovietėmis, kuriose siekiama įtraukti darbuotojus į sprendimų priėmimą ir puoselėti socialinį dialogą.

Sieksime įtvirtinti darbuotojų atstovavimo principą valstybinėse įmonėse ir įstaigose skiriant darbuotojų renkamo atstovo vietą taryboje ar valdyboje.

6. Darbuotojams priklausančių įmonių rėmimas

Darbuotojų akcijų nuosavybės įmonės suteikia daug naudos tiek darbuotojams, tiek įmonėms. Darbuotojams suteikia finansinį stabilumą ir gerovę, nes jie gauna papildomas pajamas iš akcijų dividendų ir akcijų vertės padidėjimo, taip pat kaupiasi kapitalas, kuris gali būti naudojamas ilgalaikėms finansinėms reikmėms, pvz., pensijai. Be to, darbuotojai jaučiasi labiau motyvuoti ir įsitraukę į darbo procesą, nes jų asmeniniai interesai tiesiogiai susiję su įmonės sėkme. Didesnė motyvacija ir įsitraukimas gali lemti aukštesnį produktyvumą ir darbo kokybę. Todėl įmonėms padeda pritraukti ir išlaikyti talentingus darbuotojus, skatinti lojalumą ir mažinti darbuotojų kaitą. Be to, tokios įmonės dažnai būna stabilesnės ekonominiu požiūriu, nes darbuotojai yra suinteresuoti įmonės ilgalaikiu klestėjimu.

Skatinsime tokių įmonių kūrimą Lietuvoje įvairiomis priemonėmis.

2.3. Tikslas. Migracija auginanti Lietuvą

Migracija yra esminis šiuolaikinės visuomenės bruožas, o protinga ir strategiška migracijos politika gali tapti viena iš pagrindinių Lietuvą auginančių jėgų.

Vis daugiau užsieniečių renkasi gyventi Lietuvoje. Vieni kuria gyvenimą čia po to, kai buvo priversti palikti karo niokojamą Ukrainą, kiti rado prieglobstį nuo kaimyninėje Baltarusijoje įsigalėjusios diktatūros. Reikšminga dalis užsieniečių atvyko dėl galimybių mokytis, investuoti, užsidirbti. 2023 m. pradžioje Lietuvoje gyveno rekordinis skaičius užsienio piliečių. Tokia tendencija stebima keletą metų iš eilės³⁰.

LŽP siekia kurti palankią aplinką tiek sugrįžtantiems lietuviams, tiek naujai atvykstantiems kitų tautų atstovams, kad jie galėtų sėkmingai integruotis ir prisidėti prie šalies ekonomikos, socialinių ir aplinkosaugos tikslų.

2.3.1. Priemonė. Ilgalaikė integracinė politika

Mūsų tikslas – visuomenė, kurioje kiekvienas, nepriklausomai gimimo vietos, odos ar akių spalvos, religijos, jeigu pasiruošęs būti Lietuvos dalimi ir prisidėti prie tvarios Lietuvos auginimo, galėtų jaustis vertinamas ir laukiamas. Tam **reikalinga ilgalaikė, protinga ir strategiška imigracijos ir integracijos politika.**

Lietuva iki šiol nėra apsisprendusi dėl integracijos politikos ir taisyklių. 2022 m. socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje įsteigta užsieniečių integracijos grupė šiandien yra vienintelis organas, kuris rūpinasi tūkstančiais atvykstančių žmonių. Integracija – dvikryptis procesas. Kiek investuosime į žmones – tiek ir turėsime gražos Lietuvoje kuriant kultūros įvairovę ir ekonominę gerovę.

34 proc. Lietuvos gyventojų teigia³¹, kad nenorėtų dirbti su lietuvių kalbos nemokančiais asmenimis. Valstybė privalo dėti visas pastangas tam, kad užsieniečiai nebūtų nustumti į atskirtį. Esamomis geopolitinėmis aplinkybėmis, ypatingai svarbu siekti, kad rusų kalba neliktų vienintelė kalba, kuria gali susišnekėti saugumo Lietuvoje ieškantys kaimyninių valstybių gyventojai.

³⁰ Migracijos metraštis <https://migracija.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/5/xtUeX75YEX8.pdf>

³¹ Diversity development group 2024 m. tyrimas <https://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2024/03/Visuomene%CC%87s-nuostatos-2023.pdf>

Tuo pačiu suprantame, kad ilgalaikis šalies ekonomikos augimo potencialas priklauso nuo demografinių problemų išsprendimo. Todėl būtina neatidėlioti šių darbų.

Kokius sprendimus matome?

1. Tikslinės imigracijos programos

Reikia sukurti tikslines imigracijos programas, kurios pritrauktų specialistus, dirbančius trūkstamose srityse ir kuriančius aukštą pridėtinę vertę Lietuvos ekonomikai. Šiose programose prioritetas būtų teikiamas jauniems, išsilavinusiems specialistams, kurie galėtų ne tik persikelti į Lietuvą, bet ir sėkmingai integruotis su šeimomis. Tai padėtų užtikrinti ilgalaikį kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo mažinimą bei skatintų ekonominį šalies augimą.

2. Integracijos strategija

Integracijos strategijos sukūrimas yra svarbus siekiant užtikrinti sėkmingą užsieniečių integraciją į Lietuvos visuomenę. Vienas iš pagrindinių šios strategijos elementų turėtų būti atskiro integracijos įstatymo priėmimas, kuris aiškiai apibrėžtų tiek institucijų atsakomybę, tiek ilgalaikius ir trumpalaikius integracijos tikslus. Integracijos įstatymas galėtų tapti pagrindiniu dokumentu, kuris ne tik užtikrintų efektyvią integracijos politikos koordinaciją, bet ir aiškiai reglamentuotų įvairių institucijų atsakomybę, finansavimo mechanizmus bei veiksmų planus.

3. Efektyvi stebėseną

Reikia sukurti ir diegti vertinimo bei stebėsenos įrankius, leidžiančius analizuoti imigracijos ir integracijos programų efektyvumą. Šie mechanizmai turi būti reguliariai atnaujinami ir pritaikomi pagal kintančias aplinkybes bei rezultatus, siekiant nuolatinio tobulėjimo. Tinkamai adaptuotos programos padės geriau pasiekti numatytus integracijos tikslus.

4. Geresnis vizų išdavimo proceso organizavimas

Efektyvinti vizų suteikimo sistemą: sumažinti laukimo laiką, administracinę naštą. Pavyzdžiui, sudaryti galimybę aukštos kvalifikacijos darbuotojams kreiptis dėl nacionalinės vizos (D) arba Šengeno vizos tiesiogiai, kad jie galėtų atvykti į Lietuvą ir ieškotis darbo. Sugrąžinti „laukimo“ nacionalinę vizą (D), kol Migracijos departamente bus išspręstos vėlavimo problemos, suteikdami užsieniečiams galimybę laukti sprendimo dėl leidimo gyventi.

5. Daugiau integracijos galimybių

Reikia nustatyti aiškius ir įgyvendinamus kelius į nuolatinio leidimo gyventi Lietuvoje ir pilietybės įgijimą, kad asmenys, prisidedantys prie visuomenės, galėtų visiškai integruotis ir aktyviai dalyvauti pilietiniame gyvenime.

Svarbu sukurti prieinamą kalbos mokymosi sistemą, suteikiančią užsieniečiams galimybę išmokti lietuvių kalbą ir patikrinti savo kalbos mokėjimo lygį. Tam reikėtų skatinti savivaldybes organizuoti kalbos mokymus ir integracijos programas.

Be to, būtina užtikrinti, kad užsieniečiams būtų prieinama visa informacija apie jų teises darbe, viešąsias paslaugas ir teisių gynimo būdus.

Skatinti kultūrų dialogą, užtikrinant kompetentingų institucijų veiklą nukreiptą į visuomenės švietimą ir informavimą.

6. Dėmesys studentams iš užsienio

Skatinti užsieniečius, studijuojančius Lietuvoje, po studijų pasilikti mūsų šalyje: suteikti leidimus dirbti, supaprastinti rezidento statuso įgijimą, teikti pagalbą įsidarbinant. Plėsti „International House Vilnius“ principo centrus kituose Lietuvos miestuose, kad padėtume studentams iš užsienio sklandžiau įsikurti ir integruotis. Taip pat pašalinti leidimo laikinai gyventi galiojimo ribojimus užsienio studentams, išduoti leidimus visam jų studijų laikotarpiui.

Pagerinti užsienio studentų sveikatos draudimo sąlygas, siūlyti nemokamą privalomą sveikatos draudimą arba panašias sąlygas, kaip užsieniečių šeimos nariams.

Gali būti naudojamos finansines paskatas įsikurti regionuose per būsto paramą ir darbo vietų paieškos programas, padedančias subalansuoti regioninę plėtrą.

7. Teisingos prieglobsčio procedūros

Lietuva, kaip ES narė, turi užtikrinti teisėtus užsieniečių atvykimo būdus, teisę į prieglobstį ir tarptautinę apsaugą, sąžiningas bei veiksmingas prieglobsčio procedūras, atitinkančias tarptautinius įsipareigojimus.

Svarbu suteikti kokybišką teisinę pagalbą užsieniečiams priėmimo, prieglobsčio, sulaikymo ir išsiuntimo procedūrose. Ypatingą dėmesį būtina skirti migruojantiems vaikams, užtikrinant geriausių jų interesus.

Turime užtikrinti, kad nebūtų vykdomi kolektyviniai apgrėžimai, siekiant laikytis teisės normų ir užtikrinti, kad individualius vertinimus atliktų kvalifikuoti migracijos pareigūnai kartu su akredituotomis nevyriausybinėmis organizacijomis.

Siekiant skaidrumo, reikia stiprinti nepriklausomą stebėseną registracijos centruose ir pasienyje. Taip pat svarbu peržiūrėti Užsieniečių teisinės padėties įstatymą, pašalinant perteklinius ribojimus ir nustatant aiškius ekstremalių situacijų kriterijus.

III. Misija: Saugi Lietuva

Saugumas kaip ir laisvė nėra duotybė. Pasikeitusi geopolitinė situacija pasaulyje ir Rusijos pradėtas nepateisinamas ir žiaurus karas Ukrainoje įrodė, kad nei mes, nei ES neskyrėme reikiamo dėmesio gynybai ir saugumui.

Būtinybė permąstyti saugumo ir gynybos prioritetus bei tvarką - nepaneigiama.

Rusija turi pralaimėti karą Ukrainoje, o jos pačios viduje turi žlugti imperialistinis mąstymas. Į demokratinį turi transformuotis Baltarusijos režimas.

Europos Sąjunga turi plėstis, kartu nešdama ir taikos bei vienybės vertybę.

Lietuva turi stiprinti savo pasirengimą gynybai.

Gynybos stiprinimas pirmiausiai turi prasidėti nuo žaliosios transformacijos, kuri užtikrintų, kad mūsų pinigais tiesiogiai (ar netiesiogiai) nebūtų finansuojami autokratiniai, diktatūriniai režimai, išlaikomi iškasamo kuro eksporto pinigais, kaip Rusija, Iranas, Venesuela ir kt.

Nemažiau svarbu užtikrinti tiesioginio finansavimo didinimą nacionalinei gynybai ir saugumui.

Turime skatinti ne tik lietuvių bet ir visų europiečių susitelkimą ir susitarimą, įgalinantį principą „vienas už visus, visi už vieną“. Negalime leisti mėginimų paminti teisės viršenybės principus, nes tai kelias ir į taikos pražūtį.

Kaip tai pasiekti?

Prioritetus matome tris:

- 1) nacionalinės gynybos infrastruktūros ir pajėgumų stiprinimas;
- 2) aktyvus veikimas ES lygiu;
- 3) progresyvi užsienio politika ir kalbėjimas vieningu balsu.

3.1. Tikslas. Tvirta ir kompleksiška gynybos politika

Šiandienos Lietuvos kariuomenė yra sustiprėjusi, kompetentinga ir pažangi, o 2014 metais prasidėjęs Rusijos ir Ukrainos konfliktas tapo reikšmingu impulsu kariuomenės reformoms.

Per pastaruosius dešimt metų buvo įgyvendinta daugybė svarbių tikslų, tačiau siekiant užtikrinti ilgalaikį šalies saugumą, dar yra nemažai darbų, kuriuos reikia atlikti.

Be kariuomenės modernizavimo, vienodai svarbu stiprinti visuomenės pasitikėjimą NATO partneriais bei įsipareigojimais, užtikrinant, kad priimti sprendimai būtų tinkamai įgyvendinti. Be to svarbu ugdyti pačios visuomenės pasiruošimą gintis.

Sieksime ir pabrėžti įtraukios visuomenės, žmogaus teisių apsaugos ir teisės viršenybės svarbą naci[onalinio saugumo strategijoje](#).

3.1.1. Priemonė. Gynybos infrastruktūros ir pajėgumų didinimas

Lietuvos saugumui užtikrinti būtina nuolatinė gynybos pajėgumų plėtra ir infrastruktūros stiprinimas, atsižvelgiant į augančias geopolitines grėsmes ir šiuolaikinių konfliktų patirtį.

Karinės infrastruktūros modernizavimas ir inovacijų diegimas kariuomenėje padės Lietuvai išlaikyti stiprią gynybą ir efektyviai bendradarbiauti su sąjungininkais, ypač NATO.

Sieksime, kad mūsų kariuomenė būtų ne tik gerai aprūpinta ir pasirengusi ginti šalį, bet ir lygiavertė partnerė aljansams, tokiems kaip JAV ir Vokietija.

Kokius sprendimus matome?

1. > 4% BVP - gynybai

Siekiant užtikrinti ilgalaikį šalies saugumą, Lietuva turi siekti skirti ne mažiau kaip 4% BVP gynybos išlaidoms.

Tokios investicijos esant dabartinėms geopolitinėms sąlygoms yra būtinos modernizuoti kariuomenės pajėgumus, pagerinti karių aprūpinimą ir stiprinti gynybos infrastruktūrą. Lietuva turi parodyti, kad yra pasiruošusi save ginti.

2. Sunki divizija

Šalia tankų turi atsirasti vikšrinės kovos mašinos, toliau vykti artilerijos ir oro gynybos sistemų įsigijimai, nepamirštant elektroninės kovos priemonių ir įvairių dronų platformų integracijos.

3. Dronų ir anti-droninių priemonių integracija

Šiandien dronai keičia mūšio lauką ir mes privalome nuo to neatsilikti. Turime tęsti pradėtus dronų platformos integracijos darbus, skatinti operatorių ruošimą, kurti aikšteles skirtas valdymo įgūdžių lavinimui ir telkti ypatingą dėmesį gynybos prieš dronus sprendimams įgyvendinti.

Lietuvos gynybos pramonė ir Ukrainai padedančios nevyriausybinės organizacijos jau turi sukaupę nemažai patirties ir glaudus bendradarbiavimas užtikrintų spartesnę šios srities plėtrą.

4. Kario amunicijos modernizavimas

Kadangi mūsų kariuomenė grįsta pėstininkais (sausumos pajėgos), sieksime, kad vyktų maksimali individualaus kario aprūpinimo modernizacija. Kariuomenė turi būti modernizuota, sukomplektuota, prikaupta atsargų.

5. Miškingas ir „dantuotas“ Lietuvos pasienis

Galbūt neturime kalnų, bet turime miškus. Medžiais užsodindami reikiamus pasienio ruožus ne tik atkursime Lietuvos gamtą, bet ir sukursime natūralų barjerą apsunkinantį priešiškų pajėgų judėjimą.

Taip pat seksime mūsų kaimynų estų pavyzdžiu ir įrengsime bunkerių ar sutvirtintų įtvirtinimų kompleksą ten, kur jų labiausiai reikia.

Stiprinsime įtvirtinimus prie pagrindinių kelių: Daugpilis-Baltarusija-Kaliningradas. Įtvirtinimai turi būti įrengti dabar, o ne kai priešas bus prie Lietuvos sienų: neturime teritorinio gylio, todėl įsileisti priešą negalima nei per milimetrą.

6. Priedangos – visiems

Užtikrinsime, kad visi Lietuvos gyventojai turėtų kur pasislėpti oro pavojaus atveju.

Užbaigsime pradėtus statybos reglamentų pokyčius, įpareigojančius statytojus įrengti slėptuves ir priedangas, suteiksime savivaldybėms daugiau galimybių įrengti viešus apsaugos statinius, bei sieksime įgalinti gyventojus pasirūpinti saugia erdve savo namuose.

7. Karinis rengimas – profesionalų rankose

Vienas iš sudėtingesnių šiandienos kariuomenės klausimų – intensyvi patyrusio personalo kaita. Po 9 mėn. tarnybos prisijungdami prie profesionalų, kariai dažnai nutraukia tarnybą per bandomąjį laikotarpį arba pasibaigus pirmajai ketverių metų sutarčiai. Priežasčių tam yra įvairių, kyla ir atlyginimo, ir darbovietės lokacijos

ir karjeros („laipsnio kėlimo“) klausimai. Į visus juos būtina atsižvelgti ir priimti sprendimus, skatinančius didesnę karių profesionalų skaičių.

8. Pilietinių organizacijų įgalinimas per komendantūras

Įtraukdami pilietines organizacijas, tęsime siekį dalintis informacija, žiniomis ir organizuoti mokymus ir pratybas suteikiant žinias, ką daryti karinio konflikto atveju. Svarbu paminėti, kad bendroje platformoje reikia aiškiai pateikti, kaip yra paskirstomos užduotys bei atsakingos sritys ir neleisti formuotis „kelių lygių“ kariuomenei.

9. Paskatos nacionaliniam verslui

Šiandien Lietuvos gynybos pramonė po truputį žengia į priekį. Ginklų ir dvigubos paskirties produktų gamybos įstatymai ir taisyklės, mažos investuotojų traukos galimybės ir nepakankamas bendradarbiavimas su kariuomene trukdo šios srities plėtrai. Gynybos pramonės plėtrai būtina valstybės pagalba ir Lietuvoje turėdami nemažai aukštos kvalifikacijos inžinierių, technikų ir programuotojų galime kurti gynybos produktus stiprinančius Lietuvos, o kartu ir visos Europos saugumą.

Gynybos verslas turi turėti valstybinį palaikymą, nes kitaip, išaugti iki tarptautinio lygio sunku arba neįmanoma. Skatinsime nacionalinius gynybos paskirties gaminių gamintojus, jų įtraukimą į vietinius pirkimus. Tai augina ir kompetencijas, ir biudžetą. Taip pat užtikrina greitesnę aptarnavimą.

10. Prioritetas Vokietijos brigados priėmimui

Vokietijos Bundesvero brigados dislokavimas Lietuvoje - mūsų saugumo garantija, todėl skatinsime skirti visą būtiną dėmesį kokybiškam šio proceso spartinimui.

3.2. Tikslas. Teisės viršenybė

Saugumo užtikrinimas – globalus siekis, teisės normomis grįsta tarptautinė tvarka – globalus sprendimas.

Nei viena valstybė nėra saugi, jei toleruojami ar įteisinami stipresniojo nusikaltimai. Lietuva – viena iš tarptautinės bendruomenės narių, patyrusių tokio nuolaidžiavimo pasekmes. Skrupulingas tarptautinių įsipareigojimų laikymasis – mažos valstybės išlikimo sąlyga.

Remiame teisės viršenybės tarptautiniuose santykiuose, atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus neišvengiamybės idėją.

Nemažiau svarbu ir teisės viršenybės užtikrinimas šalies viduje. Viena pagrindinių mūsų visuomenės problemų – pasitikėjimo teisėsauga ir teismais stoka. Mūsų piliečiai turi būti tikri, kad prireikus valstybės teisėsaugos ir teismų sistema užtikrins jų teisių gynimą.

3.2.1. Priemonė. Dvejopų standartų atsisakymas

Tarptautinė teisė ir žmogaus teisių apsauga yra pamatiniai principai, kurių Lietuva privalo laikytis tiek šalies viduje, tiek užsienio politikoje. Tai ne tik pareiga, bet ir būtinybė, siekiant užtikrinti valstybės patikimumą tarptautinėje arenoje.

Kokius sprendimus matome?

1. Atsakingas JT ir EŽTT sprendimų įgyvendinimas

Didesnį dėmesį suteiksime Jungtinių Tautų rekomendacijų, EŽTT sprendimų įgyvendinimui.

Pavyzdžiui, gerbsime Europos žmogaus teisių sprendimą ir sieksime, kad senąjį baltų tikėjimą išpažįstančiai „Romuvai“ būtų kuo greičiau suteiktas valstybės pripažįstamos religinės bendruomenės statusas. Teisės viršenybės principas turi būti aukščiau nei atskirų Seimo narių religiniai įsitikinimai ar katalikų bažnyčios įtaka.

2. Sąžiningas standartų taikymas užsienio politikoje

Lietuvos užsienio politikoje svarbu nuosekliai vengti dvejopų standartų, siekiant teisingumo ir principingumo visose situacijose.

Karo nusikaltimai ir tarptautinės teisės pažeidimai turi būti pasmerkti, nesvarbu, kas juos vykdytų, o bet kokie bandymai juos pateisinti turi būti viešai atskleisti ir kritikuojami.

Taip pat būtina drąsiai įvardinti autoritarizmo apraiškas Sakartvele, Vengrijoje ar kitose valstybėse, kad būtų stiprinama demokratija ir žmogaus teisių apsauga globaliu mastu.

3. Daugiau sąžiningumo bažnyčių indėlyje

Sieksime inicijuoti mokesčių lengvatų bažnyčioms peržiūrą. Religijas gerbiame, bet negalime toleruoti neskaidrumo ir piktnaudžiavimo. Pasisakome už religijos laisvę bei valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą.

3.2.2. Priemonė. Pasitikėjimo teismais ir teisėsauga stiprinimas

Teisėsaugos ir teismų sistemos nepriklausomumas yra esminis pasitikėjimo valstybės institucijomis garantas, nes tik nepriklausomos institucijos gali užtikrinti teisingumą ir žmogaus teisių apsaugą.

Kokius sprendimus matome?

1. Jokių politizuotų paskyrimų

Visiškai atsisakysime politinių paskyrimų teisėsaugos ir teismų sistemoje. Teismų, prokuratūros bei kitų teisėsaugos institucijų vadovai turi būti skiriami ne politinio lojalumo pagrindu, bet vertinant jų profesionalumą, patirtį, nepriklausomumą bei požiūrį į žmogų.

Turime užtikrinti tokią Generalinio prokuroro skyrimo tvarką, kuri leistų į šią poziciją skirti nepriklausomą ir gerbiamą profesionalą, o ne patogų „komandos“ žmogų. Generalinio prokuroro skyrimo procese žymiai didesnę vaidmenį turi vaidinti ir pati prokurorų bendruomenė.

Specialiųjų tarnybų veikla turi būti griežtai kontroliuojama teismų ir prokuratūros organų, jokia saviveikla čia negali būti leidžiama.

2. Daugiau dėmesio paskatoms ir kontrolei

Sieksime, kad nebūtų toleruojami teisėjų, prokurorų ir kitų pareigūnų drausminiai bei etikos nusižengimai.

Svarbu didinti darbo užmokestį ir socialines garantijas statutiniams pareigūnams, sureguliuoti į pensiją išėjusių pareigūnų profesinio perkvalifikavimo sistemą.

3. Teisėsauga nepaminant pagarbos žmogui

Pritarsime raginimams pakeisti Kriminalinės žvalgybos įstatymą, t. y. suderinti su pagarbos privataus gyvenimo apsaugai principu. Nepasitvirtinus pirminei informacijai, asmeniui turi būti pranešama apie jam taikytus kriminalinės žvalgybos veiksmus, jis turi turėti teisę susipažinti su surinktais duomenimis. Tokie duomenys turi būti sunaikinti.

4. Garantuojama teisinė pagalba - visiems

Kokybiška valstybės garantuojama teisinė pagalba turi būti prieinama kiekvienam šalies gyventojui, nepaisant pajamų, tautybės ar kitų bruožų.

Svarbu ir asmens teisės į gynybą įgyvendinimas. Pavyzdžiui, turto areštas įtariamajam ir (ar) kaltinamajam turi būti taikomas proporcingai ir negali sudaryti sąlygų, ribojančių asmens teisę į gynybą.

5. Savivaldos policijos padaliniai

Policijos pareigūnų skaičius keletą metų iš eilės buvo mažinamas. Šiuo metu policijoje trūksta apie 1700 pareigūnų. Nepakankamas saugumo užtikrinimas jaučiamas ne tik didmiesčiuose, bet ir rajonuose, kaimiškose vietovėse.

Teisės aktais reglamentuosime galimybę savivaldybėms įsteigti vietas (savivaldos) policijos (nestatutinės organizacijos) padalinius.

Vietos policijos darbuotojai vykdys prevencines priemones, kontroliuos savivaldybių tarybų priimtų tvarkų ir taisyklių laikymąsi. Nusikalstamumo kontrolės funkcijas ir toliau vykdys policijos departamentas.

3.3. Tikslas. Progresyvi užsienio politika

Pasaulinės krizės, tokios kaip klimato kaita, migracijos srautai, pandemijos ir autokratiniai režimai, reikalauja vieningo ir koordinuoto tarptautinio atsako.

Šios problemos negali būti sprendžiamos pavienėmis valstybių pastangomis. Efektyviems sprendimams reikia globalių iniciatyvų ir vieningo tarptautinio bendradarbiavimo.

Europos Sąjunga turi veikti kaip vieninga jėga, siekdama ne tik stiprinti savo vidinę tapatybę, bet ir būti aktyvus veikėjas globalios politikos kontekste.

Lietuva, kaip būsima ES Tarybos pirmininkė 2027 m., turi unikalią galimybę formuoti ambicingą ir darnią darbotvarkę, kuri skatintų tvarų ir saugų Europos vystymąsi, stiprintų žmogaus teisių apsaugą ir tarptautinę partnerystę.

Svarbu tai išnaudoti.

3.3.1. Priemonė. Globalūs sprendimai globaliems iššūkiams

Klimato krizės, migracijos krizės, pandemijos, autokratiniai režimai ir jų vykdomi nusikaltimai kiti globalūs iššūkiai negali būti išspręsti pavienių valstybių pastangomis. Tokie bandymai pasmerkti nesėkmei.

Neradus bendrų veiksmų krypties, pavienių valstybių nesėkmės kovoje su neteisėta migracija, karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmoniškumui, ligomis, vandenynų rūgštėjimui, biologinės įvairovės, miškų nykimu ar dykumėjimu tik nutolina siekiamą tikslą.

Neteisėta migracija nebus sustabdyta tvora. Latvijai, Lietuvai ir Lenkijai paskelbus apie fizinio barjero pastatymą (savo lėšomis) ir vykdomus 100 proc. apgręžimus, Vokietija 2024 m. skelbia³² apie nuolatinį šiuo keliu atvykstančių prieglobsčio prašytojų augimą. Rusijai, Iranui ir kitiems nusikalstamiems režimams taikomos sankcijos lengvai apeinamos³³ per trečiąsias valstybes. Karui niokojant Ukrainos žemę, naikinant žmones,

³² Yahoo News 2024 06 16 "Germany sees steady rise in arrivals via 'Belarus route' this year" <https://www.yahoo.com/news/germany-sees-steady-rise-arrivals-065216728.html>

³³ Moody's 2024 02 20 "Sanctions compliance and sanctions evasion – Increased enforcement and evolving tactics" <https://www.moody.com/web/en/us/kyc/resources/insights/sanctions-compliance-sanctions-evasion-increased-enforcement-evolving-tactics.html>

gamtą, kultūros vertybes, Rusijos išdas pelnosi iš diktatorių aptarnaujančių valstybių tarpininkavimo.

NATO valstybės ir jų šalininkai pajėgūs atremti bet kurios pavienės valstybės agresiją, tačiau nauja jėgos pusiausvyra neturi pakeisti teise grįstos tarptautinės tvarkos principų. Veiksmingos pastangos užtikrinti tarptautinį saugumą gali būti pasiektos tik globaliu mastu.

Kokius sprendimus matome?

1. Lietuvos ir ES stiprinimas per paramą Ukrainai

Lietuva turi nepaliaujamai palaikyti Ukrainos narystės ES ir NATO siekį, padėti vykdyti būtinas reformas, teikti karinę paramą bei techninę pagalbą gynybai nuo agresijos.

Pritariame Estijos pasiūlymui numatyti ilgalaikę 0,25 proc. nuo BVP dydžio paramą Ukrainai.

ES plėtra taip pat turi būti prioritetas, spartinant Moldovos priėmimą į ES ir stiprinant partnerystę su Sakartvelu bei Vakarų Balkanų šalimis.

2. Efektyvios sankcijos

Būtina siekti, kad Europos Sąjungos institucijos įgyvendintų nuoseklias, griežtas ir realų poveikį turinčias sankcijas.

Sankcijos turi būti taikomos fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie vykdo veiklą su Rusija, prekiauja dvigubos paskirties prekėmis, atsarginėmis dalimis, ginkluote bei karo reikmėms skirtais gaminiais.

Svarbu įvesti draudimus Rusijos maisto produktų ir maisto žaliavų importui į ES bei uždrausti jų tranzitą per ES teritorijas.

Būtina iš naujo įvertinti transporto judėjimą per Lietuvą į Kaliningrado sritį.

3. Stipresnė diplomatija kovai su teroristine Rusija

Svarbu stiprinti diplomatinės Lietuvos pastangas tarptautinėse organizacijose, užtikrinant vieningą valstybių, padedančių apeiti ES ir sąjungininkų sankcijas Rusijai, pasmerkimą.

Skatinti persvarstyti diplomatinės veiklos praktiką, apsiribojančią tik darbu su bendraminčiais. Turime skirti daugiau dėmesio Kaukazo valstybėms ir stiprinti Demokratijų Bendrijos vaidmenį kaip atsvarą BRICS bei kitoms alternatyvios pasaulio tvarkos iniciatyvoms.

Svarbu siekti išnaudoti vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos priemones Ukrainos rėmėjų ir palaikytojų ratui globaliai plėsti, kovoti su rusiškais naratyvais Lietuvos šalyse-partnerėse, ypač Afrikos regione.

4. Diplomatinės tarnybos stiprinimas

Turime įgalinti diplomatinę tarnybą, sudarant sąlygas kvalifikuotų ir motyvuotų profesionalų karjerai. Persvarstyti diplomatinės tarnybos darbo apmokėjimo principus, stiprinant socialines garantijas diplomatams ir jų šeimoms.

Sieksime spręsti iš paskyrimų grįžusių šeimos narių integracijos klausimą, siekiant mažesnės darbuotojų kaitos.

Svarbu skirti prioritetą diplomatų ugdymui ruošiantis ES Tarybos pirmininkavimui 2027 m.

Sieksime plėsti Lietuvos dalyvavimą tarptautiniuose susitikimuose ir stiprinti bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis, siekiant globalių tikslų klimato kaitos, žmogaus teisių ir gamtos saugos tikslų.

5. Teisės viršenybės gynyba

Turime stiprinti teisės viršenybės idėją tarptautiniu lygiu, pasmerkiant iniciatyvas, siūlančias tarptautinių konvencijų ginkluotės ar gamtos saugos srityje denonsavimą. Skatinsime valstybes laikytis tarptautinių įsipareigojimų, užtikrinant globalų saugumą.

Svarbu siekti, kad būtų palaikomi minimalūs diplomatiniai kontaktai net su sisteminiiais priešininkais, siekiant išvengti konfliktų eskalacijos ir spręsti globalius iššūkius. Reikia atvirai įvardyti priešingas pozicijas ir siekti dialogo, o ne izoliacijos.

6. Stiprinti vystomojo bendradarbiavimo politiką

Vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos politiką turime paversti integralia Lietuvos užsienio politikos dalimi. Stebėdami esamus geopolitinius iššūkius, negalime apsiriboti vien tik artimos kaimynystės projektų vystymu.

Sieksime sudaryti palankias sąlygas pilietinės visuomenės organizacijoms dalyvauti Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politikoje per tarptautinių, ES ir kitų donorų finansuojamas programas (tam padėtų finansinių mechanizmų, padedančių pilietinės visuomenės organizacijoms įgyvendinti didelės apimties vystomojo bendradarbiavimo projektus, sukūrimas).

Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo politika neturi būti suprantama kaip našta. Tai investicija, stiprinanti mūsų pačių atsparumą.

3.3.2. Priemonė. Ambicinga darbotvarkė 2027 m. Lietuvos pirmininkavimui ES Tarybai

Europa susiduria su dideliais iššūkiais, tokiais kaip klimato kaita, socialinė atskirtis, migracijos krizės, pandemijos, auganti geopolitinė įtampa ir kariniai konfliktai. Šie iššūkiai reikalauja visapusiškų, koordinuotų sprendimų, kuriuos galime pasiekti tik per stipresnę Europos Sąjungos integraciją ir bendradarbiavimą.

Kokius sprendimus matome?

1. Darbotvarkės rengimas šiandien

Lietuva, artėdama prie 2027 m. pirmininkavimo ES Tarybai, turi unikalią galimybę formuoti ambicingą darbotvarkę, kuri skatintų žalios ir saugios Europos kūrimą, žmogaus teisių apsaugą, tarptautinę partnerystę ir bendras gynybos pajėgumų vystymas.

Ši darbotvarkė padės ne tik stiprinti Europos Sąjungos vienybę, bet ir užtikrinti ilgalaikę taiką, saugumą ir gerovę visoje Europoje.

Mūsų įsitikinimu, Lietuvos pirmininkavimo tikslai turi būti apimantys šiuo siekius:

- Siekti iki 2040 m. ES mastu sukurti neutralią klimato kaitos atžvilgiu ekonomiką, o iki 2035 m. - pasiekti neutralumą energetikos sektoriuje, panaikinant subsidijas iškastiniam kurui ir įvedant anglies dioksido mokestį.
- Parengti ekologiškų darbo vietų strategiją sunkumų patiriantiems regionams, gerinant jų susisiekimą ir infrastruktūrą bei remiant perėjimą prie atsinaujinančių energijos šaltinių.
- Uždrausti gyvūnų vežimą į ES nepriklausančias šalis dideliais atstumais ir auginti gyvūnus narvuose, taip pat palaipsniui nutraukti subsidijas aplinkai kenksmingam ūkininkavimui.
- Skatinti socialinės atskirties mažinimą per regioninės plėtros programas, kurios remia užimtumą, švietimą ir sveikatos priežiūrą skurdesniuose Europos regionuose.
- Stiprinti vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos politiką, ypač orientuojantis į šalis, kuriose vyksta konfliktai ir krizės, bei prisidedant prie jų atstatymo.
- Stiprinti ES karinius ir civilinės gynybos pajėgumus, konsoliduojant karines išlaidas ir suderinant gynybos pramonės veiklą, užtikrinant efektyvų ginklų platinimo taisyklių vykdymą.

- Remti žmogaus teisių apsaugą ir teisės viršenybės principus ES, siekiant užtikrinti, kad visos valstybės narės laikytųsi šių principų ir prisidėtų prie jų stiprinimo globaliai.

IV. Misija: Sveiki, laimingi ir išsilavinę žmonės

Mūsų vizija yra visuomenė, kurioje kiekvienas turi galimybę gyventi sveikai ir laimingai, prieinamas kokybiškas išsilavinimas ir įdomus kultūrinis gyvenimas.

Lietuva susiduria su iššūkiais švietimo, sveikatos priežiūros ir psichikos sveikatos srityse. Pavyzdžiui, PISA tyrimų duomenimis, Lietuvos mokinių pasiekimai vis dar atsilieka nuo EBPO vidurkio (ir mūsų artimų kaimynų estų, lenkų, latvių)³⁴.

Sveikatos priežiūros sektoriuje susiduriame su specialistų trūkumu ir ilgomis laukimo eilėmis.

Psichikos sveikatos srityje Lietuvoje savižudybių rodiklis išlieka vienas aukščiausių Europoje.

Atsižvelgdami į šias problemas, ypatingą dėmesį turime skirti investicijoms į mokslą ir švietimą, siekdami, kad inovacijos padėtų spręsti aplinkos apsaugos ir atkūrimo iššūkius, o švietimas ugdytų sąmoningą visuomenę, pasirengusią keisti savo įpročius ir rūpintis aplinka. Be to, svarbu gerinti sveikatos priežiūros sistemą, ypač psichikos sveikatą, kad kiekvienas galėtų gyventi pilnavertį ir laimingą gyvenimą, taip pat sieksime kultūros prieinamumo, kad kultūrinės vertybės būtų pasiekiamos visiems gyventojams, nepriklausomai nuo jų socialinės ar ekonominės padėties.

³⁴ OECD PISA pristatymas

<https://smsm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/12/JdgPULck144.pdf>

4.1. Tikslas. Didesnės investicijos į mokslą ir švietimą

Švietimas ir mokslas yra esminiai valstybės pažangos ir ekonomikos augimo pagrindai, todėl būtina didinti investicijas į šias sritis. Investuodami į švietimą ir mokslinius tyrimus, stiprinsime inovacijas, gerinsime jaunimo kompetencijas ir ilgainiui sukursime konkurencingesnę bei žiniomis grįstą ekonomiką. Tik skirdami daugiau išteklių švietimui, galime užtikrinti ilgalaikį visuomenės gerovės augimą ir tvarų valstybės vystymąsi.

4.1.1. Priemonė. Daugiau išteklių mokslui ir inovacijoms

Mokslas yra šalies technologinio ir kultūrinio vystymosi pagrindas.

2021 m. pasaulyje šiais sričiai buvo skiriama 2,62 % pasaulinio BVP (World Bank [duomenys](#)). Daugiausiai lėšų mokslui ir technologijoms skyrė Izraelis (5,56 % BVP), JAV - 3,46 % BVP, Vokietija 3.14 % BVP, Prancūzija 2,22 % BVP. Tuo tarpu Lietuva šiame fone neatrodo ypač gerai su 1.11 % BVP (Latvija - 0.74 %, Estija - 1,75 %, Lenkija - 1,44 %).

Šiuo metu Lietuvoje dėl lėšų ribotumo koncentruojamasi į vos kelias mokslo šakas – tai biotechnologijas ir puslaidininkių technologijas. Tačiau mokslas tuo neišsitemia ir yra sudėtingo pasaulio atspindys.

Kokius sprendimus matome?

1. Didesnė BVP dalis mokslui, eksperimentinei plėtrai ir inovacijoms

Siūlome didinti finansavimą tikslingai ir strategiškai svarbioms mokslo sritims, susijusias su ateities technologijomis, atsparumu klimato kaitos ir geopolitinių konfliktų keliamomis krizėmis.

Lietuva yra maža šalis su ribotais resursais, norint turėti visavertį ir įvairų mokslą, šalis turi skirti santykinai didesnę BVP dalį mokslui.

Šią tiesą analitiškai ar intuityviai supranta mažos, tačiau moksliskai ir technologiškai pažangios šalys: Izraelis, Belgija, Švedija, Šveicarija, Austrija, Danija, Suomija - visos jos skiria 2 – 3 kartus didesnę procentinę BVP dalį mokslui ir technologijoms. Šių pavyzdinių šalių rodikliai turėtų tapti Lietuvos gairėmis mokslo finansavimui.

2. Strateginis požiūris į biotechnologijas ir bioekonomiką

Pritariame siekiam sukurti ir įgyvendinti „Biotechnologijų ir Bioekonomikos kelrodžio strategijas“, kurios būtų orientuotos į gyvybės mokslų sektoriaus pridėtinės vertės didinimą iki 5% BVP iki 2030 metų.

Raginsime įkurti specializuotą investicinį fondą biotechnologijų sektoriaus finansavimui, sumažinti administracinę naštą mokslinių tyrimų ir plėtros projektams, reguliariai peržiūrėti gyvybės mokslų studijų programas, kad jos atitiktų darbo rinkos poreikius.

Nemažiau svarbu sukurti bendradarbiavimo platformas tarp gynybos pramonės ir biotechnologijų sektoriaus, įgalinant jas pasinaudoti sukauptomis žiniomis ir infrastruktūra, stiprinant nacionalinį saugumą ir gynybos pramonę. Formuoti strategines kryptis ir finansavimo priemones, skirtas šių sektorių bendradarbiavimui bei inovacijoms, susijusioms su kariuomenės ir visuomenės atsparumu.

3. Stiprinti tarpdiscipliniškumą

Esame įsitikinę, kad svarbu planuoti kompleksiskai, skatinti tarpdisciplininius tyrimus, finansuoti tiek fundamentaliuosius, tiek taikomuosius mokslinius tyrimus.

Didinti finansinę paramą moksliniams tyrimams, susijusiems su visų rūšių teršalų šaltinių nustatymu ir jų poveikio sveikatai ir aplinkai identifikavimu. Tai padėtų atliepti tiek dabartinius, tiek būsimus taršos prevencijos poreikius.

4.1.2. Priemonė. Kokybiškas ir prieinamas ikimokyklinis, bendrasis ir profesinis ugdymas

Mūsų vizija – moderni, skaitmenizuota ir aukščiausios kokybės paslaugas teikianti valstybinė švietimo sistema.

Ugdymas švietimo įstaigose turi būti vykdomas šiuolaikiškai, dirbti turi geriausi ir kūrybiškiausi, savo darbu besididžiuojantys ir oriai gyventi galintys mokytojai. Mokytojai, kuriais pasitikima.

Mokykla turi tapti asmenybės ugdymo, kūrybiškumo auginimo, o ne vien tik žinių teikimo įstaiga.

Kokius sprendimus matome?

1. Tik pamatuotos ir ištis reikalingos reformos

Švietimo sistema neturi būti eksperimentų laukas, kuriame trūksta strateginės vizijos ir aiškios atsakomybės. Jei norime užtikrinti tvarią ir kokybišką švietimo sistemą, pasitikėjimas švietimo bendruomene yra kertinis elementas, kurį turime atkurti. Tai yra kelias į sėkmingesnę ir darnesnę švietimo sistemą, kurioje kiekvienas vaikas galėtų jaustis saugiai ir siekti savo svajonių.

Kartais geriausias sprendimas nėra nauja reforma. Šiuo sudėtingu sistemai laikotarpiu siūlysiame stabdyti naujų reformų siūlymus, įsiklausant į esamų ir dar nebaigtų pokyčių įgyvendinimo aplinkybes. Tiesiog leiskime žmonėms dirbti savo darbą be nuolatinio išorinio spaudimo.

2. Kokybinis tobulėjimas

Sieksime, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerija peržiūrėtų visus švietimo sistemą reglamentuojančius dokumentus, atsisakant perteklinio reglamentavimo ir smulkmeniškumo.

Mokymosi krūvis mokiniams turi būti optimizuotas – geriau mažiau, bet kokybiškiau. Būtina skatinti tęstinumo principą, o asmenines ar politinių jėgų ambicijas atidėti į šoną.

Turi būti atliekamas kokybiškas mokymosi priemonių (vadovėlių, pratybų sąsiuvinių ir t.t.) ekspertinis vertinimas, neleisiantis į rinką patekti žemos kokybės priemonėms.

Laikas pradėti galvoti apie tokios kvalifikacijos specialistų, kaip programų rengėjų, ruošimą. Sieksime, kad būtų sudaromos programų rengėjų projektinės grupės, kuriose mokytojų-specialistų žodis būtų svariausias.

Skatinsime, kad numatomi pokyčiai pirmiausiai būtų palaipsniui išbandomi pilotinėse klasėse, o ne visai sistemai vienu ypu.

Sieksime, kad klasėse būtų tiek mokinių, jog mokytojai galėtų kiekvienam užtikrinti motyvuojančią mokymosi aplinką. Sieksime, kad kuo daugiau mokytojų ir mokinių turėtų galimybę naudotis gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos, kūrybiškumo ir matematikos (STEAM) infrastruktūra.

Stiprinsime neformaliojo vaikų švietimo finansavimą, prieinamumą, aktualumą, individualizavimą ir savanoriškumą. Neformalaus švietimo krepšelį palaipsniui didinti iki 100 eurų.

Mokinių tėvai ar globėjai dažnai dirba pavežėjais, kad suspėtų nugabenti vaikus į toli nuo ugdymo vietos esančius neformalus švietimo užsiėmimus. Kai kurie vaikai galimybių nuvykti neturi. Sieksime, kad neformalaus švietimo veiklos būtų organizuojamos arti ugdymo įstaigų.

Skatinsime ugdyti moksleivių finansinį raštingumą ir verslumą, aplinkosauginį sąmoningumą, gyvenimiškų įgūdžių lavinimą, vykdyti mokslu grįstą lytinį švietimą pasitelkiant socialinius partnerius.

3. Įtraukiantis įtraukusis ugdymas

Įtraukiojo ugdymo būtinybė - nepaneigtina, tačiau jo įgyvendinimas stipriai stringa. Nėra finansavimo, mokyklos nepasiruošusios, mokytojai nėra tinkamai

apmokyti. Mokytojai sako, kad jie neturi tokio medicininio išsilavinimo, kad galėtų atpažinti moksleivių su specialiaisiais poreikiais sutrikimus ir galėtų juos tinkamai valdyti. Mokytojo padėjėjai, iš kurių nėra reikalaujama jokių kompetencijų ir jiems mokamas minimalus atlyginimas, nėra išeitis.

Kiekvienas specialaus ugdymo poreikių atvejis turi būti sprendžiamas individualiai su tėvais, gydytojais ir mokytojais kartu pasitarus ir peržiūrint pokytį.

4. Mokytojo profesijos patrauklumo stiprinimas

Svarbu turėti kokybišką nacionalinę mokytojų rengimo programą, aiškiai apibrėžti mokytojų profesinio tobulinimosi (kvalifikacijos kėlimo) sistemą.

Konkrečiomis priemonėmis kelti mokytojo profesijos prestižą – didinant mokytojų materialinę gerovę, ankstinant pensinį amžių, formuojant teigiamą viešąją nuomonę apie mokytojo profesiją.

Mokytojų trūkumo problemą skatinsime spręsti sudarant paprastesnes sąlygas persikvalifikuoti aukštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą turintiems žmonėms.

Svarbu paminėti kokybišką ikimokyklinį ugdymą, kuris turi būti prieinamas kiekvienam vaikui be išimties, siekiant užtikrinti lygias starto galimybes.

5. Perspektyvus ir tikslingas profesinis ugdymas

Sieksime didesnio profesinio mokymo sistemos derinimo prie rinkos poreikių, įtraukiant verslo organizacijas ir profesinio mokymo įstaigų tinklo optimizavimo.

Profesinio mokymo įstaigų tinklą svarbu koordinuoti ir su bendrojo ugdymo mokyklų tinklu, siekiant išvengti veiklos dubliavimosi.

6. Aplinkosauginis švietimas ir sąmoningumo ugdymas

Švietimas turi padėti visuomenei suprasti aplinkosaugos problemų mastą, keisti įpročius, rūpintis aplinka bei įgyti kvalifikacijas naujoms darbo vietoms ir besikeičiantiems poreikiams. Skirsime ypatingą dėmesį švietimo programoms, kurios ugdo aplinkosaugos sąmoningumą ir skatina tvarų gyvenimo būdą.

4.1.2. Priemonė. Aukštojo mokslo prieinamumas

Prieinamas aukštasis mokslas mažina socialinę atskirtį, suteikdamas daugiau žmonių galimybių įgyti reikalingų žinių ir prisidėti prie visuomenės vystymosi. Geriau išsilavinę žmonės dažniau dalyvauja visuomenės ir politikos gyvenime, kritiškiau vertina informaciją ir aktyviau gina demokratines vertybes. Turime užtikrinti, kad prieiga prie aukštojo mokslo būtų prieinama visiems.

Kokius sprendimus matome?

1. Parama studentams su negalia

Sieksime individualizuotos paramos sistemų studentams su negalia, pritaikant stipendijas prie jų specifinių poreikių ir didinant studijų prieinamumą.

Užtikrinsime tikslinį finansavimą, skirtą aukštosioms mokykloms pritaikyti studijų procesą ir aplinką negalią turintiems studentams, taip pat įstatymais garantuosime tinkamų studijų sąlygų užtikrinimą bei asmeninio asistavimo paslaugas.

2. Socialinė parama studentams

Socialinės stipendijos bus didinamos ir indeksuojamos pagal minimalų vartotojų poreikių dydį (MVPD), kad pažeidžiamiausi studentai turėtų tinkamą pragyvenimo lygį.

Pašalinsime perteklinius ribojimus, susijusius su akademiniais reikalavimais, ir užtikrinsime, kad valstybės remiamų paskolų teikimas nebūtų nutrauktas laikinai sustabdžius studijas.

3. Parama užsienio studentams

Sieksime, kad užsienio studentai būtų įtraukti į Lietuvos privalomojo sveikatos draudimo sistemą, suteikiant jiems galimybę savarankiškai mokėti draudimo įmokas.

Sukursime finansavimo mechanizmus, užtikrinančius pilnai finansuojamus lietuvių kalbos kursus ir tarpkultūrinius mainus, bei skatinsime įmones priimti užsienio studentus privalomai profesinei praktikai.

4. Doktorantų stipendijų didinimas

Sieksime, kad doktorantų stipendijos būtų prilygintos vidutiniam darbo užmokesčiui ir kasmet indeksuojamos, siekiant užtikrinti tinkamas sąlygas aukštos kvalifikacijos specialistų rengimui.

5. Pakeliamos paskolos

Sieksime tobulinti valstybės remiamų paskolų studentams sistemą, paskolų grąžinimą susieti su momentu, kai absolvento atlyginimas pasiekia ar viršija vidutinį šalies darbo užmokestį

4.2. Tikslas. Didesnės investicijos į sveikatos priežiūros sektorių

Sveikatos priežiūros sektorius yra esminis visuomenės gerovės ramstis, užtikrinantis, kad kiekvienas gyventojas turėtų galimybę gauti reikalingas sveikatos paslaugas, nepriklausomai nuo jų socialinio ar ekonominio statuso.

Mes, žalieji, siekiame sukurti tvarią, efektyvią ir visiems prieinamą sveikatos priežiūros sistemą, kuri ne tik atlieptų esamus iššūkius, bet ir užtikrintų sveikesnę ateitį visiems Lietuvos žmonėms.

Žemiau pateiktos priemonės yra skirtos kurti sveiką, atsparią ir klestinčią visuomenę.

4.2.1. Priemonė. Visiems prieinama sveikatos priežiūra

Vienas opiausių rūpesčių šiandien – Privalomojo sveikatos draudimo fondo (sutrump. PSDF) lėšų skirstymas. Nukreipiant jį privačioms gydymo įstaigoms, bet paraleliai nedidinant medikų rengimo apimties, esame vedami į visos sistemos pražūtį. Ir tai ne fantastinis scenarijus. Tai už kampo laukianti realybė.

Lietuvoje stebimas aktyvus privačių sveikatos priežiūros įstaigų plėtros etapas. Vis daugiau privačių klinikų (deja, tik siekiančių tik pasipelnyti ir darančių žygdarbius dėl valstybinio finansavimo gavimo) atveria duris pacientams, tačiau nesiima investicijų spręsti esminės problemos – gydytojų, slaugytojų rengimo, o kartu gilina korupcijos, skirstant PSDF lėšas privačiam verslui, riziką.

Specialistai masiškai pereina į privačias gydymo įstaigas, pacientų eilės ilgėja, valstybinės gydymo įstaigos kenčia nuo lėšų ir žmogiškųjų išteklių trūkumo. Valstybinių gydymo įstaigų finansinė situacija yra tragiška – dirba nuostolingai. Kodėl? Todėl, kad PSDF pinigai, kurie turėjo būti nukreipti apmokėti valstybinių gydymo įstaigų teikiamų paslaugų sąnaudoms, yra padalinti privačioms gydymo įstaigoms.

Valstybė turi nustoti maitinti privačias gydymo įstaigas, kurios sėkmingai gali veikti laisvosios rinkos sąlygomis be valstybės įsikišimo. Privačių įstaigų lobistai puikiai atliko savo darbą, dabar valstybė turi atlikti savąjį.

Valstybė privalo sutelkti dėmesį į savo sveikatos priežiūros įstaigų finansavimą, užtikrinant, kad jos galėtų tinkamai funkcionuoti ir teikti kokybiškas paslaugas visiems Lietuvos gyventojams.

Kokius sprendimus matome?

1. Daugiau skaidrumo skirstant PSDF

Sieksime peržiūrėti PSDF lėšų skirstymo teisinę bazę aiškiai ir nustatyti sąžiningą, skaidrų ir efektyvų gydymo įstaigų finansavimą, atsižvelgiant į atitinkamo regiono poreikius sveikatos priežiūros paslaugoms, turimą gydymo įstaigų tinklą, demografiją ir pan.

Nustatysime, kad privačios gydymo įstaigos gali būti finansuojamos valstybės ir PSDF lėšomis tik tais atvejais, kai atsiranda pagrįstas valstybės poreikis tam tikroms sveikatos priežiūros paslaugoms konkrečioje vietovėje. Toks finansavimas neturi viršyti 15 proc. PSDF biudžeto lėšų (neįskaitant PSDF rezervo).

2. Daugiau kontrolės privačių gydymo įstaigų atžvilgiu

Drausime privačioms gydymo įstaigoms iš pacientų imti priemokas už teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas, jeigu privati gydymo įstaiga yra pasirašiusi šių paslaugų teikimo finansavimo sutartį su TLK.

Atsiskaitant su privačiomis gydymo įstaigomis, turinčiomis finansavimo sutartis su TLK dėl suteiktų paslaugų apmokėjimo, sieksime taikyti paslaugų įkainio koeficientą, kuris būtų mažesnis nei 1.

Patvirtinsime mechanizmą, kuris užtikrintų privačių gydymo įstaigų finansavimo valstybės lėšomis kontrolę.

Sieksime, kad būtų atliktas tyrimas dėl iki šiol vykdyto privačių gydymo įstaigų finansavimo valstybės ir PSDF lėšomis teisėtumo, ir atitinkamų sprendimų dėl asmeninės atsakomybės už pažeidimus.

3. Valstybinės sistemos stiprinimas

Sieksime didinti sveikatos apsaugos sistemos finansavimą bent iki 7 proc. nuo Lietuvos BVP iki 2027 m.

Raginsime didinti sveikatos priežiūros paslaugų bazines kainas MMA didėjimo tempu.

Leisime privačioms draudimo įmonėms sudaryti bendradarbiavimo sutartis su valstybinėmis gydymo įstaigomis. Tokia priemonė padės mažinti eiles pas gydytojus-specialistus ir užtikrins gydytojams stabilų darbą valstybinėse gydymo įstaigose.

Sieksime sveikatos apsaugos sistemos pasirengimo veikti ekstremaliomis sąlygomis (pandemijos, karo, teroro, stichinių nelaimių, branduolinės grėsmės ir kt.).

Svarbu skatinti investicijas į valstybines medicinos įstaigas, modernizuoti jų infrastruktūrą ir įrangą. Užtikrinti veiksmingą ir skaidrą e-sveikatos sistemos veikimą ir naudojimą sveikatos priežiūros įstaigose.

Palaikysime sveikatos priežiūros įstaigų iniciatyvas diegti šiuolaikinius vadybos metodus, dalintis gerosios praktikos pavyzdžiais. Tai padėtų mažinti pacientų eiles, naikinti korupcijos rizikas, gerinti gydytojų ir kitų sveikatos priežiūros specialistų darbo sąlygas, suteikti gydytojams reikiamą ir savalaikę psichologinę pagalbą.

4. Pacientų eilių mažinimas

Siekdami sumažinti pacientų eiles, ypatingą dėmesį skirsime medicininių paslaugų kokybės gerinimui regionuose.

Sieksime įteisinti nemokamą rezidentūrą visiems gydytojams-rezidentams. Diegsime paskatas jauniems gydytojams pradėti savo karjerą regioninėse sveikatos priežiūros įstaigose.

Plėtosime telemedicinos paslaugas, kad žmonės galėtų gauti konsultacijas nuotoliniu būdu, sumažinant kelionių poreikį ir laukimo laiką.

Diegsime modernias registracijos ir eilių valdymo sistemas, kurios padės organizuoti pacientų srautus ir suteiks galimybę gauti paslaugas greičiau ir efektyviau.

Skatinsime mobilių šeimos gydytojų kabinetų darbą, kad sveikatos paslaugos būtų prieinamesnės kaimo gyventojams.

Sieksime, kad šeimos gydytojo komandos darbo organizavimas būtų efektyvesnis mažinant mediko raštvedybinę naštą.

Turime skatinti ambulatorinių paslaugų teikimą mokant šeimos gydytojams ir gydytojams specialistams priedus už gerus veiklos rezultatus valstybės ir savivaldybių gydymo įstaigose.

5. Deramos medikų ir slaugytojų darbo sąlygos

Sieksime užtikrinti, kad medicinos personalo atlyginimai augtų sparčiau nei ekonomika, kad šie specialistai galėtų gauti tinkamą atlyginimą už savo darbą. Tai būtina norint išlaikyti kvalifikuotus specialistus sveikatos sistemoje.

Inicijuosime motyvacinę sistemą, skatinančią gydytojus ir slaugytojus siekti aukštesnių profesinių standartų.

Skatinsime teisingą darbo krūvio paskirstymą ir darbo sąlygų gerinimą sveikatos priežiūros įstaigose.

Inicijuosime valstybės strategijos medikų emigracijai stabdyti ir grįžimui į Lietuvą skatinti. kūrimą.

6. Inovatyvių vaistų prieinamumas ir vaistų kainų mažinimas

Sieksime, kad būtų užtikrintas greitesnis inovatyvų vaistų paraiškų vertinimas, nes tai tiesiogiai veikia pacientų gydymo kokybę ir sveikatos rezultatus.

Plėsimė kompensuojamų vaistų sąrašą, kad kuo daugiau pacientų galėtų pasinaudoti moderniais gydymo būdais.

Grąžinsime pacientui galimybę rinktis kompensuojamųjų vaistų, kurių veiklioji medžiaga yra ta pati, gamintoją (su atitinkama priemoka, jeigu norimo gamintojo vaistas būtų brangesnis nei kompensuojama bazinė vaisto kaina).

Derėsimės su vaistų gamintojais, siekdami mažinti kainas ir taip užtikrinti, kad reikalingi vaistai būtų prieinami didesnei visuomenės daliai.

Taip pat didinsime finansavimą inovatyviems vaistams, nes nors jie dažnai reikalauja didelių investicijų, suteikia galimybę efektyviau ir greičiau gydyti sunkias ligas. Sieksime organizuoti bendrus inovatyvių vaistų pirkimus su kitomis šalimis, siekiant geresnės kainos ir greitesnio įtraukimo į kompensuojamų vaistų sąrašą.

4.2.2. Priemonė. Aktyvesnė ligų prevencija

Dabartinė mitybos sistema skatina sveikatai nepalankų vartojimą. Apie tai liudija vėžio, širdies ligų, insulto, diabeto ir kitų sveikatos sutrikimų statistika. Šios, nesveikos mitybos sukeltos, ligos ES šalyse sudaro apie 80 % ligų naštos (vien širdies ir kraujagyslių ligos ES sveikatos priežiūros sistemoms 2015 m. kainavo beveik 111 milijardų eurų, o vėžys - 2018 m. kainavo beveik 97 milijardus eurų ([Europos Komisija, 2021 m.](#)), o svarbiausia šios ligos yra tos ankstyvų mirčių priežastys, kurių buvo galima išvengti.

Siekdama lėtinių ligų prevencijos Pasaulio sveikatos organizacija rekomenduoja mažinti sočiųjų bei trans-riebalų rūgščių suvartojimą. Šių junginių gausu pieno produktuose, perdirbtuose gaminiuose bei mėsoje. Žinodami, jog lietuviai suvartoja trigubai daugiau mėsos negu rekomenduojama, turime padėti jiems atrasti sveikesnius augalinius pasirinkimus.

Kokius sprendimus matome?

1. Rizikos veiksnių ribojimas širdies ir onkologinių ligų prevencijai

Lietuvoje širdies ligų ir onkologiniai susirgimai sudaro daugiau nei 70% gyventojų mirties priežasčių³⁵.

Sieksime mažinti mirtingumą nuo širdies ir onkologinių ligų, skatindami riboti alkoholio, tabako gaminių ir nesveiko maisto (energetinių gėrimų, raudonos ir perdirbtos mėsos, daug cukraus, transriebalų turinčių produktų ir pan.) vartojimą.

Šie rizikos veiksniai ženkliai prisideda prie šių ligų paplitimo, todėl jų vartojimo mažinimas yra esminė prevencijos dalis.

2. Ligų diagnostikos ir profilaktikos programos

Diegsime profilaktikos programas, kurios padės anksti nustatyti sveikatos problemas, modernias diagnostikos technologijas, kurios leis greičiau ir tiksliau diagnozuoti ligas, bei telemediciną, kad gydytojų konsultacijos būtų prieinamos kuo plačiau.

Profilaktines sveikatos programas ankstinsime, kad gyventojai gautų pagalbą dar prieš atsirandant ligos požymiams, ir skatinsime inovatyvius gydymo metodus, siekiant užtikrinti geresnius gydymo rezultatus.

Peržiūrėsime krūties vėžio ankstyvosios diagnostikos programą, paankstintant moterų, kurioms taikoma ši programa, amžių - nuo 35 metų.

3. Sveikas amžėjimas

Steigsime geriatrijos dienos stacionarus ir konsultacinius kabinetus respublikiniu ir rajoniniu lygiu, kur bus teikiamos specializuotos paslaugos vyresnio amžiaus žmonėms. Skatinsime gydytojų-geriatrų rezidentūrą.

Plėsimė slaugos paslaugas namuose, kad senjorai galėtų gyventi patogiai ir savarankiškai.

Investuosime į senyvo amžiaus žmonėms būdingų ligų prevenciją ir diagnostiką, siekdami užkirsti kelią sveikatos problemoms dar ankstyvuose etapuose.

Skatinsime sveiką amžėjimą per edukacines programas, kurios mokys senjorus apie sveiką gyvenimo būdą ir ligų prevenciją.

Investuodami į aktyvų senyvo amžiaus žmonių gydymą, jų biopsichosocialinių funkcijų atkūrimą, ilgiau išsaugosime garbaus amžiaus asmenų savarankiškumą bei aukštesnę bendrą gyvenimo kokybę.

4. Aplinkos taršos mažinimas

³⁵ Oficialios statistikos portalas "Lietuvos gyventojai (2022 m. leidimas)"
<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/mirtingumas/gyventoju-mirties-priezastys>

Atsižvelgdami į tai, kad apie 7,5% mirčių Lietuvoje sukelia oro tarša, plėsimė oro kokybės tyrimo stočių tinklą miestuose, ypač gyvenamuosiuose rajonuose šalia stacionarių taršos šaltinių ir intensyvaus eismo zonų.

Sieksime sukurti miesto zonas, kuriose būtų draudžiamas taršus transportas ir kur pastatų šildymui būtų uždraustas taršus kuras, pavyzdžiui, anglis, durpės ir nafta.

Sieksime maksimaliai apriboti oro, vandens ir kitų veiksnių taršą, vadovaudamiesi Europos Komisijos rekomendacijomis. Sieksime neutralizuoti taršos padarinius, mažindami su aplinkos veiksniais susijusių ligų ir mirčių atvejus.

5. „Veipinimo“ išgyvendinimas

Siekdami mažinti garinimo („veipinimo“) praktikas, ypač tarp jaunimo, vėlinsime elektroninių cigarečių produktų pardavimo amžiaus cenzą, sugriežtinsime jų prieinamumo kontrolę.

Vykdydysime edukacines kampanijas, skirtas informuoti jaunimą apie garinimo keliamus pavojus sveikatai, ribosime „veipinimo“ produktų reklamą, sieksime jų pardavimo tik specializuotose parduotuvėse.

6. Augalinės mitybos skatinimas

Sieksime, kad viešosiose įstaigose, mokyklose, ligoninėse ir kitose vietose, kur teikiamas biudžeto lėšomis apmokamas maitinimas privalomai būtų pateikiama kokybiškų augalinės kilmės patiekalų alternatyva. Ilgainiui, ji turėtų tapti pirmuoju pasirinkimu.

Sieksime, kad būtų parengta ir viešai pristatyta duomenimis grįsta analizė apie sveikesnio visuomenės mitybos balanso, įtraukiant daugiau augalinės kilmės produktų, įtaka Lietuvos visuomenės sveikatos būklei, gyvenimo kokybei, bei sveikatos priežiūros sistemos lėšų sutaupymui.

Inicijuosime į viešąjį sektorių, verslą ir gyventojus nukreiptų rekomendacijų apie alternatyviųjų (augalinių, tikslinės fermentacijos ar kultivacijos būdu išgaunamų) baltymų vartojimo didinimą, parengimą. Tokios rekomendacijos turėtų būti įtrauktos į nacionalines mitybos gaires ir sveikatos apsaugos strategijas.

Skatinsime švietimo programas apie augalinės mitybos naudą, rengsime viešas kampanijas, kurios pabrėš subalansuotos augalinės mitybos svarbą. Pritarsime iniciatyvoms mokyti sveikatos priežiūros specialistus apie augalinės mitybos naudą ir kaip ją rekomenduoti pacientams.

Kviesime pivačias įstaigas prisiimti savanoriškus įsipareigojimus dėl perdirbtos mėsos vartojimo mažinimo, sveikesnių alternatyvų ženklinimo, prieinamumo didinimo.

4.2.3. Priemonė. Daugiau dėmesio psichinei ir emocinei sveikatai

Kas aštuntam Lietuvos gyventojui 2022 m. diagnozuotas psichikos elgesio sutrikimas.

Nepaisant didėjančių skaičių, psichikos sveikatos sutrikimai mūsų visuomenėje išlieka stigma – žmonės vis dar yra linkę galvoti, kad asmenys, kurie buvo hospitalizuoti psichiatrinėje ligoninėje yra pavojingi, neprognozuojami, o veiksmus, kurių nesuprantame ir juos atliekančius žmones vis dar vadiname psichais ar bepročiais.

Jauni žmonės, norintys keisti darbo kultūrą, kuri yra grįsta smurtu, nepagarbiu elgesiu ar riksmomis, susilaukia pajuokų dėl to, kad yra per jautrūs ir neištvermingi.

Dėl vyraujančių stigmų, dalis visuomenės bijo kreiptis ir ieškoti pagalbos. 2023 m. atlikta visuomenės nuostatų apklausa rodo, kad net 65 proc. Lietuvos gyventojų teigia nenorintys, kad jų kaimynystėje gyventų žmonės, turintys psichikos negalią³⁶.

Tam, kad situacija keistųsi, valstybė privalo laikytis horizontalaus požiūrio į psichikos sveikatą, taikydama „psichikos sveikata visose politikose“ principą (ang. „mental health in all policies“). Priimant bet kokius sprendimus, turi būti atsižvelgta, kaip šie sprendimai paveiks konkrečios grupės asmenų psichikos sveikatą.

Psichikos sveikatos paslaugos turi būti orientuotos į žmogų, siekiant išvengti perteklinio medikamentinio gydymo, priverstinio laisvės ribojimo ir atskirties.

Turime ugdyti pagarbą grįstą požiūrį į pacientą – asmens neveiknumas gali būti tik kraštutinė priemonė. Lietuvoje iki šiol nėra aiškiai apibrėžta psichologų veikla, todėl įvairūs šarlatanai gali steigti savo privačius kabinetus ir teikti nekokybiškas paslaugas.

Kokius sprendimus matome?

1. Psichikos sveikatos paslaugų kokybės užtikrinimas

Svarbu siekti, kad psichikos sveikatos paslaugų kokybė būtų aukščiausio lygio, todėl reikalinga priimti Psichologų veiklos įstatymą.

³⁶ BNS pranešimas 2024 03 05 <https://sc.bns.lt/view/item/479384>

Šis įstatymas padėtų reglamentuoti psichologų veiklą, aiškiai nustatyti jų atsakomybes bei reikalavimus, užtikrinti profesionalias ir prieinamas paslaugas visoje Lietuvoje.

Be to, turi būti skatinamas psichologų profesijos prestižas ir sudaromos palankios sąlygos jų darbui, kad psichikos sveikatos paslaugos būtų prieinamos tiek miestuose, tiek regionuose.

2. Autonomija ir pagarba

Teikiant psichikos sveikatos paslaugas turi būti laikomasi autonomijos, pagarbos ir lygiavertiškumo principų.

Turi būti tobulinamas išankstinio įsakymo mechanizmas kaip alternatyva neveiksmo nustatymui. Šis mechanizmas leistų žmonėms išreikšti savo norus dėl ateities gydymo tuo atveju, jei jie taptų neveiksnūs.

Tai ypač svarbu asmenims, kurie gali susidurti su psichikos sveikatos sutrikimais ir nori apsaugoti nuo per didelės kontrolės ar ribojimų.

3. Teisės į veiksmingą gynybą užtikrinimas

Asmenys, gaunantys psichikos sveikatos paslaugas, turi turėti galimybę naudotis veiksminga teisine pagalba. Turi būti sukurtos aiškios teisinės priemonės, leidžiančios ginti savo interesus.

Svarbu siekti, kad šiems asmenims būtų suteikta prieiga prie pirminės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, ypač tais atvejais, kai kyla klausimų dėl jų teisių ar gydymo teisėtumo.

4. Psichikos sveikatos paslaugų prieinamumas regionuose

Psichikos sveikatos paslaugos turi būti prieinamos visoje šalyje, įskaitant ir atokius regionus.

Sieksime efektyvinti Sveikatos apsaugos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų bendravimą bei koordinavimąsi, kad šios paslaugos būtų teikiamos ir plėtojamose visose Lietuvos vietovėse.

5. Informacijos prieinamumo užtikrinimas stigmos mažinimui

Visuomenė turi gauti išsamią ir lengvai prieinamą informaciją apie psichikos sveikatą.

Skatinsime kompetentingas institucijas organizuoti viešinio kampanijas, kurios šviestų visuomenę apie psichikos ligų prevenciją, psichologinio smurto atpažinimą ir būdus, kaip užtikrinti psichologinę gerovę.

6. Pranešėjų apsauga darbo santykiuose

Svarbu, kad darbo santykiuose būtų apsaugoti tie asmenys, kurie praneša apie patirtą psichologinį smurtą. Reikia siekti, kad šiems asmenims būtų suteikiamas nedarbingumo laikotarpis ginčo metu, taip apsaugant jų sveikatą ir užtikrinant, jog jie nepatirtų papildomo spaudimo darbe.

Turi būti sukurta teisinė apsauga, kuri leistų pranešėjams saugiai kreiptis dėl patiriamo psichologinio smurto be baimės dėl galimo darbo netekimo ar kitų neigiamų pasekmių.

7. Darbo sąlygų gerinimas ir ryšys su gamta

Svarbu siekti trumpesnės darbo savaitės ir papildomų apmokamų atostogų, skatinti darbuotojus labiau rūpintis savo sveikata ir stiprinti ryšį su gamta.

Skatinsime sveikatinimąsi gamtoje, ypač miškuose, kurie teigiamai veikia psichinę gerovę.

Tai prisidėtų prie geresnės darbo ir poilsio pusiausvyros, mažintų streso lygį ir pagerintų darbuotojų bendrą savijautą.

8. Savižudybių prevencija

Svarbu siekti, kad visuomenės psichinė sveikata būtų stiprinama per efektyvias prevencijos priemones, mažinant savižudybių skaičių. Turi būti tobulinamos savižudybių prevencijos priemonės, siekiant laiku atpažinti rizikos ženklus ir suteikti reikiamą pagalbą.

Emocinė parama ir psichologinė pagalba turi būti lengvai prieinama visiems, kuriems jos reikia.

9. Psichoemocinės sveikatos vertinimas planuojant ūkinę veiklą

Turi būti užtikrinta, kad vertinant ūkinės veiklos poveikį būtų atsižvelgiama ne tik į fizinę aplinkos taršą, bet ir į psichoemocinius veiksnius, kurie gali paveikti gyventojų gerovę. Tai padėtų sumažinti neigiamą poveikį visuomenės psichinei sveikatai ir pagerintų bendrą gyvenimo kokybę.

10. Bekompromisis azartinių lošimų reklamos draudimas

Sieksime drausti visą azartinių lošimų reklamą - bet kokiomis formomis, kanalais ar būdais. Šiuo metu svarstomos reklamos reglamentavimo pataisos - per daug kompromisinės. Lošimai gali būti organizuojami pagal taisykles, tačiau valstybė neturi sudaryti sąlygų žalą žmonėms ir visuomenei keliančiai veiklai populiarintis.

11. Patyčių internete mažinimas

Svarbu siekti, kad būtų įdiegta griežtesnė socialinių tinklų platformų priežiūra, siekiant mažinti patyčių atvejus internete.

Reikalinga įpareigoti platformas greičiau reaguoti į patyčių atvejus, taip apsaugant aukas nuo ilgalaikio poveikio. Turi būti kuriami saugūs ir anoniminiai būdai pranešti apie patyčias, kad aukos jaustųsi labiau apsaugotos.

Taip pat reikalinga stiprinti švietimo programas mokyklose, ugdant jaunimo sąmoningumą ir skaitmeninę etiką.

12. Priklausomybių gydymo prieinamumas

2023 m. vienam 15 metų ir vyresniam šalies gyventojui teko 11 litrų suvartoto absoliutaus (100 proc.) legalaus alkoholio. 29,4 proc. (8,5 tūkst.) ištirtų nusikalstamų veikų padarė neblaivūs asmenys, kas dešimtą užregistruotą kelių eismo įvykį sukėlė neblaivus asmuo. 625 žmonės mirė dėl tiesiogiai su alkoholio vartojimu susijusių ligų.

Gydymas šiuo metu nuolat prieinamas tik penkiuose didžiausiuose miestuose. Nutolusiuose regionuose pagalba neprieinama arba prieinama tik epizodiškai per laikinus projektus.

Sieksime keisti situaciją trimis aspektais.

- 1) Švietimas, Turi būti parengtos ir tikslinėms grupėms adaptuotos privalomosios bendrojo lavinimo mokyklos programos, integruotos į etikos ar kitas socialines disciplinas. Mokykloms teikiamos specialistų konsultacijos. Finansuojamos švietimo programos įmonių ir įstaigų kolektyvams. Informacinės kampanijos ir socialinės reklamos sklaida. Svarbu efektyviau veikianti valstybinė narkotikų, tabako ir alkoholio vartojimo prevencijos programa.
- 2) Kenksmingų medžiagų prieinamumo mažinimas. Informacija apie vartojimo riziką turi aiškiai būti pažymėta ant alkoholio pakuočių etikečių. Griežtinama kova su nelegalia prekyba ir kontrabanda. Sekmadieninis prekybos tinklų uždarymas arba visiškas prekybos sekmadieniais draudimas.
- 3) Pagalbos galimybių didinimas ir paslaugų tinklo plėtra. Priklausomybės konsultantams baigusiems akredituotas programas sieksime suteikti socialinio darbuotojo padėjėjo arba individualios darbuotojo profesinį statusą ir sudaryti sąlygas dirbti seniūnijose. Skatinsime savipagalbos grupių formavimąsi ir veiklą. Įvesime priklausomybės konsultanto pareigybę reabilitacinėse bendruomenėse. Sudarysime sąlygas atliekantiems bausmę įkalinimo įstaigose už nesunkius nusikaltimus, bausmę pabaigti atliekant reabilitacinėse bendruomenėse su specializuota

blaivybės skatinimo programa (iki 6 mėn). Anonimiškumas motyvuoja gydytis priklausomybes. Šiuo metu, jis prieinamas tik už pinigus šiuo metu. Sieksime tai keisti.

13. Pagalba onkologiniams ligoniams

Kiekvienam pacientui turi būti sudaroma sveikatos palaikymo programa, numatant psichologinę pagalbą, mokymą gyventi su negalia, sveikatos būklės kontrolės kalendorių, galimo neigiamo vartojamų vaistų poveikio išaiškinimą, rekomendacijas dėl mitybos, fizinio aktyvumo ir pan. Tai padėtų onkologinėmis ligomis sergantiems žmonėms lengviau išgyventi gydymo, reabilitacijos ir sveikatos palaikymo laikotarpius.

4.3. Tikslas. Kultūra – sveikatos ir nacionalinio saugumo dalis

Kultūra – reikšminga mūsų tapatybės dalis. Ji ugdo pilietinį aktyvumą, skatina dialogą ir socialinę sanglaudą, stiprina skirtingų bendruomenių tarpusavio supratimą ir pagarbą, ugdo kritišką požiūrį į socialines normas, estetiką, politinius sprendimus. Tyrimai rodo³⁷, kad kultūrą vartojantys gyventojai yra labiau linkę įsitraukti į pilietinę veiklą ir yra laimingesni.

Po 2022 m. Rusijos invazijos į Ukrainą, reikšmingai pasikeitė saugumo situacija regione. Lietuva, būdama kaimynine agresoriaus valstybė, didelį dėmesį skiria nacionalinio saugumo užtikrinimui. Esame įsitikinę, kad nacionalinio saugumo koncepcija apima daugiau nei teritorinio vientisumo išsaugojimą ir pasirengimą atremti fizinės karo grėsmes.

Strateginę kultūros politikos reikšmę apibrėžia Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, kuriuo įtvirtinta valstybės pareiga remti profesionalųjį meną ir įgyvendinti regioninę kultūros politiką.

Vis dėlto, kultūra išlieka sutelkta didžiuosiuose miestuose, regionų plėtros programa neapima kultūros pažangos priemonių, o profesionalusis menas ir kultūros žanrų įvairovė nėra prieinama mažesniuose miestuose³⁸.

4.3.1. Priemonė. Bazinis kultūros paslaugų paketas

Siūlome įtvirtinti bazinių kultūros paslaugų paketo koncepciją.

Bazinės kultūros paslaugos turėtų apimti įvairias profesionalaus meno sritis – nuo šiuolaikinio cirko, elektroninės muzikos iki kino, teatro, klasikos – ir būti prieinamos kiekvienam šalies gyventojui.

Kokius sprendimus matome?

1. Taiklus finansavimas

Skiriant viešą finansavimą profesionalaus meno organizacijoms ir projektams, turi būti numatyta kultūros renginių pristatymo regionuose sąlyga.

³⁷ Ataskaita “Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis” 2023 m.

<https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2024/03/Gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ataskaita-FIN.pdf>

³⁸ Verslo žinios 2024 07 04 “Valstybės kontrolė kritikuoja Regionų plėtros programos rengimą”

<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2024/07/04/valstybes-kontrolė-kritikuoja-regionu-pletros-programos-rengima>

Sieksime numatyti finansavimą „Tolygios kultūrinės raidos“ programai Kultūros Tarybos biudžete.

2. Žanrų įvairovė

Sieksime, kad kultūros edukacijos programose būtų užtikrinta žanrų įvairovė.

Skatinsime gretimų regionų bendradarbiavimą ir žanrų įvairovę kultūros centrų repertuaruose.

3. Susisiekimo paslaugos kaip būtina prielaida pasiekiamumui

Esame įsitikinę, kad bazinių kultūros paslaugų prieinamumui svarbu gerinti ir susisiekimo paslaugas.

Sieksime užtikrinti, kad savaitgalį ir švenčių dienomis būtų sudarytos sąlygos pasinaudoti tarp miestiniu viešuoju transportu grįžtant iš kultūros renginių didžiuosiuose miestuose.

4.3.2. Priemonė. Vieningos sistemos įgyvendinimo tvarumas

2025 m. įsigalioja Lietuvos Respublikos Kultūros politikos pagrindų įstatymas. Tai yra pirmas bandymas Nepriklausomoje Lietuvoje įstatymo lygiu įtvirtinti vieningą kultūros sistemą.

Būsimos Seimo ir Vyriausybės kadencijos užduotis bus sudaryti kultūros rėmimo priemones ir sąlygas šio įstatymo įgyvendinimui, todėl ypatingai svarbu dėti pastangas, kad būtų užtikrinta efektyvi ir tvari kultūros politika Lietuvoje.

Kokius sprendimus matome?

1. Nevyriausybinių ir individualaus meno kūrimas

Sieksime, kad Kultūros ministerijos asignuojamas finansavimas per finansuojamas kultūros organizacijas ir institucijas pasiektų individualius meno kūrėjus, numatant atlygio meno kūrėjams kriterijų.

Mažinant nedidelės kultūros projektų administravimo našta, sieksime užtikrinti finansavimo prieinamumą nevyriausybiniam kultūros sektoriui.

2. Aplinkosaugos integracija

Ekonominę vertę kuriančioms kultūros ir kūrybinėms industrijoms, ypatingai skatinančioms inovatyvumą ir investicijas į ekologiškai pažangias technologijas bei sprendimus, sieksime sudaryti sąlygas dalyvauti Ekonomikos ir inovacijų ministerijos kuruojamose programose ir veiklose.

Sieksime, kad būtų numatytas aplinkosauginių standartų įgyvendinimo kriterijus, skiriant finansavimą profesionalaus meno organizacijoms ir projektams.

3. Meno kūrėjų apsauga ir ugdymas

Būtina užtikrinti efektyvią meno kūrėjų socialinio draudimo sistemą.

Sieksime didinti kūrybos studijų prieinamumą, kad daugiau jaunuolių galėtų rinktis kūrybinės krypties studijas, kurios svarbios tiek kultūros sektoriui, tiek platesnei visuomenei. Tai leistų ugdyti naujus talentus ir stiprinti kūrybinį sektorių.

4. Paveldosauga

Skatinsime savivaldybes vystyti paveldosaugos projektus, ypatingą dėmesį skiriant kultūros objektų ansamblių vienovei ir medinės architektūros išsaugojimui.

4.3.3. Priemonė. Žiniasklaidos laisvė ir nepriklausomumas

Žiniasklaidos laisvė yra būtina demokratinės visuomenės sąlyga.

Nuoseklus gyventojų švietimas ir aiški valstybinių įstaigų komunikacija yra būtini siekiant stiprinti atsparumą dezinformacijai, ugdyti medijų raštingumą. Gyventojai turi žinoti valstybės vykdomos politikos prasmę, o iškilus grėsmei, ypatingai svarbi informacinės erdvės kokybė.

Kokius sprendimus matome?

1. Didesnis profesionalios žiniasklaidos įsitraukimas

Siūlome užtikrinti, kad viešojo sektoriaus subjektų rengiamų viešinimo kampanijų įgyvendinimas būtų perduotas Medijų rėmimo fondui.

2. Duomenų prieinamumas

Pasitaiko atvejų, kai pagal Europos Sąjungos bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą yra susiduriama su apribojimais susipažinti su visuomenei svarbia informacija, tačiau, kai kuriais atvejais, teismo sprendimu, tokie apribojimai yra panaikinami. Sieksime pagerinti oficialių dokumentų prieinamumą, kuris kartais yra ribojamas remiantis klaidinga duomenų apsaugos reglamento interpretacija.

4.4. Tikslas. Fizinis visuomenės aktyvumas

Maždaug 2/3 Europos Sąjungos gyventojų per dieną sėdėdami praleidžia nuo 2,5 iki 8,5 valandų, o didžiausią dalį asmenų, sėdint praleidžiančių apie 5,5 valandos per dieną, sudaro 15–24 metų amžiaus jaunimas.

Lietuvos sporto universiteto mokslininkų atlikti tyrimai parodė, kad per pastaruosius 20 metų blogėjo Lietuvos mokinių beveik visų fizinių ypatybių lygis, o ypač – ištvermės rodikliai, atspindintys širdies ir kraujagyslių sistemos pajėgumą. Tokie rezultatai įspėja apie ateityje padidėsiantį kiekį asmenų, sergančių širdies–kraujagyslių ligomis, nuo kurių mirštamumas ir šiuo metu yra didžiausias, o tuo pačiu ir apie didėsią ekonominę naštą valstybei (gydymo išlaidoms).

Valstybės sporto politika turi sistemiška ir ryžtinga. Būtina skatinti visų gyventojų fizinį aktyvumą, rekreacinį, mėgėjišką, profesionalų sportą ir plėsti šios veiklos prieinamumą.

4.4.1. Priemonė. Profesionalumas aukšto meistriško sporte

Valstybei svarbu skatinti ir remti aukšto meistriško sportą, nes tai gerina šalies tarptautinį įvaizdį, skatina nacionalinį pasididžiavimą, ugdo talentus ir skatina sveiką gyvenimo būdą. Taip pat sporto investicijos prisideda prie ekonomikos augimo per turizmą, renginius ir sporto industriją bei stiprina socialinę sanglaudą.

Kokius sprendimus matome?

1. Skaidrus ir taiklus finansavimas

Sieksime užtikrinti objektyvius ir skaidrius sporto finansavimo kriterijus.

Viešinti lėšas, skiriamas sporto valdymui, mėgėjiško ir aukšto meistriško (profesionalaus) sporto programoms, sporto infrastruktūrai.

2. Sklandus rengimas

Svarbu, kad aukšto meistriško sportininkų rengimo procesai būtų reglamentuoti ir vykty skaidriai bei aiškiai, būtų nukreipti į sportinių rezultatų siekimą, o skiriamos lėšos naudojamos efektyviai.

Aktualu kokybiškai įgyvendinti sportininkų rengimo sistemą nuo ankstyvojo mokyklinio amžiaus iki aukštosios mokyklos baigimo. Tam numatyti finansavimo tvarką, sporto infrastruktūros prieinamumą ir plėtrą, aukšto meistriško specialistų potencialą, aukšto lygio paslaugas, kvalifikuotą pagalbą ir pan.

Sieksime aiškiau apibrėžti aukšto meistriško sportininkų sąvokas, diegiamame Sporto registre numatyti vieningą visų aukšto meistriško sportininkų apskaitą, besidubliuojančių aukšto meistriško sportininkų identifikavimą, nustatyti

aiškias taisykles dėl trenerių darbo laiko ir jo apmokėjimo aukšto meistriškumo sportininkų laikino išvykimo atvejais.

4.4.2. Priemonė. Paskatos ir sąlygos aktyvumui

Kompleksiškas fizinio aktyvumo politikos priemonių paketas, apimantis intervencijas, tokias kaip fizinio aktyvumo skyrimas pagal receptą, investicijos į aktyvų transportą ir mokyklose įgyvendinamos programos, gali lemti reikšmingą sveikatos pagerėjimą ir sveikatos priežiūros išlaidų taupymą.

Anot EBPO, tokios politikos priemonės, skirtos didinti fizinį aktyvumą, įgyvendinamos 36 organizacijos šalyse, kasmet užkirstų kelią 38 000 neužkrečiamųjų ligų atvejų ir iki 2050 m. sutaupyti apie 14 mlrd. EUR sveikatos išlaidų – tai prilygsta visoms Graikijos metinėms sveikatos priežiūros išlaidoms.

Be to, už kiekvieną į fizinio aktyvumo politikos paketą investuotą 1 EUR, sugrįžtama 1,7 EUR ekonominės naudos (EBPO, 2019).

Visgi svarbu užtikrinti, kad politikos paketas turėtų tiek finansinę, tiek politinę paramą. Dabartinis fizinio aktyvumo finansavimas dažnai yra nepakankamas, trumpalaikis, siauras ir orientuotas į bandomuosius bei demonstracinius projektus, o ne į palaikomosios sistemos stiprinimą.

Kokius sprendimus matome?

1. Fizinis aktyvumas mokyklose

Ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikams sudaryti sąlygas kasdien būti aktyviems.

Vaikai ir jaunimas turi turėti galimybę naudotis visomis sporto bazėmis.

Formuoti mokinių ir studentų gebėjimus mankštintis ir sportuoti savarankiškai.

Mokyklose ir universitetuose užtikrinti šiuolaikinę sporto infrastruktūrą ir kuo didesnę sporto šakų pasiūlą.

Ypač rūpintis neįgaliesiems skirtomis sporto programomis.

2. Darboviečių sveikatingumo programos

Sieksime skatinti darbuotojų ir darbdavių teigiamą sisteminių požiūrį į fizinį aktyvumą, jo formų įvairovę darbo metu.

Įvertinsime galimybę siūlyti lengvatas darbdaviams, kurie suteikia sporto klubų narystes ar vietoje teikiamas fitneso paslaugas savo darbuotojams, formuoja lanksčius darbo grafikus, leidžiančius darbuotojams per darbo dieną rasti laiko fizinei veiklai.

3. Kelionių infrastruktūra - sveikam judėjimui

Dviračiai tampa pagrindine transporto priemone dėl saugios ir prieinamos infrastruktūros, todėl skatinsime investicijas į dviračių infrastruktūrą, įskaitant plačius dviračių takų tinklus, dviračių nuomos programas ir saugias dviračių stovėjimo vietas.

Skatinsime vaikščiojimą pėsčiomis per šiuolaikišką miestų planavimo politikos paradigmą: kuriant pėstiesiems draugiškas gatves, ribojant automobilių prieigą miesto centruose, didinant žaliųjų zonų kiekį.

4. Jokių uždarų viešųjų erdvių

Vieša sportui pritaikyta infrastruktūra negali būti neįveiklinta: stadionai, treniruočių salės, krepšinio, teniso ir kitų žaidimų aikštelės. Visa vieša infrastruktūra turi būti atverta ir prieinama vietos bendruomenės naudojimuisi.

Skatinansime ir viešojo bei privataus sektoriaus partnerystes bendrai naudojant erdves ir patalpas bendruomenių fizinės veiklos programoms.

V. Misija: Žmogaus teisės visiems

Norime sukurti pasaulį, kuriame visi gyventume be smurto, rasizmo, homofobijos, ksenofobijos, romafobijos ir seksizmo, kur prievarta būtų netoleruojama, o pagarba vienodai galėtų visoms šeimoms. Kuriame galėtų įstatymų viršenybė nepaisant negalios, odos spalvos, tikėjimo, tautybės ar kitų pagrindų. Kuriame nepaisant amžiaus būtų vienodai prieinama aukšta gyvenimo kokybė.

5.1. Tikslas. Tvari žmogaus teisių politika

Nors 2023 m. Pasaulio teisingumo projekto indekse³⁹, kuris apima žmogaus teisių vertinimą, Lietuva užėmė 18 vietą iš 142 šalių, tačiau mūsų šalis vis dar yra vertinama žemiau Europos Sąjungos vidurkio, ypač LGBTQ+ lygiateisiškumo srityse.

Todėl svarbu užtikrinti aktyvų žmogaus teisių politikos formavimą, siekiant sukurti teisingą ir lygiateisę visuomenę, kurioje būtų atsižvelgiama į kiekvieno piliečio orumą ir laisves.

Kuriant tvarią žmogaus teisių politiką, būtina atnaujinti strategijų ir veiksmų planų kūrimo procesus, skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, efektyviai įgyvendinti tarptautinių stebėsenos mechanizmų rekomendacijas ir užtikrinti glaudų dialogą su nevyriausybinėmis organizacijomis bei pilietine visuomene.

Tik tokiu būdu galime pasiekti, kad kiekvieno teisės būtų ne tik pripažintos, bet ir realiai įgyvendinamos, prisidedant prie socialinės integracijos, lygybės darbo aplinkoje ir teisės į sveiką bei švarią aplinką užtikrinimo.

5.1.1. Priemonė. Institucinės lyderystės modelis

Ilgalaikės ir sėkmingos politikos pagrindas turi būti aiškus ir veiksmingas institucinis lyderystės modelis, užtikrinantis nuoseklų žmogaus teisių politikos formavimą ir koordinavimą.

Kokius sprendimus matome?

1. Atsakomybių paskirstymas ir principų perkėlimas į realybę

³⁹ World Justice Project Lithuania 2023 m.

<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Lithuania>

Turime užtikrinti aiškų institucinės lyderystės žmogaus teisių politikoje modelį: nustatyti, kas atsakingas už Lietuvos žmogaus teisių politikos formavimą ir koordinavimą, siekti, kad strategijos ir veiksmų planai būtų ne tik kuriami, įgyvendinami, bet ir nuolat vertinamas jų efektyvumas.

Peržiūrėsime tarptautinių stebėsenos mechanizmų rekomendacijų įgyvendinimo procesus: rekomendacijas svarbu ne tik išklaudyti, bet ir efektyviai vykdyti.

Tobulinsime bendradarbiavimo su NVO ir pilietine visuomene praktikas: bendradarbiavimas turi būti tvarus, abipusiai naudingas ir nesukelti perteklinės naštos NVO atstovams.

Skatinsime žmogaus teisių principų mokymo įtraukimą į valstybės tarnautojų ugdymo ir atrankos programas.

2. Civilinės partnerystės įteisinimas

Sieksime priimti orų nesusituokusių porų šeiminius santykius reglamentuojantį Civilinės partnerystės įstatymą, apimantį ir tos pačios lyties porų santykius.

2022 metų duomenimis Lietuvoje gyvena daugiau nei 400 tūkst. 20–49 metų amžiaus asmenų, kurie niekada nebuvo sudarę santuokos.

Tuo pačiu tos pačios lyties poros neturi galimybės įteisinti savo artimų santykių, neturi tokių pačių teisių, kokios užtikrinamos heteroseksualioms poroms kaip teisės į bendrą paskolą, teisės ligoninėje sužinoti apie savo partnerio(-ės) sveikatos būklę, teisės įgalioti partnerį(-ę) veikti jų vardu, jiems atstovauti ir t.t.

Teisės aktais turi būti užtikrinta, kad šios poros galėtų naudotis tokiomis pačiomis teisėmis, kaip ir heteroseksualios poros.

3. Stambulo konvencijos ratifikavimas

Palaikysime ir sieksime Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (kitai žinomos, kaip Stambulo konvencijos) ratifikavimo.

Manome, kad svarbu skatinti politikų, viešų asmenų, NVO, žurnalistų, sveikatos, teisės ir kitų specialistų bei suinteresuotų šalių dalyvavimą strateginėje komunikacijoje apie šį dokumentą ir jo tikslus, siekiant užtikrinti platesnį šios konvencijos supratimą visuomenėje.

Atkreipiame dėmesį, kad Konstitucinis Teismas 2024 m. kovo 14 d. pateikė išvadą, kurioje konstatavo, kad iš Konvencijos kylantys įsipareigojimai, negali būti laikomi nesuderinamais su Konstitucijos nuostatomis. Teismas nurodė, kad Konvencijos nuostatomis nėra paneigiama binarinė (moters ir vyro) lyčių samprata, o Konvencijos nuostatos, raginančios atsisakyti visuomenėje vyraujančių stereotipų

dėl tam tikrų socialiai susiformavusių vaidmenų, elgsenos, veiklos ir bruožų, prisideda prie Konstitucija draudžiamos diskriminacijos forma laikomo smurto dėl lyties mažinimo ir prevencijos.

4. Tautinių mažumų politikos reformavimas

Turime reformuoti tautinių mažumų politikos formavimo ir koordinavimo struktūrą. Užtikrinti, kad politika apimtų ne tik kultūrinės teisės, bet ir socialinę integraciją bei nediskriminavimo kultūros skatinimą.

Į Lygių galimybių įstatymą įtraukti daugialypės (angl. intersectional) ir struktūrinės diskriminacijos sąvokas, atsižvelgti į jas rengiant ir įgyvendinant strateginius dokumentus

Priimti atskirus strateginius planus kovai su antisemitizmu ir kovai su rasizmu.

Romų bendruomenės atveju, integracijos strategijas bei priemones kurti laikantis nuostatos romus pripažinti kaip Lietuvos piliečius, visuomenės bendrakūrėjus, o ne pasyvius pagalbos gavėjus. Steigti apmokamas romų tarpininko pozicijas, stengtis į jas įdarbinti romų kilmės asmenis ir taip skatinti įtrauktį, pasitikėjimą valstybės institucijomis ir integracijos priemonių teikiamomis galimybėmis, o ilgainiui savarankiškumą dalyvauti visuomenės gyvenime⁴⁰.

5. Migrantų ir prieglobsčio prašytojų teisių užtikrinimas

Sieksime tobulinti migrantų ir prieglobsčio prašytojų teisių užtikrinimo sistemą. Svarbu naudoti skaitmenines ir teisinio reguliavimo priemones, kurios užtikrintų efektyvų prieglobsčio suteikimo procesą ir migrantų integraciją.

Turi būti sukurta atsakinga agentūra, kuri koordinuotų šių procesų įgyvendinimą Lietuvoje, atsižvelgiant į tarptautinius standartus ir nacionalinius poreikius.

6. Humaniškas elgesys laisvės atėmimo vietose

Pasisakome už individualizuotos ir modernios paramos teikimą laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims, siekiant jų reintegracijos į visuomenę.

Svarbu skatinti reintegraciją, suteikiant įkalintiesiems galimybes įgyti naujų įgūdžių ir prisitaikyti prie gyvenimo už kalėjimo sienų.

Turi būti sukurta kalėjimų darbuotojų mokymų sistema, orientuota į efektyvią ir humanišką įkalintųjų priežiūrą.

7. Humaniška skaitmenizacija

40

<https://ztcentras.lt/wp-content/uploads/2023/10/Lietuvos-nediskriminavimo-politika.-Zydu-ir-romu-bendruomeniu-atvejai-K.-Rukaite-ir-M.-Guliakaite-Daniseviciene.pdf>

Sieksime į viešojo sektoriaus skaitmeninių produktų kūrimą įtraukti žmogaus teisių vertinimą ir užtikrinti, kad poveikio pagrindinėms teisėms vertinimo išvados būtų viešai prieinamos. Negalima leisti, kad efektyvumo siekis pamintų senjorų, negalią turinčių, tautinių mažumų ar kitų grupių galimybes naudotis informacija, paslaugomis ir kt.

8. Teisė į sveiką ir švarią aplinką

Turi būti sukurti mechanizmai, kurie garantuotų, kad visi gyventojai galėtų laisvai naudotis gamtos teikiamomis galimybėmis ir būtų apsaugoti nuo aplinkos taršos poveikio.

5.2. Tikslas. Lygios galimybės ne tik popieriuje

Esama nelygybė yra giliai įsišaknijusi nelygiaverčiuose galios santykiuose tarp moterų ir vyrų, kuriuos stiprina patriarchalinės struktūros ir tradicijos.

Ši nelygybė neapsiriboja tik teisinėmis ar ekonominėmis sritimis, bet taip pat reiškiasi socialinėje, kultūrinėje ir psichologinėje srityse, kur moterų ir vyrų vaidmenys ir galimybės yra dažnai nustatomi ir apribojami pagal pasenusias normas ir stereotipus.

Klaidingas suvokimas, kad teisės aktuose įtvirtinta lygybė automatiškai lemia tikrą lyčių lygybę, dažnai veda prie paviršutiniškų sprendimų ir nesprendžia problemų pagrindų.

„Natūrali“ pažanga nebus veiksminga siekiant moterų ir vyrų lygybės, nes ji nepakeis giliai įsišaknijusių socialinių ir kultūrinių normų, kurios ir toliau palaiko nelygius galios santykius.

Todėl turime aktyviai ir kryptingai dirbti, kad būtų kuriamos ir įgyvendinamos konkrečios politikos priemonės bei strategijos, kurios iš tikrųjų skatintų lyčių lygybę ir socialinį teisingumą.

Laikas Lietuvos politiką formuoti pagal moterų teisių, lyčių lygybės ir socialinio teisingumo principus, siekiant išspręsti šias struktūrines problemas ir užtikrinti, kad kiekvienas žmogus, nepriklausomai nuo lyties, galėtų mėgautis vienodomis galimybėmis.

5.2.1. Priemonė. Lyčių stereotipų ir patriarchalinio požiūrio užkardymas

Mūsų visuomenėje vis dar klesti lyčių stereotipai ir patriarchalinės vertybės. Moterys nustumiamos į neapmokamus arba menkai apmokamus ir

nepripažįstamus priežiūros vaidmenis, dėl įsišaknijusio seksizmo iš moterų atimamos lygios galimybės ir įgalinimas visose gyvenimo srityse.

Moterys nėra mažuma - jos sudaro daugiau nei pusę gyventojų. Moterys nėra homogeniškos, jų reali gyvenimo patirtis yra labai įvairialypė. Todėl demokratijai būtinas vienodas moterų atstovavimas politinėje, socialinėje ir ekonominėje srityse.

Vienodas moterų dalyvavimas visuose lygmenyse: taikos ir klestėjimo sąlyga.

Kokius sprendimus matome?

1. Moterų ir mergaičių kūnų išnaudojimo stabdymas

Metas visiems laikams užtikrinti moterų ir mergaičių kūno autonomiją ir nutraukti išnaudojimą, įskaitant objektyvizavimą bei pornifikaciją.

Remsime lytinės ir reprodukcinės sveikatos ir teisių (angl. santrp. SHRH) įgyvendinimą.

Dėsime pastangas, kad būtų griežčiau reguliuojama reklamos ir pramogų industrija, užtikrintant, jog moterys ir mergaitės nebūtų vaizduojamos kaip seksualiniai objektai.

2. Reprodukcinės sveikatos priežiūra

Svarbu užtikrinti nemokamą, kokybišką ir vienodą prieigą prie visų kontraceptinių priemonių, įskaitant skubios pagalbos kontraceptikus.

Siekiant tiek lytiškai plintančių infekcijų, tiek neplanuoto nėštumo atvejų, raginsime įvertinti galimybe kompensuoti kontraceptinių priemonių įsigijimą jaunimui.

Sieksime, kad menstruaciniai produktai (ypač daugkartinės priemonės) būtų prieinamos visoms mergaitėms ir moterims. Manome, kad menstruaciniai higienos produktai yra būtinosios reikmės prekės, todėl siūlome peržiūrėti jų apmokestinimo politiką.

Palauksime pagalbinių apvaisinimų procedūrų teikimo nesusituokusioms poroms ir vienišoms moterims įteisinimą, didesnę valstybės prisidėjimą prie finansinių pagalbinių apvaisinimo procedūrų kaštų.

3. Teisės į neplanuoto nėštumo nutraukimą sargyba

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas dar 2018 metais oficialiai paskelbė, kad pasirinkti nėštumo nutraukimą yra moters kaip žmogaus ir pilietės teisė. Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra konstatavęs, kad negimusio vaisiaus „teisė į gyvybę“ yra besąlygiškai ribojama motinos teisių ir interesų.

Šiuo metu nėštumo nutraukimo sąlygos reguliuojamos žemesniu nei įstatymas teisės aktu – ministro įsakymu. Tai reiškia, kad priklausomai nuo ministro pažiūrų ar atsparumo tam tikrų grupių politiniam spaudimui mūsų šalyje išlieka rizika nėštumo nutraukimo ribojimams.

Būtina sudėti saugiklius - kuo greičiau priimti atskirą dokumentą, Reprodukcinės sveikatos sistemos įstatymą, kuris nuosekliai ir kompleksiskai apsaugotų mūsų teises į savo kūną.

4. Kova su smurtu lyties pagrindu

Sieksime vykdyti visų formų smurto lyties pagrindu prevenciją ir įgyvendinti veiksmingą politiką šioje srityje.

Reikalinga užtikrinti Direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje įgyvendinimą Lietuvoje, siekiant apsaugoti nukentėjusius asmenis ir užtikrinti veiksmingą teisinę apsaugą.

Skatinsime, kad teisės aktuose seksualinė prievarta būtų siejama su išreikšto sutikimo nebuvimu (ang. rape as the absence of consent), nes tik „taip“ reiškia „taip“.

Sieksime, kad Baudžiamajame kodekse būtų keičiamas heteronormatyvinis nusikaltimų skirstymas į išžaginimą ir seksualinį prievartavimą, suvienodintos bausmės už abiejų formų seksualinį smurtą.

Siekime, kad būtų steigiami specializuoti pagalbos centrai nuo seksualinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Turime turėti algoritmą, pagal kurį nukentėjusiuosius nuo seksualinio smurto viešoje erdvėje ar ne iš savo partnerio galima būtų nukreipti į tinkamus specialistus dėl teisinės, medicininės, psichologinės pagalbos.

Skatinsime sukurti sistemą, kaip identifikuoti smurtą artimoje aplinkoje asmeniui su negalia gaunant įvairias paslaugas. Pavyzdžiui, apmokyti socialinius darbuotojus (-as), asmeninius asistentus (-es) ir pan.

Raginsime įvertinti užsienio šalių gerąją praktika į įstatyminę bazę įtraukti teisę nukentėjusiems nuo smurto gauti 10 darbo dienų mokamų tikslinių atostogų. Mokamos atostogos smurtą patyrusiems darbuotojams gali padaryti darbovietes saugesnes, padrąsinti nukentėjusiuosius kreiptis į atitinkamas institucijas bei įgalinti nukentėjusiuosius palikti smurtinę aplinką dėl ekonominės nepriklausomybės užtikrinimo.

5. Mokslu grįsto lytinio švietimo įgyvendinimas

Pasisakome už visapusišką, mokslu grįstą lytinį švietimą mokyklose, kuris padėtų jaunimui formuoti pagarbius ir lygiaverčius santykius.

Svarbu siekti, kad lytinis švietimas būtų prevencinė priemonė, mažinanti žalingų ir stereotipizuotų lyčių normų įtaką visuomenėje.

Toks švietimas turėtų apimti temas apie lyčių lygybę, sveikus santykius ir atsakingą elgesį pradėjus lytinį gyvenimą, lytiškai plintančių infekcijų prevenciją ir kt.

6. Paritetinė demokratija ir vienodas moterų atstovavimas

Sieksime vienodo moterų ir vyrų atstovavimo sprendimų priėmimo procesuose, užtikrinant 50/50 lyčių atstovavimą politinėse institucijose.

Raginsime politines partijas taikyti kvotų mechanizmus kandidatų į renkamas pareigybes sąrašams.

Sieksime užtikrinti, kad būtų Moterų įtraukimo į valdybas direktyva, kuria siekiama pagerinti vienodą moterų atstovavimą ekonomikos sektoriaus sprendimų priėmimo pozicijose būtų įgyvendinta kokybiškai.

Sieksime integruoti lyčių aspektą į fiskalinę, ekonominę, užimtumo ir socialinę politiką: visos šios sritys turi būti vertinamos lyčių perspektyvoje, užtikrinant, kad būtų mažinami lyčių nelygybės skirtumai ir kuriamos lygios galimybės visiems.

Tai padėtų užtikrinti teisingesnę ekonominę ir socialinę aplinką, kurioje tiek moterys, tiek vyrai turėtų vienodas galimybes pasiekti sėkmės.

7. Mažinti stereotipizaciją

Svarbu siekti, kad visiems tėvams būtų užtikrinta universali ir vienoda prieiga prie vaikų priežiūros paslaugų, kad šeimos galėtų lanksčiai derinti darbą ir šeimos gyvenimą. Reikalinga pereiti prie visiškai apmokamų ir vienodo ilgio motinystės ir tėvystės atostogų, užtikrinant, kad tėvai turėtų lygias galimybes dalyvauti vaikų priežiūroje ir šeimos gyvenime. Tai padėtų mažinti lyčių nelygybę šeimos ir darbo rinkos kontekste.

Nėra vyriškų ar moteriškų darbų. Svarbu diegti šį požiūrį. Pavyzdžiui, sukurti vyrų pritraukimo į ikimokyklinį, pradinį, kitus mokyklinio ugdymo lygmenis schemas.

Taip pat skatinti tėčius naudotis neperleidžiama vaiko priežiūros atostogų dalimi.

5.2.2. Priemonė. LGBTQIA+ asmenų ir jų šeimų teisių apsauga

Svarbu skirti daugiau resursų LGBTQIA+ asmenų teisių apsaugai ir lygiateisiškumui užtikrinti. Turime pasiekti, kad teisinė bazė būtų atnaujinta taip, kad šias nuostatas realizuotų, o ne neigtų ar tik deklaruotų.

Kokius sprendimus matome?

1. Civilinės partnerystės įteisinimas

Sieksime priimti orų nesusituokusių porų šeiminius santykius reglamentuojantį Civilinės partnerystės įstatymą, apimantį ir tos pačios lyties porų santykius.

Iki šiol gėdingai besitęsiantis atsisakymas pripažinti LGBT+ šeimas ir užtikrinti joms teisinę apsaugą reiškia, kad LGBT+ šeimos negauna daugybės lengvatų ar paslaugų, kurios suteikiamos ne LGBT+ šeimoms: sveikatos draudimo, mokesčių, pensijų planavimo ar kitose srityse. Tai tolygu atskirų visuomenės narių diskriminacijai.

Meilė yra meilė, šeima yra šeima - todėl sieksime, kad ir politikoje, ir kasdienybėje nyktų bet kokios diskriminacijos apraiškos.

2. Informacijos apie LGBTQIA+ prieinamumas

Sieksime peržiūrėti teisės aktus, kurie šiuo metu riboja informacijos apie LGBTQIA+ bendruomenę sklaidą.

Visų pirma, sieksime pakeisti LR Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą, kurio pagrindu informacija apie LGBTQ+ bendruomenę yra cenzūruojama.

3. Nediskriminuojanti sveikatos priežiūra

Sieksime įstatymu drausti konversijos terapiją. Homoseksualumas, biseksualumas nėra psichinė liga. Beto tyrimai rodo, kad ši konversijos praktika sukelia rimtą psichologinę žalą asmenims – depresiją, nerimą, savigarbos praradimą ir didesnę savižudybės riziką.

Turi būti atsisakyta pasenusios Tarptautinės ligų klasifikacijos (TLK-10-AM), kurioje transseksualumas priskiriamas prie lyties tapatumo sutrikimų (kodas F64). Tai lemia, tokius atvejus, kaip kad asmuo, kuriam priskiriamas toks „sutrikimas“ pagal Karinės medicinos ekspertizės komisijos išvadą pripažįstamas netinkamu

privalomajai karo tarnybai. Turime užtikrinti, kad transseksualūs asmenys Lietuvoje turėtų visas teises, įskaitant galimybę atlikti karinę tarnybą, ir nebūtų diskriminuojami dėl savo lytinio tapatumo.

4. Translyčių asmenų teisių gynyba

Aktualu reglamentuoti orų lyties keitimą ir priimti sveikatos paslaugų teikimo translyčiams asmenims aprašą, paremtą informuoto sutikimo modeliu.

2000 metų Civilinio kodekso 2.27 straipsnis yra numatęs, kad lyties keitimo tvarką nustato įstatymas. Tačiau toks įstatymas per 24-erius metus nebuvo priimtas.

Sieksime priimti lytinės tapatybės pripažinimo įstatymą, kuris reglamentuotų greitą, skaidrią ir prieinamą administracinę procedūrą, leidžiančią translyčiams asmenims atnaujinti vardą, pavardę, lyties žymenį ir asmens kodą civilinės būklės įrašuose, užtikrinant, kad procedūra būtų grįsta saviapibrėžties principu, t. y. lytinės tapatybės pripažinimui nebūtų keliami jokie medicininiai reikalavimai, tokie kaip psichiatrinės diagnozės turėjimas.

Raginsime harmonizuoti asmens duomenų pakeitimą įvairiose sistemose po asmens duomenų pasikeitimo civilinės būklės aktų įrašuose (pavyzdžiui, „e. sveikatoje“), užtikrinant duomenų saugumą ir neatskleidimą tretiesiems asmenims⁴¹.

5. Lytinė tapatybė - kaip draudžiamos diskriminacijos pagrindas

Į Lygių galimybių įstatymą sieksime įtraukti lytinę tapatybę kaip vieną iš draudžiamos diskriminacijos pagrindų.

Sieksime, kad į Prieglobsčio Lietuvoje suteikimo ir panaikinimo tvarkos aprašą lytinė tapatybė būtų įtraukta kaip prieglobsčio suteikimo pagrindas.

5.3. Tikslas. Solidarumas tarp kartų

Reikalinga pripažinti teisingumo tarp kartų principą, kuris teigia, kad dabartinės kartos neturi gyventi būsimų kartų sąskaita. Svarbu siekti, kad šis principas būtų integruotas į šalies politiką, užtikrinant, kad kiekvienos politikos poveikis ateities kartoms būtų nuosekliai vertinamas ir atspindėtas strateginėse prognozės ataskaitose.

41

https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2024/09/translyciu-asmenu-padetis-lietuvoje_nacionaline-apzvalga-2024.pdf

5.3.1. Priemonė. Stipresnis jaunimo balsas

Jaunimo įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus yra esminis siekiant sukurti tvarų ir teisingą ateities pagrindą. Mūsų programa siekia sustiprinti jaunų žmonių balsą, nutraukdama „youth-washing“ praktiką, t.y. jaunimą į sprendimų derinimo ir priėmimo procesus įtraukti ne dėl akių, sprendimui legitimizuoti, o dėl realaus jų poreikių ir lūkesčių įvertinimo.

Kokius sprendimus matome?

1. Balsavimas nuo 16 metų

Skatinsime suteikti balsavimo teisę nuo 16 metų amžiaus, staruojant nuo savivaldybių tarybų ir merų rinkimų. Vokietijoje atlikti tyrimai rodo⁴², kad balsavimo amžiaus sumažinimas gali ilgainiui padidinti rinkėjų aktyvumą, todėl svarbu šią praktiką integruoti į šalies rinkimų sistemą.

2. Klimato ir pilietinio švietimo stiprinimas

Skatinsime sukurti jaunimo delegatų COP konferencijose programą, kad jauni žmonės būtų įtraukti į Lietuvos delegacijas Jungtinių Tautų klimato kaitos konferencijose (sekant Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pavyzdžiu).

Remsime švietimo įstaigų transformaciją, leidžiančią klimato ir pilietinį švietimą padaryti mainstreaminiu. Svarbu siekti, kad švietimo programos ugdytų sąmoningus piliečius, suprantančius klimato kaitos iššūkius ir gebančius aktyviai dalyvauti demokratinuose procesuose.

3. Jaunimo mobilumo ir mainų programų plėtra

Svarbu tęsti ir plėsti jaunimo mobilumo bei mainų programas, kurios suteikia jauniems žmonėms galimybes įgyti tarptautinės patirties ir įgūdžių, reikalingų globalioje darbo rinkoje.

Sieksime skatinti šių programų plėtrą, kad kuo daugiau jaunų žmonių galėtų pasinaudoti šia galimybe.

Palauksime mokinius vienijančių organizacijų siūlymą bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams taikyti tokią pačią lengvatą tarpmiestinio viešojo transporto paslaugoms, kaip ir studentams.

⁴² The Bertelsmann Stiftung 2015 07 12 “Lowering the Voting Age to 16 Can Permanently Boost Voter Turnout”

<https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/topics/latest-news/2015/dezember/lowering-the-voting-age-to-16-can-permanently-boost-voter-turnout/>

4. Neapmokamų praktikų peržiūra ir reguliavimas

Svarbu peržiūrėti praktikų ir stažuočių reguliavimą, atsisakant neapmokamų darbo praktikų, kurios sudaro sąlygas jaunų žmonių išnaudojimui.

Neapmokamos praktikos yra neprieinamos jauniems žmonėms iš žemesnių pajamų sluoksnio, todėl svarbu siekti teisingumo, kad kiekvienas jaunas žmogus galėtų įgyti patirties nepatirdamas finansinio spaudimo.

Europos jaunimo forumo apklausos duomenys rodo, kad jauni žmonės iš vidutinių ir aukščiausių pajamų sluoksnių turi kur kas didesnę galimybę atlikti neapmokamas praktikas, todėl reikalinga politika, kuri šią nelygybę sumažintų ir užtikrintų vienodas galimybes visiems.

5. Jaunimo erdvių ir organizacijų stiprinimas

Sieksime užtikrinti reikalingą teisinį reguliavimą sudarant sąlygas 16 metų turintiems asmenimis tapti jaunimo nevyriausybinų organizacijų vadovais.

Plėsime atvirų jaunimo erdvių skaičių ir finansavimą. Tai prisidėtų didinant jaunų žmonių užimtumą, socialinių įgūdžių ugdymą.

5.3.2. Priemonė. Girdimi senjorai

Vienatvė tampa vis rimtesne visuomenės problema, ypač tarp vyresnio amžiaus asmenų, kuriems dažnai trūksta socialinių ryšių ir emocinės paramos. Didėjanti socialinė izoliacija lemia ne tik psichologinę, bet ir fizinę gerovės pablogėjimą, o tai dar labiau apsunkina jų kasdienį gyvenimą. Be to, skaitmeninė atskirtis tik dar labiau gilina šią problemą, nes daugelis pagyvenusių žmonių neturi tinkamų įgūdžių naudotis šiuolaikinėmis technologijomis ir viešosiomis paslaugomis.

Kokius sprendimus matome?

1. Kova su vienatve

Sieksime parengti Kovos su vienatve strategiją, kurioje be kita ko būtų atsižvelgta į vyresnio amžiaus žmonių su negalia padėtį.

Ieškosime būdų kaip stiprinti emocinės paramos ir psichologinės pagalbos linijų ir centrų darbą.

2. Skaitmeninės atskirties mažinimas

Vyresnio ir pensinio amžiaus asmenų diskriminacijos ir kultūrinio, buitinio ir socialinio skurdo naikinimas, užkertant jam kelią kuo anksčiau;

Svarbu skaitmenizuotų viešųjų paslaugų ir informacijos prieinamumo vyresniems ir negalią turintiems asmenims didinimas.

Sieksime sukurti prieinamą ir efektyvią pagalbos naudotis informacinėmis technologijomis sistemą pagyvenusiems žmonėms seniūnijose, socialinių, sveikatos ir komunalinių paslaugų centruose. Viešųjų paslaugų tiekėjams nustatyti prievolę teikti informaciją pagyvenusiems žmonėms tinkamu būdu.

VI. Misija: Pagrįstas, atviras ir kompetentingas valstybės valdymas

Piliečių interesus atstovauja ir jų gyvenimo gerovę užtikrina jų išrinkti politikai, bet labiausiai - įvairių specialybių valstybės tarnautojai.

Lietuvoje dirba apie 61 tūkst. valstybės tarnautojų 321 valstybės įstaigose⁴³. Nuo jų priklauso, kaip ir ar bus išspręstos kasdienės problemos, ar bus gerai pasiruošta ateities iššūkiams, kaip suvaldysime įvairias krizes.

Jau matėme visišką pasimetimą pandemijos metu, nepasiruošimą grėsmėms iš kaimynų, vos ne kasdienius liapsusus energetikos sektoriuje liberalizuojant ir transformuojant energetinę sistemą. To priežastis paprasta. Valstybė, kuri neinvestuoja į savo pačios valdymą, yra pasmerkta didelėms problemoms, už kurias galiausiai sumokės žymiai didesnę kainą.

Kol kas iš Lietuvos politinių partijų girdime tik plokštelę apie išpūstą valstybės aparatą ir kaip viską reikia karpyti. Esama Vyriausybė, kaip prioritetą numatė valstybės tarnybos reformą, tačiau ji pasibaigė atlyginimo pakėlimu Seimo nariams ir įstaigų direktoriams.

Mes, žalieji, manome, kad valstybės tarnybos atnaujinimas ir reformavimas yra būtinas, siekiant užtikrinti šalies saugumą ir kuo sklandesnę žaliąją transformaciją.

6.1. Tikslas. Adaptyvūs ir įrodymais grįsti valstybės sprendimai

Labai dažnai valstybės sprendimai yra grindžiami politikų ideologiniais įsitikinimais ar asmeninėmis nuomonėmis, tačiau tai yra šaltinis daugybės klaidų ir finansinių nuostolių valstybei.

Svarbu siekti, kad valstybės sprendimų priėmimas būtų grindžiamas patikimais moksliniais įrodymais ir duomenimis.

Valdžia turi lanksčiai reaguoti į naują informaciją ir besikeičiančias aplinkybes, nuolat atnaujindama strategijas ir politiką pagal naujausius tyrimus. Tai leidžia ne tik efektyviau spręsti visuomenės iššūkius, bet ir kurti ilgalaikį valstybės valdymo modelį, kuris atitiktų tiek dabartinius, tiek ateities poreikius.

⁴³ Atviri valstybės tarnybos duomenys <https://statistika.vtd.lt/index.html>

6.1.1. Priemonė. Atviri, įtraukūs ir demokratiški procesai

Svarbu siekti, kad visų lygmenų sprendimų priėmimas būtų grindžiamas demokratijos principais – atvirumu, įtraukumu ir lygybe.

Tai – valdymas, leidžiantis žmonėms dalyvauti priimant sprendimus ir vykdant priimtų sprendimų stebėseną, kuo skaidresnis ir užtikrinantis atskaitomybę bei asmeninę atsakomybę už konkrečius sprendimus, taip pat ir už aplaidumą ar neveikimą. Valdžios institucijos turi veikti ne savitiksliai, o tarnauti savo piliečiams, puoselėti LR Konstitucijos saugomas vertybes ir užtikrinti žmonių gyvenimo kokybę.

Kokius sprendimus matome?

1. Įstatymų vykdomosios ir leidžiamosios valdžių atskyrimas

Inicijuoti Konstitucijos pataisas, kad būtų panaikintas „sėdėjimas ant dviejų kėdžių“ – Seimo nariai negali tuo pat metu eiti ir ministro pareigų. Taip užtikrinamas įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių atskyrimas.

2. Teisėkūros kokybės stiprinimas - mažinti klaidas ir skubotus sprendimus

Seimas kasmet priima vidutiniškai apie 700 teisės aktų projektų. Apie 2/3 jų inicijuoja Vyriausybė, 1/3 – Seimo nariai, o dar apie 2,5 proc. – Prezidentas. Nors teisėkūros procese numatyta eilė procedūrų (institucijų išvados, konsultacijos, visuomenės komentarai), dažnai įsivelia klaidos arba atsiranda neigiamos pasekmės, rodančios, kad įstatymų turinys nebuvo gerai apgalvotas ar teisiškai kokybiškai suformuluotas.

Viena iš problemų yra ta, kad komitetų svarstymuose Seimo nariai prideda savo pasiūlymų, kurie be tinkamos analizės tiesiogiai įtraukiami į galutinius teisės aktus. Dėl to kyla reikšmingų problemų institucijoms, atsakingoms už šių įstatymų įgyvendinimą, bei piliečiams, kuriems šie teisės aktai turi tiesioginį poveikį. Siekiant išvengti neigiamų pasekmių, svarbu užtikrinti, kad kiekvienas pasiūlymas būtų tinkamai apsvarstytas ir įvertintas kompetentingų ekspertų bei institucijų.

Kita problema – Seimo narių tendencija reaguoti į kiekvieną aktualiją bėgant į Seimą su teisės vienadienės reakcijos projektais, vietoj to, kad problemos būtų sprendžiamos sistemiškai.

Todėl skatinsime atvirą teisės aktų poveikio vertinimą ir konsultavimąsi su visuomene, pasitelkiant nepriklausomus ekspertus visame teisėkūros procese.

Sieksime sukurti tvarką, kuri neleistų priimti įstatymų projektų, kuriems prieštarauja Seimo Teisės departamentas, remdamasis jų atitikties Konstitucijai vertinimu. Tai padėtų sumažinti valstybės finansinių ir tarnautojų laiko išteklių

švaistymą ir užtikrintų, kad teisėkūra atitiktų tarptautinius standartus.

3. Pranešėjų apsauga ir finansinės paskatos

Svarbu stiprinti pranešėjų (ang. whistleblower) apsaugą, ypač tais atvejais, kai jie praneša apie nelegalią veiklą, taršą ar piktybinį darbų saugos nesilaikymą. Reikalinga įvesti finansines paskatas asmenims, kurie praneša apie tokius pažeidimus, kad būtų užtikrintas naudos dalijimasis ir skatintas aktyvesnis visuomenės įsitraukimas į neteisėtų veikų prevenciją.

4. Nevyriausybinių sektoriaus potencialo išnaudojimas

Sieksime nuosekliai stiprinti nevyriausybinių organizacijų veiklą, įtvirtindami tvarius teisinius ir finansinius mechanizmus. Užtikrinsime Nevyriausybinių organizacijų fondo įsteigimą kaip atskiro juridinio asmens ir jo lėšų indeksavimą bei panaudojimą. Taip pat reformuosime Viešųjų pirkimo įstatymą, nustatydami aiškias sąlygas, kada NVO yra perkančioji organizacija.

Užtikrinsime tęstinį NVO atstovų įtraukimą į krizių valdymo ir pilietinio pasipriešinimo planus. Skatinsime viešas kampanijas, mokymus ir pratybas, siekiant paruošti visuomenę ekstremalioms situacijoms ir pilietiniam pasipriešinimui. Taip pat numatysime finansavimą šiems renginiams ir NVO dalyvavimui.

Sieksime, kad NVO atstovai aktyviai dalyvautų valstybės institucijų ir organizacijų valdymo procesuose bei priimant sprendimus. Užtikrinsime, kad NVO būtų įtrauktos į Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybą bei Vyriausiąją rinkimų komisiją, skatindami tvarų bendradarbiavimą ir grįžtamąjį ryšį.

6.1.2. Priemonė. Sprendimų poveikio vertinimas

Kompetentingas valstybės valdymas šiandien neapsiriboja biurokratiniais ar buhalteriniais biudžeto eilučių perskirstymo sprendimais. Kokybiškam valstybės aparato programavimui reikalingos ne tik teorinės žinios, bet ir praktiškas įgyvendinimo galimybių vertinimas.

Galime išnaudoti dirbtinio intelekto technologijų teikiamas galimybes ir kurti įrankius padedančius priimti pasvertus ir įvertintus pokyčius.

Kokius sprendimus matome?

1. Valstybinių sprendimų vertinimo centro kūrimas

Svarbu siekti, kad būtų įkurtas valstybinių sprendimų vertinimo centras, kuris naudotų dirbtinio intelekto technologijas ir duomenų analitiką.

Šio centro tikslas būtų kurti ir taikyti modelius, įvertinančius įstatymų bei politikos pokyčių poveikį įvairioms sritims. Tai padėtų užtikrinti sprendimų priėmimo procesų pagrįstumą ir jų efektyvumą.

Tam reikia suburti specialistų komandą, kurią sudarytų duomenų analitikai, programuotojai, vadybininkai ir teisininkai. Svarbu siekti, kad ši komanda kurtų ir pritaiktų modelius įvairiems sektoriams, taip užtikrinant, kad sprendimų vertinimas būtų daugiaplanis ir strategiškai svarbus politiniams sprendimams.

Sukurti modeliai turi būti integruoti į viešojo sektoriaus valdymą, siekiant realiuoju laiku įvertinti, kaip įstatymų ir politikos pokyčiai paveiks viešojo sektoriaus veiklą.

Suprantame, kad toks centras reikalauja daug finansinių resursų ir kompetentingų specialistų, gerai paruoštų, paremtų metodikų, didelių analitinių pajėgumų ir t.t. Tačiau, palyginti su chaotiškai priimtų ir prastai įvertintų valstybinių sprendimų kaštais, ši investicija yra labai nedidelė.

2. Klimato ministerija ir adaptavimasi prie klimato pokyčių koordinuojanti įstaiga

Adaptavimasis prie klimato pokyčių turi būti apgalvotas bei koordinuojamas tarp institucijų. Pasiruošti galima atliekant klimato šiltėjimo poveikio vertinimus. Taip pat sukuriant procedūras kuomet infrastruktūros plėtra būtų orientuota į klimato šiltėjimo poveikio mažinimą.

Siūlysiame, kad vienai iš valstybės įstaigų būtų pavesta rinkti ir plėsti žinias apie klimato šiltėjimo poveikį, reikalingus veiksmus poveikiui švelninti, užtikrinti klimato kaitos švelninimo priemonių numatymą infrastruktūros planavimo procesuose ir koordinuoti klimato poveikio švelninimo strategijos įgyvendinimą.

Taip pat sieksime Aplinkos ir Energetikos ministerijas reorganizuoti į vieną – Klimato ir aplingosaugos ministeriją. Tai leistų įtvirtinti ir įgyvendinti kompleksinę požiūrį į klimato krizę ir jos sprendimo būdus.

3. Politikų darbo vertinimas per indikatorius

Iki šiol Vyriausybės programos yra rašomos naudojant tokius išsireiškimus, kaip „stengsimės, sieksime, norėsime, kalbėsime“, bet retai nurodoma, ką konkrečiai savo kadencijoje padarys ir pagal ką bus galima vertinti padarymą.

Paskirti ministrais politikai turi turėti aiškius uždavinius, kurie matuojami indikatoriais. Tie indikatoriai turi būti kaip galima dažniau atnaujinami ir pateikiami matomiausiose ministerijų puslapiuose vietose.

Sieksime ne į procesą ar asmenines nuomones, o į rezultatą orientuotos vykdomosios politikos. Indikatorių iškėlimas ir jų matomumas leistų sukurti sukurti tokį pokytį. Tuo pačiu leistų sudaryti tinkamas sąlygas adaptyviam valdymui, kuris sukurtų paskatas politikams ieškoti įvairių sprendimų priklausomai nuo progreso rezultatuose pasiekti numatytus tikslus. O ne tiesiog laikytis aklaiznišką neveikiančių politikos receptų.

4. Valstybės paslaugų valdymas naudojant duomenų mokslą

Valstybinės sistemos gali būti pigesnės ir tuo pačiu geresnės, bet tik padidinus šių sistemų efektyvumą, kuris galimas per duomenų analizę ir duomenų mokslą (ang. data science), kurį privatus verslas puikiai įdarbinęs savo tikslams.

Duomenų mokslas leistų identifikuoti esančias problemas, pasiūlyti sprendimus ir stebėti priimtų sprendimų poveikį, netgi realiu laiku. Taigi, pastebėti ir ištaisyti problemas būtų galima greičiau. Tai užtikrintų, kad valstybinės sistemos veiktų kaip galima geriau.

Tačiau tuo pačiu svarbu pripažinti, jog sprendimai neturėtų tapti automatizuoti ir priklausomi tik nuo duomenų. Reikalinga suvokti algoritmų ribotumus bei šališkumą, tačiau naudotis automatizuotomis priemonėmis kaip priemone informuotiems sprendimams priimti. Tokia strategija užtikrintų, kad technologijos būtų naudojamos atsakingai, o sprendimai išliktų lankstūs ir orientuoti į žmonių poreikius.

6.1.3. Priemonė. Skaitmeninių reikalų ministerija

Šiuo metu skaitmenizacijos klausimai yra išbarstyti per visas ministerijas ir valstybines struktūras. Siūlome įsteigti atskirą Skaitmeninių reikalų ministeriją, kuri rūpintųsi išimtinai valstybės skaitmenizacijos klausimais. Pavyzdys mums yra Taivanas, kuriame tokia ministerija sėkmingai veikia nuo 2022 m. Tai užtikrintų, kad į valstybės skaitmenizavimo procesai būtų vystomi kompetentingai ir koordinuotai.

Kokius sprendimus matome?

1. Pasaulinių praktikų įvertinimas

Svarbu siekti išanalizuoti pasaulines praktikas, kuriose skaitmenizacijos ministerijos ar agentūros jau sėkmingai veikia, pvz., Lenkijoje, Taivane, Pietų Korėjoje, Tailande, taip pat Danijoje, Izraelyje ir Urugvajuje. Reikalinga paruošti sprendimą, kuris geriausiai tiktų Lietuvai, atsižvelgiant į šalies specifinius poreikius ir išteklius. Tai padėtų užtikrinti, kad skaitmenizacijos procesai būtų koordinuojami efektyviai ir nuosekliai.

2. Skaitmenizacija koordinuojančios įstaigos kūrimas

Turi būti sukurta reikalinga įstaigos struktūra, kuri būtų atsakinga už skaitmenizacijos klausimų koordinavimą. Reikalinga parengti personalą, užtikrinti reikiamus išteklius veiklai bei paskirstyti esamas atsakomybes ir funkcijas tarp institucijų, kad visi pagrindiniai skaitmenizavimo klausimai būtų centralizuotai sprendžiami.

3. Prisijungimas prie „Skaitmeninių tautų“ tinklo

Svarbu siekti, kad Lietuva prisijungtų prie „Skaitmeninių tautų“ tinklo – pasaulinio pirmaujančių skaitmeninių vyriausybės tinklo, skirto skatinti inovacijas ir bendradarbiavimą tarp šalių⁴⁴. Šio tinklo narės siekia išnaudoti skaitmeninių technologijų potencialą, gerinant piliečių gyvenimo kokybę ir paspartinant savo skaitmeninę transformaciją.

6.1.4. Priemonė. Struktūrizuoti, susisteminti ir atviri duomenys

Šiandienos visuomenės progresas remiasi duomenimis, kurie yra svarbūs suprasti kas vyksta aplink, kokie sprendimai reikalingi ir kokios galimos inovacijos. Tačiau pasiekti, kad duomenys maksimaliai prisidėtų vystant valstybės ir privataus verslo galimybes pirmiausiai pirmiausiai duomenys turi būti renkami standartizuotose elektroninėse sistemose, užtikrinančiose jų nuoseklumą, kokybę ir lengvą integraciją į bendrą duomenų infrastruktūrą.

Kokius sprendimus matome?

1. Valstybinių ir savivaldybių institucijų duomenų atvėrimas

Svarbu siekti, kad valstybinės ir savivaldybių institucijos aktyviai atvertų ir viešai dalintųsi duomenimis, laikydamosi atvirojo kodo principų ir griežtų duomenų apsaugos reikalavimų.

Visi institucijų renkami duomenys, išskyrus tuos, kurie susiję su asmens ar valstybės paslaptimis, turi būti kuo greičiau atveriami visuomenei, kad jie galėtų būti naudojami tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuje, siekiant spręsti įvairias socialines ir ekonomines problemas.

2. Duomenų struktūrizavimo ir standartizavimo gairių įvedimas

Svarbu siekti duomenų struktūrizavimo ir standartizavimo gairių įvedimo, kad duomenys būtų lengvai interpretuojami, integruojami ir naudojami įvairiose sistemose bei projektuose.

⁴⁴ Wikipedija “Digital Nations” https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_Nations

Reikalinga skatinti tarptautinių standartų, tokių kaip Open Data Commons ar kitų tarptautinių duomenų standartų, taikymą, užtikrinant, kad Lietuvos duomenys būtų suderinti su globaliais standartais ir lengvai prieinami tarptautinėms iniciatyvoms.

3. Centralizuotų duomenų sistemų plėtra

Reikalinga plėsti centralizuotas sistemas, skirtas duomenų rinkimui, valdymui ir kokybės kontrolei. Tai užtikrintų duomenų tikslumą, aktualumą ir patikimumą, leidžiant valstybės institucijoms veikti efektyviau ir priimti pagrįstus sprendimus.

4. Inovatyvių technologijų naudojimas duomenų analizei

Svarbu skatinti inovatyvių technologijų, tokių kaip dirbtinis intelektas, naudojimą duomenų sisteminimui ir analizei. Tai padėtų optimizuoti duomenų apdorojimo procesus, identifikuoti butelio kaklelius ir atrasti naujus sprendimus, kurie prisidėtų prie viešųjų paslaugų gerinimo ir veiklos efektyvumo didinimo.

5. Duomenų apsaugos standartų laikymasis

Reikalinga užtikrinti, kad atvirose duomenų sistemose būtų laikomasi aukštų duomenų apsaugos standartų, siekiant apsaugoti asmens privatumą. Turi būti sukurti etiniai standartai, reglamentuojantys duomenų naudojimą, kad būtų užkirstas kelias piktnaudžiavimui ir diskriminacijai, taip pat būtų užtikrinta, jog duomenys būtų naudojami sąžiningai ir atsakingai.

6. Mokymai ir švietimas apie duomenų naudojimą

Reikalinga organizuoti mokymus valstybės institucijoms, verslui ir visuomenei apie duomenų rinkimo, analizės ir naudojimo svarbą. Tai padėtų plėsti visuomenės supratimą apie duomenų naudą ir jų potencialą kurti naujas galimybes visuomenės vystymuisi ir verslo augimui.

7. Bendradarbiavimo stiprinimas tarp viešojo, privataus sektorių ir akademinės bendruomenės

Svarbu siekti glaudesnio bendradarbiavimo tarp viešojo ir privataus sektorių bei akademinės bendruomenės, kad atvirų duomenų naudojimas būtų skatinamas inovacijoms ir tvariam vystymuisi. Šis bendradarbiavimas padėtų kurti faktiniais duomenimis grįstus sprendimus, kurie leistų efektyviau valdyti išteklius ir spręsti visuomenės problemas.

6.1.5. Priemonė. Efektyvesnė kontrolė ir priežiūra pasitelkiant šiuolaikines technologijas

Duomenų mokslas, dirbtinis intelektas, nuotolinio stebėjimo duomenys, dronų, sensorių technologijos leidžia žymiai pagerinti valstybės atliekama

kontrolę ir priežiūrą nedidinant kainos visuomenei. Todėl LŽP pasisako už investavimą į naujas technologijas valstybės kontrolei pagerinti.

Kokius sprendimus matome?

1. Gamtos apsauga ir kontrolė pasitelkiant fotogrametriją

Svarbu siekti, kad gamtos apsauga ir kontrolė būtų vykdoma pasitelkiant fotogrametrijos technologijas (pvz., palydovų, drovų vaizdai). Tokiu būdu būtų aiškiai matomi sklypai, jų plotai, miškų kiekiai, upių ir ežerų pakrantės, taip pat statybų plotai ir lokacijos. Ši technologija leidžia lengvai automatizuoti duomenų analizę ir tikrinti, ar statybos ir miškų kirtimai atitinka išduotus leidimus bei pakrančių apsaugos zonų reikalavimus. Be to, fotogrametrija padeda greitai aptikti nelegalią veiklą, tokią kaip nelegalios statybos ar neteisėti miškų kirtimai.

2. Centralizuotas ir skaitmenizuotas pranešimų apie nelegalią veiklą būdas

Reikalinga sukurti lengvą, centralizuotą ir skaitmenizuotą būdą pranešti apie įtartą nelegalią veiklą ar aplinkos taršą. Svarbu užtikrinti, kad veiktų „vieno langelio“ principas, kai pagal gautą skundą automatiškai įtraukiamos atitinkamos kontrolės institucijos. Tai padėtų užtikrinti operatyvų ir efektyvų atsaką į galimas grėsmes gamtai ir aplinkai.

3. „4 akių“ principas sprendimų priėmime

Šis principas sprendimų priėmime reiškia, kad bet kuris svarbus sprendimas ar veiksmas privalo būti patikrintas ir patvirtintas dviejų nepriklausomų asmenų ar institucijų. Tai užtikrina, kad sprendimai būtų ne tik objektyvūs, bet ir atitikti teisinius ir etinius standartus. Reikalinga užtikrinti, kad individualūs sprendimai būtų pagrįsti „4 akių“ principu. Svarbu, kad visi sprendimai turėtų pilną duomenų, faktų ir sprendimų atsekamumo bei audito pėdsaką, kuris galėtų būti bet kada audituojamas. Turi būti atliekami atsitiktiniai „sample“ patikrinimai kiekvieno specialisto darbo, siekiant užtikrinti sprendimų skaidrumą ir patikimumą.

6.1.6. Priemonė. Atgalinis vertinimas valstybės tarnyboje

Valstybės tarnautojo vertinimas atliekamas „iš viršaus į apačią“. Viršininkai vertina savo pavaldinius ir nuo to priklauso pavaldinių karjeros galimybės, užmokestis ir kitos galimos naudos teikiamos darbovietės. Tokioje sistemoje laimi mokantys labiausiai įtikti viršininkams.

Bet sistemai tinkamai veikti, reikia, kad kiek galima daugiau informacijos būtų prieinama viešai, apie tai kas veikia tinkamai, o kas ne. Informacija turi

būti renkama tiek „iš viršaus į apačią“, tiek „iš apačios į viršų“, tiek horizontaliai. Tai paprasčiausiai reiškia, kad ne tik pavaldinių karjeros galimybės, bet ir viršininkų priklausytų nuo jo pavaldinių vertinimų. Juk niekas nežino geriau nei pavaldiniai, kaip sekasi tam viršininkui atlikti savo pagrindinę užduotį koordinuoti, motyvuoti kolektyvą siekti bendro tikslo.

Nuo 2024 m. metų įsigaliojus Valstybės tarnybos įstatymo naujai redakcijai⁴⁵ ir Vyriausybės nutarimui Dėl Valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos ir biudžetinių įstaigų darbuotojų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo, toks vertinimas pavadintas kaip „360 laipsnių kompetencijų vertinimas“. Tačiau šiuose pataisymuose numatyta įvairių išimčių. Pavyzdžiui, kad jis tiesiog gali būti neatliekamas arba įstaigos vadovo kompetencijų vertinimas atliekamas du kartus per kadenciją, nors kadencija trunka 5 metus. Tai sukuria daug galimybių išvengti atgalinio vertinimo.

Kokius sprendimus matome?

1. „360 laipsnių kompetencijų vertinimo“ analizė ir paskelbimas

Svarbu siekti, kad būtų išanalizuoti ir viešai paskelbti „360 laipsnių kompetencijų vertinimo“ reikalavimo įgyvendinimo rezultatai.

Reikalinga įvertinti, ar valstybinės įstaigos pradėjo šiuos vertinimus vykdyti, bei kaip šie vertinimai yra integruojami į vadovų vertinimo procesus. Tai padėtų užtikrinti vertinimo sistemos skaidrumą ir nuolatinį tobulinimą.

2. Atgalinio vertinimo privalomumas valstybės tarnyboje

Reikalinga padaryti atgalinį vertinimą privalomu visiems valstybės tarnybos vadovams ir kiekvienais metais. Svarbu, kad vertinimo rezultatai turėtų aiškų pasekmių mechanizmą, kuris užtikrintų atsakomybę ir skaidrumą bei skatintų vadovų tobulėjimą ir efektyvų veiklos valdymą.

3. Nepriklausomas poveikio aplinkai vertinimas

Poveikio aplinkai vertinimo (PAV) procesas yra vienas iš pagrindinių įrankių taršos prevencijoje, tačiau šiuo metu jis yra visiškai neatitinkantis visuomenės poreikių.

⁴⁵ Viešojo valdymo agentūra 2024 01 08 „Vyksta kasmetinis valstybės tarnautojų tarnybinės veiklos vertinimas“

<https://vva.lrv.lt/lt/naujienos/prasidejo-kasmetinis-valstybes-tarnautoju-tarnybinės-veiklos-vertinimas/>

Verslininkas norintis vykdyti taršią veiklą, užsako ir sumoka pinigus tiesiogiai įmonei, kuri atlieka poveikio aplinkai vertinimą ir jį suderina su užsakovu, iš kurio gauna pinigus.

Suprantama, kad tokiu atveju jokio poveikio aplinkai nerandama.

Poveikio aplinkai išvengti gali padėti įstaigos, kurios tvirtina PAV ataskaitas ar visuomenės protestai, jų viešo pristatymo metu. Tačiau valstybės įstaigos ir visuomenės atstovai dažnai neturi reikalingos kompetencijos įvertinti sudėtingas technologijas, tuo pačiu dažnai gali neturėti ir laiko skirti, kiek reikia įsigilinti į klausimus.

Siūlome, kad veiklos vykdytojai pirktų PAV ataskaitų ruošimo paslaugas ne tiesiogiai, bet per Aplinkos ministeriją ar kitą paskirtą instituciją. Taip veiklos vykdytojai neturėtų tiesioginės įtakos PAV atliekantiems specialistams. Tuo pačiu visuomenėje tokios nepriklausomos procedūros ir ataskaitos leistų sukurti daugiau skaidrumo ir pasitikėjimo pačiu PAV procesu.